PL
250
K146sa
1942

THE LIBRARY
OF
THE UNIVERSITY
OF CALIFORNIA
LOS ANGELES

KÜLLİYAT 16

REFİK HALİD

SAKIN ALDANMA, İNANMA, KANMA

İLÂVELİ İKİNCİ BASILIŞ

SEMİH LÛTFİ KİTABEVİ

SAKIN ALDANMA, İNANMA, KANMA!

Refik Halidin Eserleri

Yezidin Kızı	Refik	Halit	60
Bir Avuç Saçma	»	»	60
Bir İçim Su	»	»	60
Ago Paşanın Hatıratı	»	»	60
Ay Peşinde	»	»	60
Memleket Hikâyeleri	»	»	60
İstanbulun Bir Yüzü	»	»	60
Çete	»	»	60
Deli	»	»	60
Guguklu Saat	»	»	60
Kirpinin Dedikleri	»	»	60
Gurbet Hikâyeleri	»	»	60
Sürgün	»	»	75
Tanıdıklarım	»	»	60
İlk Adım	»	»	60
Sakın Aldanma, İnanma, Kanma	»	»	60

Refik Halidin Basılmakta Olan Eserleri

Tanrıya Şikâyet	Refik	Halit	60
Makyajlı Kadın	»	»	60
Günler Geçerken	»	»	60
Üç Nesil - Üç Hayat	»	»	60

KÜLLİYAT: 16

REFİK HALİD

Sakın Aldanma, İnanma, Kanma!

Ikinci Basılış

SEMİH LÛTFİ ERCİYAS
SEMİH LÛTFİ KİTABEVİ

Birinci Kısım

Cihan Harbinin Son Senesinde Yazılanlar

İmrenmiye, Yutkunmıya Dair

Evvelleri İstanbulun bozuk kaldırımlı kirli sokaklarında tok bir mide ile seke seke yürürdük; şimdi de aç bir karınla yutkuna yutkuna... Bir sene var ki bakkal camekânlarına omuz silkerek bakacak derecede tok olduğuma tesadüf edemedim. Midemin içinde soluksuz ve fasılasız birteviye yemek iştihası sancı gibi bekliyor; mekûlât nev'inden en adi nesneler karşısında bile arzular, ihtiraslar duyuyorum. Hani bir acayip kuru meyva vardır, ne pek kurudur, ne de sulu; üzeri sarı muşamba kaplı, içi pamuklu bir nevi eczahane malına, ilâca, fitil veya pansıman edevatına benzer, adına iğde derler; geçen gün o bile gözlerimi almasın mı? Midemin bu kepazeliği karşısında mahçup ve meyusum.

Şekerci dükkânlarının iri lüleli kaymakları başımı döndürüyor. Cama yüzümü dayayıp uzun uzun, yutkuna yutkuna, gelen geçenden pervasız seyretsem, bol bol yemesine ağzım varmıyor, bari seyrine kansam diyorum. Lâkin manasız bir hicap insanı bırakmıyor ki... Yemesine paramız yetmiyor, bakmasına izzeti nefsimiz mâni oluyor, nefsimiz ise zorluyor, böyle bir mücadele içinde sokak sokak dolaşmak ve her yeni dükkânın manzarasile yeni bir kavgaya zemin açmak hiç de hoş değil. Sanki midem bir açgözlü mahalle çocuğu, elinden tutmuş gezdiriyorum, o her camın önünde bir defa irkilip «isterim!» diye haykırıyor, ben çekip götürmeğe uğraşıyorum, kendi kendimi:

sızlığile de melûfmuşlar. Bu bende de başladı: Paketlerin nevi ve şekline göre içindekilere hükmediyorum: Hayalen sicimleri çözüyor, kâğıtları itina ile açıyor, gözümün önüne seriyorum, seyre dalıyorum. Ahlâkımdaki bu tereddiyi, bilseniz, ne hicap ve yeisle ifşa ediyorum...

Bir yemeği «yapayım veya yapmıyayım» lâkırdısını dinlemek az zevk mi? Evvelleri helva sohbetleri olurmuş, şimdi de öyle, biz, haftada bir bunu yapıyoruz. Yalnız bir fark var: O zamanlar helvayı yerler ve konuşurlarmış, biz şimdileri yalnız konuşuyoruz.

Bahar gelecek, yakında kiraz, çilek çıkacak diye yüreğim üzülüyor. Manav dükkânları önünde portakal ve kuru incire bakarak ancak altmış kere yutkunuyorsak o zaman yüz yirmiyi ferah ferah geçeceğiz. Bugün, matbaaya gelirken bir sütçü dükkânının camekânına baktım: Kaymağa hiç bu derece ehemmiyetle, en ince, en nazara gizli yerlerine bir mikrop mütehassısı dikkatile, bir saatçi gözüyle bakabileceğimi zannetmezdim. Biraz sarışın satıhlarının altında, iç taraflarından ne sıcak, ne yumşak, ne eriyici bir beyazlıkları var; süslü tabakları içinde biribirlerine sokulup dayanarak sırtsırta ne munis, ne sakin yatıyorlar. Sevgilimin yatak manzarası beni bundan fazla müteheyyiç edemez. Arasıra, tatmıyor değilim, lâkin ne yesem, nekadar yesem, neleri yesem içimde bir eziklik var ki geçmiyor, bitmiyor...

Moda mağazalarının camekânlarına konan sarışın saçlı, çıplak gerdanlı, pembe yüzlü dekolte mankenler önünde toplaşıp hayran hayran bakışan ben dört kişi görmüyorum. Lâkin Galata kasaplarının çengellere asılmış buz gibi danaları karşısında da dün toplandık, bakıştık, konuştuk, ah ettik ve karnı aç, eli boş döndük. Yalnız gözümüz bakmağa doymuştu.

Fakat camekânlarda seyrine doyamadığımız ne o tatlılar, keşküller... Ne o kuzu fırınları, piliç kızartmaları hiçbirini midemin mahbubesi sayamam, hepsi başkalarının olsun, aramam, sormam, bakmam bile... Bana yalnız bir şey, bir ucuz ve iptidaî gıda, bir ekmek versinler, ama nasıl ekmek? Şu eski aşinamız, kadîm dostumuz, aziz ve sevgili nimetimiz yok mu, on-

dan... Üzeri altın gibi kızarmış, içi pamuk gibi beyaz ve yumşak, fırından çıkalı henüz yarım saat geçmiş, daha ılık; onu alsam, ellerimle ortasından açsam ve başımı içine sokup koklasam, koklasam, kadife vücudüne yüzümü gözümü sürsem diyorum. Rayihası beni mestetsin, harareti damarlarımı yaksın. Manzarası aklımı alsın. Sevincimden ağlıyayım, bayılayım, kendimden geçeyim.

Üşümeğe, Ürpermeğe Dair

Birkaç gün var ki güneş yüzünü gösterir gibi oldu. Neydi o abus, puslu, soğuk hava!.. Sanki gök de muhtekir bir tüccar kesilmişti, güneşi saklayıp lisanı halile ve öfkeli çehresile bize: «Tükendi, nafile beklemeyiniz, yenisini sulhten sonraya, Afrika yolu açılınca getirteceğiz!» diyor, fakat gizliden gizliye bulutların arasından ucunu gösteriyor: «Var ama pahalıya...» diye kulağımıza fısıldıyordu. Allaha çok şükür, vesikaya raptedilmeden meydana çıktı, yoksa fes, elbise, ayakkabı gibi benim hisseme güneşten de bir şey düşmezdi.

Halbuki nekadar muhtaçtım; ömrümde bu kadar üşüdüğümü hatırlamıyorum. İliklerim dondu; dahilî azamın hepsini, kemiklerim de beraber, ayazda kalmış bir ıslak çuval gibi, takır takır buz kesmiş zannediyorum. Çift uskurlu Kadıköy vapurlarının bazan, birdenbire, insanın her parçasını ayrı ayrı silken bir delice sarsıntısı vardır, köşemde evin olanca yorganını -ağzım alışmış, iki yorgan benim yatakta, iki de ihtiyat, etti dört, dörtten ötesi fasulyeyle nohuda tahavvül etti, yekûn yine dört- üzerime yığsalar yine öyle sökülürcesine, koparılırcasına titriyorum.

Güneş altında saatlerce durduğum halde el'an, kalm bir buz parçası gibi, çözülemedim, açılamadım.

Bütün kabahat sobada... Evvelleri evin bir dostu, odanın güler yüzlü, parlak gözlü, iyi kalpli, sıcak kanlı bir ahbabıydı. İçeri girince sizi, ılık havasile, bir ana gibi derağuş eder, sıcak göğsüne yatırırdı: Çıtır çıtır, keyifli keyifli söylenerek hatırınızı sorar, mırıldanarak derdinizi dinler, gözlerinizi eğlendirirdi. Şimdi öyle mi ya? Yılan gibi soğuk... Ellerinizi sürdünüz mü burudeti parmaklarınızı yakıyor, iki ölü gözünü gözünüze dikmiş bir dilenci gibi odun dileniyor... Hakir, miskin, düşman bir şey olmuş. Vaktile, maşlahlı bir Arap şeyhi gibi köşesinde

azametle bir oturuşu, kabarışı vardı ki baktıkça keyiflenirdim; şimdi gözüm o tarafa çevrildikçe kederleniyor. İşlemiyen bir saat, sesi çıkmıyan bir piyano, şişesi kırık bir lâmba gibi can sıkıyor; zira yanmıyor ki... Zaten yandığı zaman canımızı da beraber yakıyor. Yanmaması bir belâ, yanması iki... «At şuna üç odun daha!» diyorsun ve bir daha gözünü sobadan ayıramıyorsun; rahat konuşmak, ferah ferah okuyup yazmak, endişesiz oturmak mümkün değil; odun akıldan çıkmıyor; acaba yandı mı, eriyip kor oldu mu? Koru da geçti mi?.. Bir halecan!

Ne kendi evimde ne başkasının, daha şöyle içeri girince yüzümüzü okşıyan bir sıcaklığa tesadüf edemedim... Sobaya odun atacaklarına: «Odamız da galiba pek sıcak değil!» gibi bir cümle ile geçiştirmeği tercih ediyorlar. O «galiba» lâfzı yok mu, misafirin ısınmak hakkındaki ümitlerini derhal düşürüyor, «eyvah!» diyorsunuz. Lâkin bu «eyvah!» yürekte gizli kalıyor, dışarıdan: «Bilâkis, pek ılık, pek iyi; zaten fazla sıcak başa vurur, sıhhate dokunur!» gibi müdaheneye mecbur kalıyorsunuz. Ben hissiyatımı bu derece örtemem ki... Zaten örtebilseydim bugün size ne imrenmeğe, yutkunmağa, ne de üşümeğe titremeğe dair yazılar yazardım; imrenmek ve üşümekle alâkam kalmazdı. Sıcağın başa vurduğundan, sıhhate dokunduğundan bahsetmiyor, şöyle, manidar yapmağa çalıştığım bir tebessümle susuyorum... Lâkin benim bu sükûtumu:

— Hakikaten soğukça, yaksanız iyi olur!

Manasına alan daha bir hane sahibi çıkmadı. Ya ben o tebessüme lâzımgelen manayı, «yakılsa iyi olur!» manasını veremiyorum, yahut da o manaya almak karşımdakinin işine gelmiyor.

Kemiklerim, illâ mafsal yerlerim kımıldandıkça öyle kütürtüler, takırtılar çıkarıyor ki bu derece yağsız, paslı bir hale geldikten sonra nasıl işliyebildiğine hayret ediyorum. Hani masallarda vardır. Şehzadenin beğendiği cariyeyi bir yatağa yatırırlar da altına kurutulmuş hamur sererlermiş, kımıldandıkça kütür kütür eder, kız da «ah kemiklerim, vah kemiklerim!» dermiş; benim vücudümün çıkardığı çatırtılar yanında kuru hamurun lâfı mı olur? Vücudümün içinde yapı var gibi, sanki dül-

ger çalışıyor.

Geçen gün odada yaşlı başlı bir misafir vardı, ben kanapeden birdenbire toplanıp sigarasını yakmak için şitap edince diz kapaklarımdan, ayaklarımdan, parmaklarımdan, kollarımdan, dirseklerimden, hulâsa bütün bağ yerlerimden, hattâ boynumdan, ensemden, omzumdan, sırtımdan, heryerimden ayrı ahenkte, ayrı fecaatte öyle bir kütürtü koptu ki misafir, galiba, gözönünde her uzvum bir tarafa fırlıyarak, taşbebek gibi, darmadağınık olacağımdan ve ayakları altında yüz parçaya ayrılarak serileceğimden korktu, sapsarı kesildi, büyük bir telâşla:

— Ne zahmet efendim, inayet buyurunuz!

Dedi. İçinden, hiç şüphe yok: «Yüreğimi ağzıma getirdin, vazgeçtim senin nezaketinden a kadit adam, aklım başımdan gidiyordu!» demiştir.

Tıp, dikiş makinelerinin yağdanlığı gibi bir kolay usul icat etse de otursam, nekadar mafsallarım varsa bir temiz yumşatsam diyorum, o zaman şöyle kütürtüsüz, takırtısız bir gezinmek ne keyifli olacak... Şimdi, alelhusus çocuk uyurken gezinemiyorum ki... Çıkan gürültüden yavrucak ürküp uyanıyor...

Vücudüm güneşsizlikten, sisten, pustan, rutubetten kayıkhane kilidine döndü. Sırtımda, Boğaziçi anaforları gibi ürpermeler, titremeler eksik değil. Bir hastalığa, hani gazetelerin hergün adedini bildirdikleri hastalık gibi bir mühimmine tutulmuş zannediyor, ürküyorum. İllâ yemeklerden sonra içim katılıyor... O zaman neler düşünüyorum, çıplak kara vücutlerinde sahranın güneşi parlıyan mes'ut zencileri, sıcak kum çöllerinde uçup giden bahtiyar devekuşlarını, kızgın kayalarda çöreklenip yatan talihli yılanları, hulâsa yakıcı güneşlerle böyle karşı karşıya, göğüs göğüse, sarmaş dolaş yaşıyan mahlûkatı gözönüne getiriyor, imreniyorum... Ah öyle bir güneş ki derime, etime, kemiğime geçsin, iliklerimin içini ısıtsın... Bir güneş saati gibi istiyorum ki nezaman meydana çıkarsa ışığı yüzümde parlasın; dam kapaklarının çinkosu gibi aydınlığı daima üzerimden eksik olmasın, pertavsız gibi beni şemsin ziyasını süzmek için kullansınlar, yanayım ve yakayım; yakacak kadar ısınayım! İnsan deve olmak ister mi? İster... Çölün kama sırtı gibi dalgalana dalga-

lana gözler kamaştıran aydınlığı, sıcağı, gölgesizliği içinde haftalarca gitmek, ateşli kumların üzerine çöküp yıldızlı, ılık bir gece altında örtüsüz, çulsuz uyumak ne zevk!

Amma diyeceksiniz ki arkanızdaki yük, en aşağı iki yüz okka gelen yük, buna ne buyurulur? Peki ama insanların yükü yok mu? Maneviyatı ölçecek hassas bir terazi, bir baskül icat edilse sırtımdaki yeis, endişe, gam çuvallarının herbiri yüz okka gelir. Isınmak için bir çöl devesi olmak istediğim gibi günde beş lirayı şöyle cebe atıvermek için de hamallığa göz koymuyor değilim... Fakat benim kaderimde para getirecek varidatlı yük taşımak yok... Manevî yüklerin altında üzüle ezile eriyip gidiyorum. Geçen gün korkak bir yavru köpek gördüm, vücudünün hertarafı ayrı ayrı istikametlerde zıngır zıngır titriyordu, ama ne titreme! Katılacak, can verecek zannettim. Bir şey olmadı... İnşallah bana da olmaz.

O sıcak temmuz gecelerinde kuru ağaçların tepelerine tırmanıp türkü çağıran neş'eli ağustosböceklerinin sevinçlerini şimdi ne iyi anlıyorum. Karlar yağmurlar altında geçirdikleri uzun kış aylarının acısını çıkarıyorlar, sıcağa methiyeler okuyorlar. Ne haklı! Ben de sobanın tavanarasına kalktığı akşam evin tarasasına çıkacağım ve keyfimden türküler çağıracağım. Maalesef türkü, şarkı da pek bilmem:

Anne ben hastayım marul isterim.

Havasından başkası hatırıma gelmiyor. Bu hastalıklı türkü de neş'emi ifade edemiyecek ki... Fakat tarasaya çıkıp faydasız, manasız söyleneceğime bir harp zenginin arabasına binip türküsünü çağırsam daha muvafık olmaz mı?

O zaman güneşe kim bakar? Varsın yine hacılarla develere kalsın!

Kılığa, Kıyafete Dair

Vaktile bazı ekili tarlalarda adamakıllı giydirilmiş fesli çoraplı, pantalonlu, gömlekli, bostan korkuluklarına rasgelir, gülerdik. Şimdi bunları hatırladıkça mahzun oluyorum. Elbise ve çamaşırda o ne bollukmuş ki kargaların karşısına çıkardığımız odundan kalıpları bile baştan ayağa kadar giydirebilirdik; değil kargaların, bugün memleketin âyanı huzuruna girecek olsam benim o korkuluklardan daha temiz, daha üstuplu giyinebileceğimde şüphem var.

Çamaşır değiştirme günü geliyor diye daimî bir üzüntü içindeyim. Gömleklerimin ne biçimi kalmış, ne rengi. Üzerine güneş vurmalı ki mavna yelkenleri gibi uzaktan göze beyaz ve yamasız görünsün; başka türlü manzarası iç bulandırıyor; hintyağı içer gibi gözümü kapayıp da sırtıma öyle geçiriyorum... Yamadan, ekten, kapak ve tamirden zaten kalem müsveddelerine dönmüş; biri yazmış, diğeri bozmuş, mümeyyiz eklemiş, müdür kısaltmıştır. Nasıl o kâğıt ilk yazana dönse kendisini tanıtamazsa benim gömlekler de çıktığı dükkâna uğrasa soyunu ispat edemez. Evvelleri o tiril tiril titriyen ütülü kolalı nazik keten ciltlerinin üzerine yeleği giymiye kıyamaz, aynanın karşısında bir aşağı bir yukarı dolaşır, seyrine doyamazdım. Bugün kabahatini örten bir kedi gibi acele acele ceketi arkama geçiriyor, kapatıyorum.

Uşakların çamaşır yıkadıkları günler evde, koğuşun önüne ipler gererler, yamalı ekli birçok paçavralar sererlerdi. Çocukluğumda bunların manzarası beni şaşırtır, acındırırdı. Şimdi de kendi çamaşırlarımın manzarasile şaşkın, acıklıyım... Hayır, uşak olup ayni çamaşırlardan giyeceğim aklıma gelirdi; bu bir talih veya talihsizlik meselesidir; fakat efendiliğimi muhafaza edip de uşak çamaşırı giymek haritada yoktu.

Zaten coğrafyacılıkta nasıl şimdi hudut, harita karıştı, kalktı, altüst olduysa insanların da kader ve talih haritaları akla sığmaz değişikliklere uğradı. Daha birkaç sene evvel potinsizlikten yaya yürümekte bile zorluk çeken adamlar bugün harp zengini olmuş, otomobili beğenmiyor; bunun aksi de var, vaktile ceylân edalı yağız atların uçurup götürdüğü arabasında iskarpinlerinin sigara kâğıdı kadar ince köselesinden «ağır! yakıyor!» diye şikâyet eden bir eski zaman zengini gördüm, ayaklarının altına demir çiviler kaktırmış, yine dayanmadığını gözleri dolu dolu olarak anlatıyordu. Mektebe gidip geldiğim bir yaşta Unkapanı köprüsüne yakın bir «Abdülkadir» vapuru hümayunu vardı ki birtürlü yerinden kımıldamaz, ne geriler, ne ilerler, fırtınalara da lâkayit, açık havalara da küskün öyle, şamandıralara bağlı dururdu. Benim talihimle bu vapur arasında karabet var; çok şükür, ben de; gerilemeden, ilerlemeden, şamandırada dinleniyorum. Ne dün potinim olmasın, ne bugün otomobilim olsun!..

Yeni elbiselerde de hiç metanet, ille ahlâk metaneti aramayınız. Hepsi opportünist olmuşlar, allâk, dönek şeylermiş; senesi geçmeden bize içyüzlerini, ters taraflarını gösteriyorlar. Evvel bilir miydik? Havı gider gibi olunca hemen çırak ederdik. Öyle, beyhude yere şuna buna dağıttığım, âmiyane tabirile tornistan ettirmeden aşçıya, işçiye verdiğim elbiseleri hatırladıkça yüreğim sızlıyor. İyice çiğnemeden lokmasını yutan bir adam gibi şimdi pişmanım; asıl kaçırılmış fırsatlar bunlarmış!

Hani bazı karışık, terletici, üzücü rüyalar vardır; kendinizi meselâ gecelik entarisile, yalınayak başıkabak Köprüde görür; utanır, sıkılır; yürür, koşar, fakat birtürlü yolu bitiremezsiniz... Şayet harp biraz daha uzayım derse bu rüyalar hakikat olacak; başları açık, ayakları çıplak adamlarla sokaklar mahşer yerine dönecek. Çamaşırlarımı altı ay daha garanti edemem; palto ve elbiseler de vapur değil ki tornistandan bir daha tornayide dönsün, sonra tekrar tornistana gelsin; bir çevrimlik canı var. Hulâsa çıplaklığa ramak kaldı.

Evveli ayının postu, devenin tabanı bizi kayıtsız bırakırdı. Şimdi gaye oldu; ne teraziye ihtiyacın var, ne de kunduracı ile

nalbanda... Zamanın kasdi insana derisinden metîn elbise, tabanından dayanıklı kösele olmıyacağını ispat ise zahmet etmesin, biz buna inanıp iman etmişlerdeniz. Önlerine bir incir yaprağı tutup gezinebilen kavim ve kabîlelerin tahatturu kıskançlık damarlarımızı kaldırıyor. Dünyaya Âdemle Havva devrinde iğnenin ipliğin icadından evvel gelmediğime pişmanım. Meğerse iğneden muzır alet yokmuş; pala, kama, susta vesaire beşeriyete iğneden fazla fenalık etmemiştir.

İğne olmasaydı şu sahte medeniyet kurulmaz; kat kat gömlekler, biçim biçim çamaşırlar; içiçe elbiseler yapılmazdı.

İğne olmasaydı vücutlerimiz örtünmeğe alışmıyacağmdan hastalıklarla kemirilip gitmezdi.

İğne olmasaydı moda beliyyesi çıkmaz, dağlarda kurtlar, ağaçlarda kuşlar; evlerde kocalar rahat ederdi.

İğne olmasaydı, kadın silâhsız kalır, bizi sokamazdı.

İğne olmasaydı, onun biraz büyüğü çuvaldız, daha büyüğü olan süngü, hepsinden büyüğü olan mızrak da belki icat edilmezdi.

İğne olmasaydı, operatörlük de çıkmaz, hiçten sebeplerle azamız doğranmazdı.

Operatörler de bir nevi terzi değil midir? Zaten şimdiki terziler eski cerrahlar bedeline biçip dikiyor, sanki canımıza can katıyor. Ya kumaşlar? Esir pazarından halayık alır gibi... Hattâ daha güç...

Vaktin bolluğunu anlamalı ki o zaman adam alışverişinde bile vesika aranmazmış; şimdi adama değil, pabucuna bile senet istiyorlar!

Kunduracı dükkânlarındaki o ucuzluğu, bolluğu görürken dünyaya bir gün ayakkabı meselesi diye bir meselenin çıkacağı akla gelir miydi? O zaman pabuç hırsızlığı diye sirkatte bir ayrı ihtısas şubesi vardı. Doğrusu, altmış kuruşa bir çift âlâ potin satıldığı sırada hırsızlık etmek için insanın pek alçak gönüllü, pek pabuç tabiatli olması iktıza eder... Fakat bugün? Üzeri podösüet, yüzü rugan, altı gıcır gıcır frenk köselesi, gözler kamaştıran, canlar çeken yeni potinlerle -nereden de buluyorlar bilmem ki...- biri karşımda dolaşmıyor mu, kanımda, iptidaî

devirlerden sızıntı nekadar vahşet varsa coşup yüreğimde toplanıyor; bolşevik olmaktan korkuyorum.

Bizim birader uzun boyludur ve kırkını hayli geçkindir. Bir zamandır bakıyorum, göze görünür derecede boylanıyor; bu vakitsiz boy atma keyfiyetini anlamıyor, sordukça da gülümsemeden başka cevap alamıyordum. Nihayet öğrendim: Potinlerinin altına her ay bir başlama vurdurmak âdet etmiş, «kat enderkat» köseleden ayakkaplarının altı bir nalın kadar yükselmiş; seneye varmıyacak, odanın tavanlarına kolaylıkla bakkal dükkânının rakamlarını kaydedecek!

Giydiğim gün çorap deliniyor, sanki parmaklarımın ucu süngü, çorap düşman, aman vermiyor, ayağa değil şişe geçiriyorum zannediyorum. Fakat -izaha hacet var mı?- Kabahat çorabın çürüklüğünde... Tırnağımın sivriliğinde değil!

Geçen gün, hani çiçek açan ağaçların üzerine çiçekten fazla da kar döküldüğü o dondurucu gün, Köprüde vapur bekliyordum. Tavuğun kanatları altına sokulan yumurtadan yeni çıkma bir ıslak civciv gibi oldukça muhafazalı bir yere, iki dükkân aralığına sıkışmış, paltomun içinde titriyordum, yanımdan ceketli biri geçti. Alimallah metanetine hayran oldum. Ne dik, ne sert, ne sağlam yürüyor, illâ bizlere, bütün o paltoları altında titreşenlere göz bile atmadan ne vekarlı gidiyordu!

Halinde: «Palto mu? O da ne? Ceket bile lüzumsuz!» diyen bir eda vardı.

İçimden: «Aferin; şayet palton yok da üşüdüğünü belli etmemek için böyle metanetli görünebiliyorsan maharetini takdir ederim, titreme gibi gözden saklanmaz bir hali bile gizliyen adam maneviyatta neleri saklamaz; bu tabiatle büyük adam olursun oğlum» dedim. Hakikaten de öyledir. Vücudümüzün elbiseye olan ihtiyacından fazla hissiyatımızın örtüye ihtiyacı vardır. Aksi gibi ben bu cihette de, hissiyat örtüsüzlüğünde de elbiseden daha züğürdüm; göğsümü kapayım derken sırtım açılıyor.

«Asasız ve abasız kaldım» diye meşhur bir nesir vardır, asaya ehemmiyet verdiğim yok, şemsiye kullanmağa bile tövbe ettim. Yedi kuruşluk cinsine üç lira ver, sonra bıraktığın yerden,

gazino mu olur, birahane veya misafirlik, aşırsınlar... Zayiatım üçü geçti. Daha fenası geçen gün bir ahbaptan ariyet almıştım, portmantodan sanki kanat açıp bir tayyare gibi uçmuş, gitmiş; yerinde yirmi yerinden delik, vidası tutmaz, makinesi işlemez, sapı sallanır berbat bir şey duruyordu. Ev sahibi «yanlışlıkla bir başkası almış, getirir!» dedi. Bunu götürüp benimkini bıraksaydı getireceğine aklım ererdi! Ödedik ve tövbeyi ettik. Şemsiyeler kılıç gibi zincirle sapından bele bağlanmak âdet edilinciye kadar varayım ıslanayım. Hiddetimden bir gün kan başıma çıkıp şemsiye uğrunda ölüvermekten korkuyorum, ıslanmakta da ancak bu kadar tehlike var. Evet asaya ehemmiyet vermiyorum. Fakat aba?.. O dehşet! Yolda rasgeldiğimiz abalı dervişleri vaktile bir hakir görüşümüz vardı... Abanın yirmi sene dayandığı gözönüne getirilirse o dervişlerin birkaç sene sonra çırılçıplak gezinen bizleri küçük görmeğe hakları olacaktır...

Muharrirlerden bir arkadaşımız tutturmuş kapı kapı edip ve mütefekkirleri dolaşıyor, «eski edebiyat hakkında fikriniz! Yeni lisana dair mütaleanız?» kabilinden karın doyurmaz, vücut ısıtmaz, sırta giyilmez sualler soruyor. Bana da geldi; aklımda yemekten giymekten edebiyata yer kalmamıştı ki... Nazik olmağa çalışarak, zâhiren, şöyle böyle dedim ama içimden:

— A birader, bizden edebiyata dair fikir toplıyacağına git ev kadınlarından zeytinyağı mı ucuz gelir, sadeyağ mı? Et mi idareli, balık mı?.. İktısatlı adamlardan potinlerin altına çivi mi vurmalı, kösele mi eklemeli? Eski fesleri yıkamalı mı? Yoksa zımpara kâğıdile yağını mı almalı?.. Bunları sor. Kapışa kapışa okur, istifade ederiz. Emin ol ki bugün bütün o mütefekkirlerin, ediplerin en çok düşünüp en esaslı fikirler hâsıl ettikleri ne lisan meselesidir, ne edebiyat; potinlerinin altı, pilâvlarının yağıdır! Pazarda Fatmacığın adı mı olur? derler; bu gürültüde de edebiyatın lâfı mı olur?

Maamafih yaşıyan elbette bir bolluğa erecek. Karnımızın, tok, sırtımızın pek olacağı günler, galiba, uzak değil, Allah bir de akıl verirse artık eksiğimiz kalmaz, rahat ederiz.

Alışverişe Dair

Bana bir korkaklık, ürkeklik gelmiş; eskiden olduğu gibi dükkânların kapısını şöyle, cesaretli bir itişle açıp içeriye giremiyorum, emir veremiyorum, vekarlı, azametli görünemiyorum. Eline ilk defa para geçip de yalnız başına şekerciye giden, bir çocuk gibiyim; ayaklarım dolaşıyor, yüzüm kızarıyor, sesim kısılıyor... Ne verirlerse, ne derlerse boynum bükük, kolum düşük, itirazsız kabul edip çıkıyorum. Kendi kendime kızmıyor değilim; «be adam, diyorum, evvelleri senin dik yürüyüşlü, sert bakışlı, keskin manalı bir gösterişin vardı; mağazalara girince çırakları etrafına koştururdun; dükkân sahibini yerinden kaldırırdın. Çıkarken hepsini selâma durdururdun... Nedir şimdiki bu sünepeliğin?»

Fakat sünepelik, galiba, yalnız bende değil, biraz da parada veya parasızlıkta... Ancak yüz dirhem yağ alacak müşteriye de çıraklar sustaya durmaz a; hakları var. Hele -evvelki gibi- tenekesile, çuvalile, kazevisile, yahut, düzinesile, topuyla, takımıyla alacak iktidarım olsun, bak nasıl girişime bir azamet, bakışıma bir istihza, isteyişime bir bezginlik veririm. Bak nasıl çıraklar yine koşar, dükkâncı yerinden kalkar ve çıkışım şerefli, şanlı olur.

Lâkin önümde arkamda, dolu tenekeler sırtlamış hamallarla, böyle bir saltanat alayı ile yoldan geçmek bana şu harp esnasında kısmet olmıyacak! Cebimin boşluğu yüzüme mi vuruyor, nedir, her dükkândan: «Parası az bir müşteri!» diyen bir gözle süzüldüğümü hissediyorum, alınıyorum. Şayet içeride başka müşteri varsa kenara masum bir eda, sakin, tevazulu bir şekille çekiliyor, bekliyorum. Neden sonra, sıram gelince, yavaş yavaş, korka korka yaklaşıyor, nezaketini fazlalaştırmağa uğraştığım kısık, kuvvetsiz sesle: «Şundan bir parçacık verir misiniz!» di-

yorum, âdeta yalvarıyorum. Neden böyle yalvarmalı, ağlamalı bir hale düştüm, vallah anlamadım. Zamanın cilvesi... Zaten bedava istesem de sesime bundan daha fazla rikkati tahrik edecek bir inilti, vaziyetime daha acıklı, yürek yakıcı bir düşkünlük veremem. Dilenciler müşteriden çok küstah... Evin çıngırağını öyle cesaretle, koparırcasına çalıyorlar ve «bir dilim ekmek!» derken öyle çıkışıyorlar ki alacaklım gelse, ortağım istese bundan fazla yüzsüzlük gösteremez. Ben «sabahları iaşe tevzihanelerinde koynumda vesika, elimde para olduğu halde, yanlış manaya alırlar korkusile öhhö, diye öksürmeğe çekiniyorum; dilenci, kapının açılması gecikirse bir de tekme, sopa vuruyor; yarım vesika ekmeğini suratıma atıp «francala yok mu be?» diye haykıranına tesadüf etmemiz bile mümkün. Dünyanın tersine döndüğüne ben de inandım.

Okka, düzine, kantar, çeki, batman, kile gibi büyük ölçüler yakında alışverişten kalkacak... Zaten ben şimdiden dirheme indim; arşın, endaze, yardadan da urupa... Bakkal dükkânlarında bir de niçin eczacı terazisi bulunmadığına hayret ediyorum; dört yüzü aşan şekeri, biraz geçerse, sulfato gibi santigramla alacağız, ağzımız lezzetini duyup da heveslerimiz kabarmasın diye kaşelere koyup yutacağız. Ben yumurtaya karşı da bedbinim, gelecek kış inci gibi miskalle satarlarsa şaşmıyacağım. Evvelleri dirhemi bir havyarda kullanırdık; şimdi un ve pirinçte, sonra fasulye ve baklada, daha sonra odun ve kömürde... Kömürün kantardan okkaya indiğini gördük, acaba -elmas gibi- kıratla satılıp alındığını da görür müyüz, dersiniz?

Moda, kumaş, tuhafiye mağazaları beni büsbütün korkutuyor, karakola girer gibi kapısında ufak bir raşeye tutuluyorum, çıkıncıya kadar... Doğrusu satıcı hanımlar istedikleri kadar nazik olsunlar; belâgatte harika sayılsınlar; arşını vaktile on kuruş eden adi bürümcüklere «üç yüz!» demiyorlar mı, göğsümden bir şey; fındık kadar bir katılık çıkıyor, çıkıyor, gelip gırtlağıma tıkılıyor. Satıcı ağzında bin maharetle o «üç yüz» ü nekadar ufaltsa, tekerleyip yuvarlayıp küçültse, bir hece de, soluksuz telâffuz etse yine o nahoş tesir zail olmuyor. İllâ arkasından, bana kanaat versin diye «ucuz!» demesi yok mu? İşte

bu, son metanetimi de kaybettiriyor, kavgadan dönen bir adam gibi alım al, morum mor dükkândan öyle çıkıyorum.

İstiyorum ki evimin kapısından matbaanın önüne kadar bir tünel olsun da sağımı solumu görmeden evime döneyim. Dimağımın en ziyade hazzettiği, sükûn bulduğu, gözlerimin dinlendiği, kalbimin rahatlandığı, hulâsa vücudümde mevcut beş hissin kabarmadan, coşmadan, beni üzmeden durduğu yer tünel... Karanlık ne tatlı şey; gözlerimin önünde üç yüz, beş yüz etiketi yok. Kendimi, ihtiyaçlarımı, harbi orada hep unutuyorum. Yarı karanlık içinde ne elbisenin havsızlığı, ne de çehrenin süzüklüğü farkediliyor; orada herkes zengin, tok... Lâkin beş dakika sonra Galataya iniverdin mi, ağlıyacak gibi oluyorsun. Bu tatlı rüyadan uyanış ne feci! İlk adımda karşına bir şekerci, sağına elbiseci, soluna kunduracı tesadüf ediyor, üç tarafınızdan vuruluyorsunuz, arkanızdan çıkanlar sırtınızdan itiyorlar, kakıştırıyorlar, hulâsa vurulmadık yeriniz kalmıyor.

Alışveriş zorlu bir iş oldu, her yiğitin kârı değil; sinirlerine hükmedemiyenler sakın dükkânlara uğramasınlar; kavga çıkarmak için yüz bin sebep dizilmiş, ayakta, alesta sizi bekliyor. Alışveriş için âsabı kuvvetli, yüreği çelik gibi sağlam, tunçtan dökülmüş adam lâzım; kalbi illetli, göğsü sakat, kanı coşkun olanlar için dükkânlar ve dükkâncılar tehlike... Ne fiatlere kızmalı, ne satanın edasına... Bir gün, faraza, yumurtaya dört yüz deyiverirse istifinizi hiç bozmadan, dört para demiş gibi fütursuz, kızmadan, kızarmadan almalı veya geçmeli. Bunu hepimiz yapamayız. Kapıdan girince bazan, yerinden kımıldayıp ümitlenen çırak, «yarım okka şundan!» cümlesini işitir işitmez öyle bir somurtuyor, hakaret görmüş, izzeti nefsi kırılmış gibi bir bozuluyor ki insanın: «Zahmet olacak size!» diyeceği geliyor. İllâ müstehzi müstehzi süzülüşleri tahammülfersa. Benden böyle alışverişe paso!

«Eskiye rağbet olsa bilmem ne pazarına nur yağardı» derler; herhalde eskinin bu devirden fazla hiçbir devirde daha fazla rağbet göreceğine ihtimal veremem. Çürük çarık mallar hep antika fiatine... Dünya baştan aşağı eski püskü pazarına döndü; rağbet hadden aştı, fakat nurdan eser yok, şimdilik hertarafa

bit yağıyor! Aman Yarabbi, halk eskiye ne düşkünmüş! Çarşıdan geçerken gördüm, kirli bir gömleği yirmi kişi çekiştiriyor, paylaşamıyordu. Halbuki yeni mal satan dükkânlar bomboş; geçerken beni zorla çevirecekler, içeri sokacaklar gibi geliyor da sinirleniyorum. Satıcıları müşterisizlikten düşüne uyuklıya tembel mektep çocukları gibi galiba hep şair olacaklar, uzlete, inzivaya, sükûta dair kıymetli neşideler yazacaklar.

Şundan, bundan yüz dirhem, yarım arşın derken hesap beş lirayı buluyor, dükkân sahibi o cihete tamamen kayıtsız, «başka ne istersiniz, ne lâzım?» diye birteviye soruyor. Ne mi lâzım? Herşey? Hepsinden, her kutudan, her fıçıdan... Fakat -metîn ol ey nefis? yen kendini!- «Başka bir şey istemem, bir şey lâzım değil!» diyor, elinizde yumruk kadar üç paket, cüzdanınız boş, gözleriniz dolu dolu çıkıyorsunuz.

Bu, alışveriş değil, nefsülemmareyi terbiye. Harpten sonra hepimiz bir şeyhe mürit, zamanın kutbuna derviş olabiliriz. Nefis yenmeyi iyi talim ettik, alışverişte çile çıkardık. Beş zeytin tanesi, bir dilim kuru ekmekle yaşıyanı vaktile evliya sayarlar, ölünce başına kandil yakıp üstüne türbe kurarlardı. Eğer şimdi de bu usule riayet edecek olsaydık, başa çıkamaz, kuru zeytin yiyenlerin çokluğundan türbe yapıp kandil yakmıya yetişemezdik.

Alışveriş, beni canımdan, insanlığımdan bezdirdi. Cins bir zengin atı olmadığıma nekadar kederleniyorum. Yediğin şeylerin fiatini bilmeden, piyasadan habersiz, alışverişe kayitsiz yaşama hoşuma gidiyor. Geçen gün iyi besili, parlak tüylü, fanilâ örtülü bir at gördüm; Kadıköy çarşısından geçiyorlardı. Dükkâncılara öyle yüksekten, fütursuz bakıyor; bu alışveriş meydanında biribirlerini itip kakarak kaynaşan aç adamları öyle seyrediyor, sağa sola kıç atarak, nal savurarak hepimize öyle hakaretler ediyordu ki âdeta canım sıkıldı. Minimini paketlerim elimde, gözlerim bu şah edalı atta bir hayli durdum, düşündüm: Çarşıdan tıpkı beygir gibi geçen adamlar da var ya? diyordum.

Maamafih ben o adamlardan olmaktansa at olmayı -nedensedaha istiyordum. Atlığın yine kendine mahsus bir insafı, bir kibarlığı, terbiyeye kabiliyeti var!

Kâğıt Paraya, Altın Akçeye Dair

Anlatırlar da gayet hoşlanırdım, hani nüfuz sahibi şeyhler, zamane kutupları varmış da paraya lüzum görülünce Alinin eteğine varup Velinin minnetini çekeceğine makası eline alır, toparlak bir kâğıt yapar, üzerine «vefk» yazıp pöstekinin altına sokarmış, ertesi gün kâğıdın yerinde turalı, dallı, vezni tam, ayarı uygun çil bir altın bulurmuş... Bana şu dahilî istikraz [*] işte şu «İlmi kırtas» pöstekinin altına kâğıt koyup altın çıkarmayı hatırlatıyor. Yalnız şu ciheti inkâr etmemeli ki geçmiş zamanın ermişleri büsbütün kıymetsiz bakkal kâğıtlarını oyup ondan altın çıkarırlarmış; bu çok müflis iş. Bugünkü, «İlmi kırtas» yine beş, on para sermayeye lüzum gösteriyor. Sade maneviyetle iş bitmiyor, bitseydi ondan bir nebze bende de vardı. Lira değilse de mecidiye çıkarırdım; halbuki kâğıt para cihetinden değil lira, metelik faiz almağa kudretim ermez. Çocukluğumda kâğıdın altın olma marifetini işittikçe şaşar, lezzetli hulyalara, tatlı rüyalara dalardım. Anlaşılan bu sihirli kerametli istikrazdan bana -tıpkı çocukluğumuzdaki gibi- yine rüya ve hulya düşecek!

Doğrusu parası olanın, şu altın cazibesine kapılıp daha şimdiden yemek, eğlence düşkünü sabırsız bir düğün davetlisi gibi banka kapısını sabah karanlığı çalmayışma hayret ediyorum. İki ki Maliye Nezareti «altın» kelimesini, altının tedavül meydanına destursuz çıkıvermesinden evvel duvarlara yapıştırdığı ilânlara soktu da bizi yavaş yavaş alıştırdı. İsabet etmiş, yoksa

---

[*] Umumî Harbin son senesinde hükûmetin altın faiz vereceği kaydile yaptığı istikraz.

çoktandır yüzünü göremediğimiz şu mecidiyenin birdenbire zuhûru senelerdenberi habersiz, ümitsiz kaldığımız bir sevgili yârin köşebaşından apansız görünmesi gibi bizi heyecandan, sevinçten sokak ortasında bayıltıverecekti. Şimdi öyle bir tehlike yok, avdet telgrafını alıp da Sirkeci istasiyonunda yolcu bekler gibiyiz. Yine kalbimizde bir heyecan, ruhumuzda bir eziklik var, ama herhalde düşüp bayılmayız; koklaşır, öpüşürüz.

İnsan ölmemeli, altına da kavuşuyor üstüne de!

Lâkin intizar beni üzüyor, kapısına allı pullu ilânların dizildiği tiyatroya girip de kantoları gözliyen bir haşarı iştihasile yerimde rahat duramıyorum. Kulağım şantözün muhrik sesinde, altın şıkırtısı duymadıkça sinirlerim yatışamıyacak. Halk tahvilleri kapışa kapışa tüketse de her tarafa altın yağsa diye -faydası olsa- sıkı bir kuraktan sonra yağmur duasına çıkar gibi ben de çoluğu çocuğu toplayıp yüksek tepelere çıkacağım; ilâhiler okuyup âminler diyeceğim.

Ben hayli bedbin bir adamım; her yapılan işe kolaylıkla maşallah, her yeni fikre fetebarek diyemem. «Buyurduğunuz ayni keramet; fikriniz yegâne çarei selâmet» ayarında lâfları hâlâ beceremiyorum. On senedir hoşlandığım on iş yapılmadı, ya yapılanlar işe benzemiyor, ya ben hoşlanma nedir bilmiyorum. Ben bu istikrazı beğendim, ona da gücüm yetmiyor; aksilik böyle olur. Canı pek istediği halde içeri kendi giremeyip de sinema kapısında şuna buna füzuli çığırtkanlık eden cebi delik mahalle çocukları gibi hisseme yalnız teşvik düştü.

İşte bu gücüme gidiyor!

Para tutmak diye çok izahlı, fakat az nezaketli bir tabir vardır; para tutanlara ne mutlu! Ben tutumlulardan olsaydım, yüze üç yüz kazanacağım diye acemice ticaretlere kapılıp üç ayda türeyen teşebbüsü şahsî sahibi vatandaşlardan ibret alır, aza ve sağlama kanaat ederdim. Ticaret kumarbazlığına artık paydos desek iyi olacak. Ticaret herkesin kârı değildir, Avrupanın küçük halkına, refahı böyle dört kazevi pirinçle bir tulum yağdan ibaret ihtikârlı bakkallıklar değil, teminatlı tahviller temin ediyor. Şebiyelda gibi uzayıp giden, birtürlü şafağı sökmiyen böyle bir harp içinde altın faiz vermek, doğrusu, tavuğun follu-

ğa inci yumurtlaması, dutun yerlere elmas dökmesi, fındığın kabuğundan mercan çıkarması gibi fazla müsrifçe, fazla kârlı, âdeta hovardaca bir iş... Fakat hovardalık karşılıklı olur, hükûmet ikramını yaptı, kendimizi göstermek sırası bizde? İş yalnız bana kalsaydı herhalde mahçup düşmezdim.

Vergili adamları elbet severim: Toprağın gübrelisini, ağacın meyvalısım, suyun gürünü sevdiğim gibi... Hamiyetli adamları daha ziyade severim: Taşın madenlisini, otun hassalısını, membaın şifalısını daha ziyade sevdiğim gibi... Vatanını sevenleri ise hepsine tercih ederim: Demire çeliği, çama meşeyi, sise yağmuru tercih ettiğim gibi... Bu üç hassadan herbirine veya hepsine malik olanlar elbette bu istikraz işine girişmiş bulunacaklar, teşvike, ihtara ne hacet! Denize düşeni, yangında kalanı kurtarmak için üzerine atılanlar şunun bunun iltimasile, hatırile değil; içlerinden doğan bir hisle hareket ederler... Fakat bu istikraz işine vergi, hamiyet, vatanperverlik haricinde, yalnız menfaatle de girebiliriz. Kârlı olduğu, teminatlı göründüğü için... Benim pilâvı sade lezzeti için değil doyurduğu, beslediği için sevdiğim gibi... Tahvil mübayaasında da işte hamiyet lezzet, faiz gıdadır, halbuki böyle bir çırpıda üç iş birden başarmak, hem kârını koruyup, hem de hamiyet takınarak memlekete hizmet etmek, bir taşla üç kuş vurmak demektir. Serçe kuşu anlaşılmasın. Dedim a, hangi cihetten baksak uygun... Adam olacak çocuk, bakışından belliymiş, başa çıkarılacak iş de tutumundan anlaşılıyor. Fikrimce bu istikraz biraz da tanzifat istikrazı olacak, hayli çürük, kirli kâğıdı ortadan silip kaldıracak...

Banknotlardan yastık yapan, bir altına bir deste kâğıt veren köylü o bumburuşuk parça parça gürültüyü ortadan kaldırsa, bu münasebetsiz mübadeleyi bıraksa da hem yükten kurtulsa hem de şuna buna yalvara yakara topladığı altınları göğsünü gere gere alsa ne iyi olacak? Bana yağı havyar hesabına, yoğurdu dâru pahasına, peyniri amber hesabına, tavuğu süğlün fiatine sattı amma, ben yine onu himaye etmek istiyorum. Fakat benim sesim ta oralara yetmez: Köylü ile karşı karşıya otursak bile meramımı anlatmakta şüphem var, değil böyle bir aylık

yoldan kâğıt ve kalemle anlatayım...

Bir «deve yapmak» saniası vardır; çocuğu gürültüye getirir, hörgüçten, çıngıraktan bahseder, kandırır da elindekini kapar, yutarız; işte köylü bu dalavereden ürker, hakkı var, bir defa gözü yılmış...

Fakat bu istikraz ona elindeki kâğıdın deve değil, çil çil altın yumurtlar bir tavuğa çevrildiğini öğrenirse zannederim, gelecek defa asıl membaını bulmuş, (köylü istikrazı) nı yapmış oluruz. Benim asıl beklediğim bu... Yoksa kavanozda para küfletmek âdeti onlarda, avucumuza giren nakti bilir bilmez bakkallığa sokmak merakı bizde oldukça medeniyet yolunda yaya kalırız Tatar ağası!

Reçelsiz Ramazana, Şekersiz Bayrama Dair

Geçen gün, yatağımın yanı başındaki masada ufak bir tabak reçel buldum; kara noktalı şişkin şişkin tanelerile frenküzümünü andırıyordu; kâfiri nekadar da severdim; hemen elimi uzattım, kaşığı kim arar? Parmağımı banıp az daha ağzıma götürüyordum, durdum... Reçel zannettiğim mahlûtun şeker ve meyva ile alâkası yokmuş; bir gece evvel hiç uyuyamamıştım; meğerse hizmetçi şilteleri bir gözden geçirmiş de yarı yarıya su ve haşarat dolu tabağı henüz kaldırmağa vakit bulamamış. Yesimden hemen oraya çöktüm ve beni tahtakurusuna reçel diye saldırtan şu tatsız ve tatlısız ramazana uzun uzun ağladım. Bakalım bayramda da şeker diye ne yenilip yutulmaz şeylere, ne müstekreh nesnelere el uzatıp dertleneceğim...

Ramazan reçelsiz, bayram şekersiz olduktan sonra düğünler gelinsiz, bahçeler çiçeksiz, eserler de şiirsiz olabilir; fakat bu şairane işlerdeki yokluğun ehemmiyeti yok, yakında kuraktan musluklar susuz, kışa da sobalar odunssuz, mangallar kömürsüz kalacak: İşte bu kötü! Filvaki çoktan şamdanlar mumsuz, bakırlar kalaysız kaldı. Başlarımızın fessiz, ayaklarımızın kapsız kalmasına da çok vakit yok gibi... Yangından çıkanlarsa küllühüm «siz»: Evsiz, eşyasız, elbisesiz... Bu «siz» edatı da başımıza amma musallat oldu; lâkin bana öyle geliyor ki böyle herşeydeki «siz» liğin başı akılsızlıktan çıktı; aklımız olsaydı herşeyimiz de olurdu zannındayım.

Ah eski ramazanlar! Hatıranız yüreğimi dağlıyor, yâdınız midemi sızlatıyor; siz acaba «yokluk» kelimesini bilir miydiniz? Ramazan demek varlık, bolluk demekti. Bir tarafta çuvallar boşanır, tenekeler tükenir, kazeviler eksilir; öbür tarafta kazanlar

kaynar, tencereler fıkırdar, tepsiler kızarırdı; bir kenarda hamurlar açılır, fıstıklar serpilir, kaymaklar döşenir, öbür kenarda siniler düzelir, reçeller dizilir, şerbetler ezilirdi... Yukarda diş kiraları alınır, hediyeler gönderilir, hatırlar sorulurken aşağıda sadakalar verilir, nafakalar dağıtılır, gönüller yapılırdı. Evler dolu, odalar dolu, kilerler dolu, mideler doluydu; o zaman hekim gelir; hastaya bakar, «mide dolgunluğu» der, az yemeği tavsiye ederdi; şimdi doktor «mide boşluğu» diyor, çok yemeği tavsiye ediyor... O zamanlar senede bir ay, gündüzleri oruç tutardık, şimdi bir ayda bir senelik oruç tutuyoruz; bu üç aylar orucunu geçti; üç seneler orucu... Evveli bir ramazanda yediğimizi acaba şimdi bir senede yiyor muyuz? Şüpheli... O zamanın bir iftar sofrası gıda itibarile şimdiki bir aylık yemeğe elbette müsavidir; yani şimdi bütün bir senede yalnız on iki defa ramazan yemeği yiyoruz ve onunla tam bir sene yaşıyoruz. Akıllar alır şey değil... Daha tuhaf bir misal ile seneden seneye yemeklerimizin nekadar azaldığını izah edeceğim! Harpten evvel dört kişi hergün bir hindiyi paylaşır, bir hindi miktarında yemek yer, gıda alırdı. Harbin ilk senesinde bu hindi, indi gönlüm indi, tavuğa bindi; ikinci senesinde tavuk piliç oldu; şükrettik, üçüncüsünde piliç yerinde serçe bulduk, yine şükrettik, şimdi serçe de küçüldü, çekirge paylaşıyoruz, böyle şükürde, senada devam ede ede gelecek sene onu da bulamıyacak, çekirgeden küçüğünü meselâ bir sinek veya karınca, daha öbür seneye de bir tatarcık paylaşacağız, ondan sonra da tam açlığa alışmak üzereyken Nasreddin Hocanın merkebi gibi mürt olacağız.

Bu ramazan ben minarelerde yanan kandillere bakıyorum da zeytinyağına acıyorum; minareyi çalan kılıfını hazırlar derler, hoş sözdür, fakat minareyi çalmak pratik iş değil, kapısını açık bulup da kandil yağlarını aşırmağa bir şey diyemem, en aşağı okkasını yüz elliye satarsın; minare boyu fırlıyan zeytinyağı piyasasını bir gözönüne alıyor, sonra da minareler tepesinde duran zeytinyağı kandillerine bakıyorum, «tam yerini bulmuş, yetişene aşkolsun!» diyorum. Zaten bütün erzak piyasasına baktıkça:

Yüksel ki yerin bu yer değildir,

Diyor, sonra da muhtekirlere dönüp:

İnsafa geliş hüner değildir.

Mısraile hitabımı ikmal ediyorum. Herneyse biz ramazandan bahsedeceğiz; arasıra böyle sürçü lisan etmemek kabil olmuyor, dervişin fikri neyse zikri de odur; hoş görmeli!

Bu kıtlık devrinde ramazan bir acı istihzaya benziyor; ilk iftar topu yok mu, reçelsiz, pidesiz, boş sofra başında insana feleğin sillesi gibi gelip çarpıyor; bana kalırsa harp ramazanlarında top yerine boru çalsalar, yüksekten atıp atıp da hâlâ bize iki miskal makine yağından fazlasını veremiyen teşkilâta yuf borusu...

Evveli bir ramazan sersemliği, bir oruç keyfi bir tiryakice durgunluk vardı; zevkime giderdi. Top vaktine doğru başımda uğultular duyardım, yarı aptallaşırdım; şimdi daima bu halde, daima oruç bozacak bir adam mevkiindeyim; başım herzaman o derece yorgun, midem her saat o kadar boş... Fakat şimdi ben top vaktini değil, topun sustuğu vakti gözlüyorum; orucu harp değil, sulh bozduracak! Top sesinden kafam şişti, hattâ bazı defalar dimağımın içinde öyle bir bezginlik, bir velvele, bir anlatılamıyacak hal buluyorum ki acaba beyin hummasına mı uğruyorum diye korkuyorum. Hani istakoz gibi çengelli, kıskaçlı bir kara böcek vardır, mayısböceği derler, çocuklar ayağına tire bağlar da havada çevirirler, kanatları vire döner, uğultular çıkarır, sanki beynimin içine böyle bir böcek düşmüş, durup durup sersemletici bir velvele ile aklımı karmakarışık ediyor, ne dediğimi biliyorum, ne de dinlediğimi anlıyorum; bana adamakıllı bir aptallık geldi. Bilmem sizde de böyle mi? Zaman oluyor karşıdakini dinler görünürken benimle konuşulduğunu unutup için için ev hesaplarına dalıyorum; hesap değil girdap... İnsan bir defa kendini kaptırmasile ta dibi boyluyor. Çocukluğumuzda kuyulardan bahsederken bize «yaklaşmayın; kuyu anası çıkar da insanı içine çeker!» derlerdi, şimdi hep zihinler kuyu; her hesap kuyu anası... Varidatı masarife uydurmağa uğraşanlardan nice kişiyi hesap denilen kuyu anası zihin

denilen bostan kuyusuna çekip boğdu. Galiba ben de şimdi pek kenarında dolaşıyorum, bir defa iğilmeme bakar!

Bilmem siz de benim gibi dikkat ettiniz mi? Ramazan içinde başımıza daima canımızı sıkacak bir mesele çıkar; ramazan bu sene reçelsiz geçti ama meselesiz geçmedi. Bulgarlar vaktile bize, ramazanda nefîsinden araba araba kaşar, kaşkaval gönderirlerdi; bu yıl «İstanbulu iki defa kurtardık!» ayarında gazete gazete martaval gönderiyorlar; bir defa bile kurtardıklarını hatırlıyamıyorum, değil ikincisini... İşte orucu başa vurduracak bir lâf; gazetelerde Bulgarların ne dediğini okuyup kızarken bir de «Ermenistan» diye serlevhaya rasgeldik mi insan baştan ayağa sinir kesiliyor, ufakmış, güdük ve çelimsizmiş ehemmiyeti yok iddiasında bulunanlar haklı; lâkin sinek de ufaktır. Amma mide bulandırır. Hem böyle sermayesiz mideler daha çabuk bulanıyor.

Herneyse, ramazan da geldi, gidiyor; böyle baskısız ticaret dünyasının ramazanından hayır beklemek abestir; varsın ramazanlar reçelsiz, bayramlar şekersiz geçsin; ben hepsine razıyım, fakat muhtekir tüccara pesten olsun, «öhhö!» demek kabil değil mi? Çocukken evden biri şeker mi çalmıştı, çikolata mı, ne... Birader kutu kutu, okka okka o nesneden hırsızın önüne yığmış, azar, tokat zorla, patlayınca yedirmişti. Ben de buna yakın bir ceza düşünüyorum. Meselâ bir şeker tüccarı mı? Kendisini de hapsedip müddetülömür şeker yedirmek... Fare gibi tıkırdasın dursun, fena bir hayat mı? Bizim bayramda bulamadığımızı o hergün yiyecek; ona hergün bayram... Zeytinyağı kıralını da böyle yapmalı, fıçılara dalsın, çıksın, sadeyağ zenginini de keza, tenekeleri yalasın, dursun; bulgurcuya da böyle uncuya da... Bizi aç bırakanlara pahalılaştırdıkları gıdanın tokluğile bir ceza; mükemmel değil mi? Bu işte Alemdağı ormanını alanlara da odun yemek düşer; ne yapalım, talihe razı olmalı... İçlerinde yine en talihlisi şeker muhtekiri: Cezası bile bayram! [*]

İnşallah sonu tatlı gelir... Uğurlar olsun reçelsiz ramazan!

---

[*] Harp zenginlerinden Bayramzadeye telmih

İspanyolnezlesine Dair

İspanyol kadınlarının ateşli olduğunu duyardık; meğerse nezlesi de öyleymiş; bize nezleden kısmet çıktı... Ben böyle ateş görmedim, sanki Cibali yangınından bir yanar kütük fırlamış da balkonun açık kapısından dosdoğru bizim yatağa düşmüş; elini vücudüme sürenin kazara mangala sokmuş gibi «ve of!» diye parmağını ağzına götürmediğine şaşıyordum. Maazallah parlamama bir şey kalmamıştı. Şilte, yorgan, cibinlik, karyola nagihan alev alıverecektik. Âşık Keremin döne döne yanıp tutuşması keyfiyetini şimdi pek akıldan aykırı görmüyorum. Bana da uzaktan bir kibrit gösterseler benzin tenekesi gibi anı vâhitte parlıyacağıma hiç şüphe yoktu.

Bir tutuşmuş ateşim kurbu civarımdan sakın

Diyen Füzuli de, acaba, vaktile böyle yakıcı bir illete, meselâ bir Acem nezlesine mi tutulmuştu? Ben eski işleri pek bilmem, bunu Ali Emirî Efendiyle Köprülüzade Fuat Beye sormalı... Herneyse, bu çok ateşli bir illetti; yanıyordum; için için, inim inim yanıyordum. İstiyordum ki biri beni kocaman soba maşasile belimden tutsun, götürüp bahçede havuza daldırsın... Beş kere, sayısız hesapsız, durmayıp dinlenmeyip daldırsın... Yanar bir kütük gibi vücudüme su dokundukça cazırdıyarak, hışıldıyarak beyaz beyaz dumanlar salıvererek orada söneyim, serinleyim!

Ya baş ağrısı! Ağız alışmış da «ağrı» diyorum, yoksa ağrı ne kelime? Ağrı benim çektiğimin yanında şifa gibi kalır... Sanki iriyarı bir Rum dülger sırtıma çıkmış, bir ayağını omzuma basıp diğer ayağının dizkapağını da enseme dayamış, yapıda çalışır gibi, beynime temel çivisi kakıyor. Hani sert, kuru meşeler vardır, çivi işlemez de keser yedikçe piyano gibi inler,

öter, başım işte öyle inliyor, sırtım, omuzlarım, ensem, üzerine adam binmiş gibi, ağrıyor, kırılıyordu. Bir dülger tam üç gün üç gece durmamasına çalıştı. Şakaklarım öyle atıyordu ki benim kafamın içinde bayram davulu bir saat, bir gün değil, köy düğünü gibi tam bir hafta vurdu.

Lâkin en dehşetlisi mafsal ağrılarıydı... Vücudümü taciz için demirciye verilmiş bir araba dingili zannettim; bir demirin başına gelenler tamamen benim başımdan da geçiyordu; evvelâ tavı bulmak için nöbetin o kızgın ocağında bir müddet ısıtılıp beyaz ateş haline getiriliyordum; sonra çelik ağızlı makaslar, keskin burunlu kıskaçlarla demirci ustası şuramdan buramdan, bileğimden, bacağımdan yakalayıp parça parça doğruyor; eziyor, uzatıyor, keyfine göre oynuyordu. Daha sonra usta çırak karşılıklı geçip beni örsün üzerine yatırıyorlar, ağır çekiçlerle birteviye, acele acele dövüyorlardı, en nihayet «caz!» diye suya sokup bırakıyorlardı, yani ter imdadıma yetişip bir lâhza sükûnet buluyordum. Dedim ya, vücudümün eler, tutar yeri kalmıyordu.

Sinir sızıları ise hepsinden berbattı... Dişçilerin damarı körletmek için kullandıkları kıl gibi incecik telden bir alet vardır, çürüğün içine sokup da çevirdikleri zaman insanın gözlerinden alev çıkar, yüreğinin vurması durur, nefesi tutulur; tıpkı onun gibi bir sızı, hiç yoktan gelip bele giriyor; «aman!» diyemiyorsunuz, mıhlanmış gibi ayni vaziyette kalıyorsunuz. Soğuk soğuk ecel teri döktüren bu sızıyı bir başkası, daha zorlusu, arka arkaya takip ediyor...

Evet, muhakkak bu hastalık ispanyolnezlesi; engizisyonun bütün işkenceleri mikroplarında yer tutmuş; ha insan vücudünü bir defa bu illete kaptırmış, ha engizisyon sergerdelerinden «Törkümat» ile «İksimenez» e... Ateşte yakmaktan, örste dövmekten başlıyarak beyne çivi mıhlamağa, damarlara mil sokmağa kadar işkencenin hertürlüsü tamam olmadan yakayı sıyırmak kabil değil! Herhalde bu hastalık İspanyada gelip geçmiş bütün boğaların, bütün esirlerin intikamını çıkarmıştır zannediyorum...

Ne susamasıydı o? Ağzımın üzerine cezve tutsalar, ispirto

lâmbası gibi kahve pişecekti; vücudümün sıcaklığından kabil olup da biraz kışa saklıyabilseydim diye düşündüğüm de oldu; odunsuzluktan tirtir donarken acaba ispanyolnezlesinin kırk derece sıcaklığını arıyacak mıyım? Bilmem... Ben şimdi hiçbir şeye «olmaz!» demiyorum. Umumî Harp bize:

Olmaz olmaz deme, olmaz olmaz.

Hakikatini ne güzel öğretti... Hem dizüstü geldik de öyle öğrendik! Evet, ne susamaydı? Birtürlü kanmıyordum, nehirler içsem kanmıyacaktım. Gezdiğim, gördüğüm uzak yerlerdeki çam korularının serinliğini, reçine kokulu membaların suyunu istiyordum; amma öyle sürahile, bardakla, maşrapayla değil... Yere diz çöküp başımı kaynağa daldırmak, bu vaziyette, kocaman bir dağ keçisi gibi suları sakallarımdan şıpır şıpır göğsüme damlatarak uzun uzun, kana kana içmek... Bu ne keyifli olacaktı! O dakikada bir tarafa İzmir valiliğini, öbür tarafa bu dağ keçiliğini koysalar da «iste» deseler tereddüt etmez, keçiliği isterdim; düşününüz hararetin şiddetini...

İspanyolnezlesinin nöbeti de çok kâbuslu, çok hayaletli oluyor; bir kavle göre akrabamız, diğer kavle göre yabancımız o meşhur «Zerdüşt» yok mu? Bana musallat oldu, eski gümrük hamalları iriliğinde, baldırı çıplak bir herif, ikide birde gelip göğsüme dizini basıyor: «Söyle benim cinsimi?» diye zorluyor, âlim olmadığımı nasıl anlatırsın, «Türk» diyorum, kızıyor, «Acem» diyorum kızıyor, çıldıracağım... Hemen ispanyolnezlesinden Rıza Tevfik Beyle Sâmih Beyi Allah korusun, hiç cürmüm olmadan bana bu kadar musallat olan «Zerdüşt» onları boğmadan bırakmaz!

Zihnimin içi hâlâ karmakarışık; hatıratım yangından kurtarılıp cami avlusuna taşınıvermiş eşya gibi, birtürlü sırasını bulup çıkamıyorum; neydi o hal. Ben daha yatakta inlerken evin halkı birer birer yatağa düştü; beşikteki çocuktan mutfaktaki aşçıya kadar herkes hasta! Kim kime bakacak? Serildik kaldık... Bu harp senelerinde her millet ortaya bir marifetini koydu, İspanyollar da nezlelerini... Sanki cemiyeti beşeriyeye elbirliğile fenalık etmek şart, bitaraf kaldığına sevindiğimiz İspanyanın da

hiç olmazsa bu kadar zararını görmek... Ne de çabuk yürüdü geldi; daha dün «garip bir hastalık varmış!» diye okuduğumuz illet bugün kanımıza karıştı. Bereket ki hekimsiz, eczacısız savuşturabildik; yoksa İspanyayı da, nezlesini de bu kadar ehven geçiştirmezdim. Bu zamanda hekim ne demek, evi rehine koymadan doktora buyurunuz demek kabil olamaz, eczacı için de sandıkları karıştırıp satılığa birkaç parça mal çıkarmalı... Doktorun yalnız arabasına vereceğiniz meblâğ ile evveli bir sünnet düğünü yapar, hayal, hokkabaz oynatır, bir mahalleyi eğlendirirdiniz. İllâ benim gibi köyde oturanlar hekimi akla getirmemeli...

Sıhhat gibi bimarı gama geç geliyorlar,
Öldürdü bizi nazı etıbba ne belâdır.

Diyen eskiler şimdi yaşasaydılar, böyle şiirle, beyitle değil, doktor işini ancak palayla, kamayla temizlerlerdi. Benim bildiğim, hastalık sırası değil, baktın ki hastalandın, hekim lâzım, ecza lâzım, gıda lâzım, bakıcı lâzım, insan zar zor ayağa kalkmalı, inliye inliye gidip odasının kapısını kilitlemeli, sonra yatağına uzanıp beklemeli...

Elbette ya ölüm gelir, ya sağlık! Bugünkü dünyanın fazla değerini göremiyorum. Eti iki yüze yemek, kundurayı yirmi beş liraya giymek, biraz sonra da çıplak dolaşıp aç gezmek için tutup da hekime, eczacıya avuç dolusu para dökmeği anlamam, işi kadere bırakmalı. Neyse, sıramı ben bu işde de atlattım, darısı size!

Tembelliğe, Uyuşukluğa Dair

Yaz sıcağında da birtürlü çalışılamıyor; hoş ben kışın da -soğuktan olmalı- yine çalışamazdım. Baharların serin havasında da çalıştığımı pek hatırlıyamıyorum ya! Bu tembellik mevsimden değil, galiba kendimden... Hani insanın bir mühim işi çıkar da erkenden kalkmıya mecbur olur, fakat birtürlü uykunun tatlı yükünü üzerinden atamaz; birtürlü gözlerini açıp da yatağından çıkamaz; sağa döner, sola çevrilir; nihayet tekrar dalıp kendinden geçer; işte ben otuz senedir hep bu vaziyette, uyanıp da birtürlü işine gidemiyen bir adam halindeyim; hâlâ gözlerimi açamadım. Zihnimden uykunun ipsiz, sapsız düşüncelerini atıp da hâlâ dünyayı bir işgüzar gözüyle göremedim. Sanki ömrüm daimî bir sabah keyfi... Mahmur bir eda ile kahve fincanı elde, etrafa süzük süzük bakıyorum; öğle geldi, ikindi yaklaştı. Akşama da bir şey kalmadı. Ben hâlâ köşe penceresinde gevezelikle vakit geçirip boyuna fırsat vapurlarını kaçırıyor, birtürlü işimi yapamıyorum.

Bazan vapurla Boğaziçinden geçerken görürdüm, çökük bir yalının içi güneşli bir odasında köşe minderine geçip oturan beyaz takkeli, pike entarili bir adam; göğsünü püfür püfür esen poyraza açmış, çıplak ayaklarını serin hasıra uzatmış; dünyanın gürültüsüne metelik vermiyen bir kayıtsız bakışla endişesiz, emelsiz ömür sürüyor; sıkılınca ayni köşede oltayı uzatıp balık tutmakla, uyku bastırınca ayni köşede yaslanıp bir kaylûle kestirmekle, akşamüstü vakti kerahat gelince yine ayni köşede birkaç kadeh atıştırmakla yorulmadan, didinmeden geçen ne hoş bir hayat!.. Bir buna, bir de sıcak havalarda çamurlu göle gömülüp gözlerini bayılta bayılta zevkli zevkli âdeta sırıtır gibi geviş getiren kaygusuz mandalara bayılırım ha, bir de Şehremanetinin kiri, çöpü üzerine kurulup itirazlara, istimdatlara lâka-

yit, olan biten işlerden bihaber, müzahrefat ve mülevvesata menus, ferah ferah uyuyan Şehreminlerine de bayılmıyor değilim. Bence bu üç levha tembelliğin tam timsalidir. Memleketimizde de «Roden» gibi bir heykeltraş yetişip de tembelliğe, uyuşukluğa dair tunçtan âbideler yapmak lâzımgelse bu üç tablodan ne kuvvetli bir ilham alırdı. Koca Ragıp Paşa:

Kaldım o rütbe zâf ile yok irtihale hal

demiş, bizim Şehreminimiz de:

Kaldım; o rütbe aczile yok iktidara hal

demeli; hattâ zannederim, sade iktidara hali değil, istifaya da mecali yok... Hoş her kabahati ben ona bulmuyorum, Leblebici Horhorun son perdesinde mi, ne, Asesbaşı çıkar da biçare Horhor Ağaya birtürlü lâf söyletmez, daha ağzını açarken «sen sus!» diye dört vav miktarı haykırır; tıpkı Şehremini de bu mevkide. Bütçeye zammiyat, idarede bazı teşkilât mı istiyecek, daha ağzını açmadan hükûmet «sen sus!» diyor. Elini hangi işe uzatsa, daha büyük veya nevzuhûr bir makam «sen çek!» diyor. Zeytinin yüz kuruşa satıldığı devirde üç yüz kuruşa belediye çavuşu tutulursa elbette biçare adam kendisini aç bırakan züğürt Emanete değil, sepetini dolduran zengin bakkala çalışır... Öyle tahmin ediyorum ki Şehreminine: «Hayır, sen aç kaldığı halde bile çalıp çırpmıyacak kadar namuslu üç, dört yüz kahraman bulup kullanmağa mecbursun!» diyemeyiz; ortada kahraman yağması yok... Eli yetmez, gücü yetmez; Şehremini ne yapsın? Sahipleri sayfiyeye gidince, viran konakları bekliyen amelmanda bekçiler gibi bir odaya çekilmiş, şimdilik Emanet binası bekliyor, amma toz, toprak gövdeyi geçmiş, ona ne! Elbette taşınma zamanı gelince mal sahipleri siler, süpürürler. Doğrusu gazetelerin kopardıkları fırtınalara göğüs gerişindeki metanetin ben takdircisiyim; vekil iken böyle, asil olsa kıyamete bile aldırmıyacak. Emanet binası müzahrefattan damına kadar örtülünciyedek içinde kalacakmış; tıpkı gemi batarken kumanda mevkiinde son kalıp boğulan yiğit kaptanlar gibi... Gazeteleri de ne iyi üzdü, ne mükemmel sinirlendirdi; bundan daha maharetle sağır taklidi yapılamaz; lâfa, yaygara-

ya kulak asmadı, rahatına baktı; fakat korkuyorum matbuat erkânından cinnete müstait celâllı muharrirleri bu inat fazla sarsmasın; bir gün Babıâli yokuşunda başı açık, yeleği çözük, gözleri fırıl fırıl dönen ve «Hünkâr tuğ takmalı! Darülfünun kapanmalı! Karadağ Kıralına cebeliesvet çasarı demeli! Hey etraki biidrak, bana caniptar olunuz!» ayarında saçmalar savura savura koşan bir adamla karşılaşmağa hiç arzum yok!

Neyse biz gelelim asıl bahse: Kimi muharrire çok çalışıp çok yazmadan nöbet nöbet bir delilik, kimine de az çalışıp az yazmaktan, bendeki gibi, sık sık bir tembellik ârız oluyor. Kalemi elime alıp masa başına geçtim mi sinirlerime bir gevşeklik, damarlarıma bir pörsüklük geliyor, yüreğim sıcak mangal kenarına konmuş bir kar parçası gibi içimde sanki kaya kaya eriyor, tükeniyor; esnemeler, gerinmeler, için için dalışlar, mecalsiz, isteksiz davranışlar, hulâsa Şehremaneti makamına geçmiş gibi bir haller... Hokkayı da kalemi de şöyle bir tarafa itip hemen oracığa uzanmak «yazıya da paso, okumıya da!» diye derin bir baygınlıkla kendimden geçip kalmak... Ne tatlı şey Yarabbi! Bıraksınlar uyuyayım? Sulh gelinciye kadar, kâğıt para kalkıncıya kadar, fasulye beş kuruşa ininciye kadar uyuyayım. Ben uyurken artık -elinsaf- Hindenburgun plânı neye yarıyacaksa yarasa da «oldu, bitti!» diyen telgraflar neticeyi bildirse. Sade toplar değil, diplomatlar da susmuş, kongreler, konferanslar da bitmiş olsa, vesika denilen dertlerin de adı büsbütün batmış bulunsa. Artık uyandığım zaman gazetelerde harp raporlarına, lokantalarda harp hamallarına, divanhanelerde harp zenginlerine rasgelmesem! Dünya düzelinciye kadar, etraf süt liman oluncıya kadar yatsam uyusam...

Fakat korkuyorum bu şartları beklersem kıyamete kadar uyanamıyacağım!

Bendeki bu bezginlik, bu tembellik gün geçtikçe artıyor; ille öğle üzerleri yok mu, bana canlı demek için iki şahit, iki doktor ister, pelte gibi serilip kalıyorum; esnemek, gerinmekle başlıyan bu halin kendine göre, sarhoşluk, âşıklık gibi bir tadı da var; o sırada en ufak bir iş, meselâ hokkaya mürekkep koymak bile bana kuyudan su çekip kazan doldurmak kadar güç

geliyor. İlle giyinip sokağa çıkmak, trene, vapura binmek, hele alışveriş edip paket taşımak yok mu? Maazallah, hatırımdan geçse terliyor, yoruluyorum. Böyle zamanımda biri koşa koşa gelse de «seni çağırıyorlar, şeker vagonu vereceklermiş!» dese bile kımıldanmağa mecal bulacağım şüpheli. Gözümde dünyanın değeri kalmıyor, hem böyle ihtikâr tacirleri elinde tırtıl üşmüş erik ağacına benziyen kıt ve nekes bir dünya değil, dağları şekerden, nehirleri gazden, gölleri yağdan bolluk bereket misilsiz bir âlem bile olsa yine şevk ve heves duymıyacağım. Uzun uzun, sık sık, yürekten derinden, hevesli, keyifli esneyip gerinmeğe yemek, içmek kadar vücudümün ihtiyacı var. Böyle birçok esneyip gerindikten sonra dalıp sızayım; yukarda da dediğim gibi dünya beni unutsun, ben dünyayı unutayım... Artık ne Şamın şekeri, -istağfurullah, Şamda şeker ne arar, bu darbımeseli değiştirelim- ne Antep meb'usunun şekeri, ne harp zenginin yüzü? Hepsini unutayım, uyuklıyayım, uyuşayım; işte arzum bu!

Didişip uğraşmağa mecalim kalmadı; Galatanın dalavereli hanlarını dolduran o gûya iş ve ticaret adamları yok mu, hani bir kapıdan öbürüne girip, bir merdivenden öbürüne atlıyarak, biribirlerini çarpıp kakarak, kan ter içinde üşenmeden, bıkmadan, durup dinlenmeden kafesten kaçmış maymunlar gibi yola yırtına yaşarlar... İşte bu halk gözümün önünden geçtikçe başım dönüyor, şaşırıyorum, ürküyorum.

Hulâsa ben daha para haberi, para tadı almadım. Satır sesi duymıyan kediler gibi köşemde uslu, edepli uyukluyorum. Ben uyudukça Allah sizlere uyanıklık versin?

Talihe, Kadere Dair

Masallarda şehzadesi, beyzadesi, herneyse biri, boşa koyar dolmaz, doluya koyar almaz, sağa başvurur bulmaz, sola koşar olmaz; nihayet bunalıp derinden, yürekten bir «of!» çeker; bakar ki karşısında bir dudağı yerde, bir dudağı gökte kocaman bir zenci «dile benden ne dilersin?» diye soruyor; buna yakın bir vak'a geçen gün benim başımdan da geçti:

Ortaköye giden tramvayda hurdahaş bir haldeydim; vücudümün ezilip hırpalanmadık yeri, elbisemin buruşup kırışmadık parçası kalmamıştı. Misafirliğe giden efendiden bir adama değil, ya hissedarlarla dövüştükten sonra karakola sokulan bir mahalle gencine, yahut da karakoldan çıkan bir gazete muharririne benziyordum. Çürük, ezik içindeydim. Tam o sırada orman korucusu gibi ızbandut bir herif elindeki demir uçlu lâpudu kaldırıp ayağımın üzerine denizde pis kargılar gibi yaman bir nişancılıkla «güm!» diye indirmedi mi? O, «istağfurullah» bile demedi, halbuki ben, derhal, candan, yürekten «of!» diye haykırdım. Bir de ne bakayım, eşref saatine mi geldi, nedir, karşımda bir dudağı gökte kuzguni siyah bir haremağası duruyor, yüzüme bakıyor. Hem öyle bir bakış ki manası: «Dile benden ne dilersin?».. Zâhir tekerleklerden çıkan sinir bozucu gıcırtılar, birdüziye kulaklarımı döven çan seslerinin verdiği sersemlik, itişip kakışmanın yorgunluğu, et perhizinin zâfı ile zihnim altüst olmuştu, bana bir şaşkınlık geldi, masal içinde miydim, yoksa bol haremağalı Ortaköy tramvayında mı, farketmiyordum. «Ne istesem? Ne dilesem?» diye düşündüm. Aman Yarabbi, birden hatıra hiçbir şey de gelmiyor; nutkum da, aklım da tutuldu? Saçmasapan arzulardan birtürlü zihnimi kurtarıp adamakıllı bir şey istiyemiyordum. Halbuki yüreğim temenniler, arzular, isteklerle doluydu... Az daha «harp bitsin!» diyecek-

tim, sustum. Filozofun «Zaman» daki makalesi cesaretimi kırmıştı; meğerse sulh de iyi bir matah değilmiş «para mı bulunmazmış, yoksa para bulunur da meydan mı bulunmazmış, yoksa her ikisi de bulunup hesapsız, kitapsız yemeğe imkân mı bulunmazmış -kabahat makalede değil, bu benim mahdut anlayışlı kafamda- manasını birtürlü iyi kavrıyamamıştım; işte bu yazı beni susturdu. Hani meşhur hikâyedir, çocuğun biri anam ölsün de babam bir genç kadın alsın, yüzüm gülsün diye dua edermiş, aksi çıkmış, babası ölmüş, anası kocaya varmış, iş ters olmuş, onun gibi ben de şimdi, daha berbat çıkar diye sulhü de pek istemiyorum. Fakat Âbit hanında yazıhanem, şeker işinde de parmağım olmadığı için harbin devamına da pek dua edemiyorum. Hayır aklıma efradını cami, ağyarını mâni hiçbir temenni gelmiyordu.

Haremağası bir tereddüt devresi geçirip bir hayli yüzüme baktıktan sonra bol redengotunu ilikledi, yerden bir selâm verdi; kulağıma iğildi: «Allahaşkına, beyefendi, bir ekmek parası» dedi. Meğerse kibar kılıklı bir dilenci imiş... Talihe bakın ki kırk yılda bir karşıma «dile benden ne dilersin?» diyeceğini farzettiğim bir zenci çıktı, o da sadaka istedi. Halbuki zamane zenginleri, tıpkı böyle, masallardaki gibi, sanki bir «of!» diyorlar, karşılarına bir «dile benden ne dilersin?» diyen çıkıyor ve bir saniyede dünkü cebi delik bugünkü kırk ikilik oluyor. Bende bu talih nerede? «Dile benden ne dilersin?» diyecek bir ehli keramet beklerken yine masallardaki gibi «ölümlerden ölüm beğen!» diyen bir ifritle karşılaşmadığıma şükredip oturmalı. Bana da artık, Füzuli gibi:

Didei bahtım açılmaz, ne acep uyhuludur.

demek düştü. İstipdat yağması çocukluğuma, muharebe piyangosu uzaklığıma tesadüf etti; sünnetim aceleye, düğünüm yolculuğa tesadüf ettiği gibi... Zaten bir zamandır her işim aksi: Hastalığım bayrama, mide bozukluğum ziyafete rasgeliyor; yıkanayım diyorum, sular kesiliyor; bahçeyi sulatıyorum, yağmurlar yağıyor. Hiç böyle muannit aksilik görmedim, sıcağı çok sevdiğimi talihime ezkaza duyursam temmuz ortasında, galiba,

kış yapacak... Öksüz kırk yılda bir hırsızlığa çıkmış, ay akşamdan doğmuş; lâkin bu iş hesapsız tutulmuş da ondan böyle olmuş? Ben ne yapayım ki bu talihle hırsızlığa çıksam sade ay doğmıyacak, belki güneş bile battığına pişman olup tersyüzüne geri dönecek! Halbuki talihli adam böyle fena bir işe niyet etse de bedritam bile olsa tam vaktinde ay tutulduktan başka üstelik, belki, elektrik fabrikası da sakatlığa uğrardı...

Ben talihime güvenemiyorum; eminim ki bir piyangonun umum biletlerini toplamak bana müyesser olsa da içlerinden bir tanesini alamasam büyük ikramiye o alamadığıma çıkardı. «Arpa ektim darı çıktı» diye şikâyet ederler; ben arpa eksem de darı çıksa sevincimden şenlik, bayram yaparım, toprağa attığım tohumların kurtlar, kuşlar tarafından yenmemesi ne lûtuf! Halbuki talihli adama bakıyorum. Darı ekiyor, buğday alıyor, yine de beğenmiyor; hiçbir şey ekmeden zahire alanlara baktıkça ben ona da hak veriyorum; beğenmez a... İyi ki meb'us değilim; benim girdiğim meclis haftasına tatil olurdu; halbuki talihliler meclisi dört seneyi de aşıveriyor. «Talihi yâr olanın yâr sarar yaresini» demişler; benim yaramı, yârdan vazgeçtik, ağyar bile sarmaz da sokak ortasında kıvrılıp kalırım diye korkuyorum!

Talihimin Adada bir gece kumarlık canı var; hani Amerikada -Amerika ayın son çarşambası gibi kimine yarıyor, kimine yaramıyor; bir bir arkasına birçok daüssınaalar, fabrikalar, makineler temaşasına galiba her akıl pek tahammül edemiyor ki muharrirlerden biri oradan geldikten sonra kendisini artık adam değil, seksen beygir kuvvetinde bir püskürgeç zannediyormuş, Allah şifa versin!- Evet, ne diyorduk... Hani Amerikada konserve fabrikaları varmış. Öküz bir kapısından tüylü, canlı girer, öbür kapısından yolunmuş, soyulmuş, hattâ kutulara sokulmuş bir halde çıkarmış; işte ben de klübe gitsem böyle bir kapıdan canlı ve giyimli girer, ötekinden cansız ve soyunmuş çıkardım. Hiç böyle topal talihle kumarbazlar kervanına katılınır mı?

İki türlü yüzmek vardır: Biri suyu ite ite, öbürü kendine çeke çeke... Yaşamak da böyledir: Benim hayatım birinci kısımdan,

ite ite ömür sürüyorum; önlerine çeke çeke yaşıyanlar başkaları... Benim talihim dâfi bir talih; geçende bir cenaze alayında -cenaze kelimesile alay kelimesi de biribirine nekadar zıt!- beyin biri nedense kızdı; bastonunu çekti, önünde ne varsa itip devirerek kendisine yol açtı, yürüdü; fakat bir yeri geldi ki sıkıştı, kaldı, artık ne baston para etti, ne feryat... İşte ben de böyle yazılarımın hakkına ite devire ancak bir arpa boyu yol gittim; şimdi sıkıştım, kaldım; kalem bu ana baba gününde artık sökmüyor. Talih dediğin himmetli kısımdan olmalı; böylelerinin önünde dağlar eriyor, Nehirler kuruyor. Halbuki benim karşımda kümbetler dağ, seller nehir oluyor; bir de cazip talih vardır; uzağından geçerken «Şıp!» diye servet, ikbal insanın üzerine yapışır, atayım desen kurtulamazsın; bu, hepsinden iyidir «İstanbul gibi bir fakir beldeye girdin mi o talihle bütün halkı şekersiz veya odunsuz bırakmak elindedir. Fakat talihin bir kısmı da vardır ki iyi başlar, insanı aldatır, sonu kötüdür; hani bir ata binersin de uslu usul, tatlı tatlı giderken birden ürker, üzerindekini atar, böyle talihler de vardır. Tevekkeli talihe kör talih dememişler, resmini bile gözü bağlı yaparlar; harp zenginlerine baktıkça talihin gözü görmez olduğuna hakikaten inandım, iman ettim; bunları hangi delikten bulmuş da çıkarmış, şaşıyorum. Galiba talih sade kör değil, biraz da sersem... Fakat yamağı, yaman! Daha dün tırtıl gibi yerde sürünen bu adamları dört günde kelebek gibi kanatlandırdı; eceli gelince karınca kanatlanır derler amma bunlar o cinsten değil; asıl, kanatlanmasaydılar bu açlık senesinde ecelleri gelirdi. Mektepten hatırlarım, daha geldiğinin birinci gününden şımarıklık, haşarılık yapan arkadaşlara: «Kabak çiçeği gibi açıldın!» derlerdi. Harp zenginlerinin yanında kabak çiçeğinin açılmışı menekşeninki gibi mütevazı, mahviyetkâr kalır; onlar, köklerinden Salhane ayağı geçen gübresi bol ayçiçeği tohumuna benziyorlar; çarçabuk sivrildiler, kocaman kocaman çiçeklerle şımarık şımarık tepemizde açıyorlar. Nerdesin sulh veya insaf bahçıvanı!. Artık kemale erdiler, gel de şunları topla...

Benim talihimden çiçek beklemek abes; rüzgâr tohumumu bataklığa attı, saz gibi dört ördek arasında sıtmalı, hummalı

solgun bir ömür sürüyorum. Maamafih sade harbe değil, bir başka belâ olan talihsizliğe de ben dayanmıya karar verdim. Rind dediğin vesika ekmeğini iaşe yağına banıp banıp yine dayanmalı; beline «men'i ihtikâr» dan dört arşın salaşpur dolayıp yine dünyaya meydan okumalıdır.

Bunun sonu tatlı olacak; zahmete değer! Kimin talihi iyi, kaderi parlak, o zaman anlaşılır...

Ucuzluğa, Pahalılığa Dair

Kâğıt para çıkalı kâğıtla münasebeti olan her nesneden bana ikrah geldi; ille o kuruşluklarla yüzlükler yok mu, gazete müvezzilerinin yağlı feslerinde, hamalların terli göğüslerinde, satıcı kadınların çorap içlerinde bit gibi vakit geçiren bu kirli kâğıtçıklara elim sürülünce vücudüme ürperme, gönlüme bulantı, boğazıma öğürtü geliyor... Para mıdır? Paradan düşen kabuk mudur, yoksa içine sardalya balığı sarılmış o mahut pembe Serbestî gazetesinden bir kopuk parça mıdır, yeknazarda anlaşılmıyor... Hergün, ekzema mütehassısı, kel tedavicisi, yahut uyuz hekimi gibi ellerimiz, gözlerimiz sanki cılk para içinde meşgul? Cüzdanıma doldurup göğsümde sakladığım bu paralar yemekte aklıma gelse lokma boğazımdan aşağı inmiyecek... Bana kalırsa bunları artık toplamalı, hem Maliye Nezareti bu işi Şehremanetine devretsin, mesele tanzifata ait ve hakikaten de biribirine lâyık...

Evet, kâğıdın münasebeti olan her nesneden beni kirli kâğıt para iğrendirdi. Aksi gibi bu Harbi Umumî devrinde kâğıt hangi işe karışmıyor?.. Bizlerde sicim kâğıttan, çuval kâğıttan, elbise kâğıttan, kösele kâğıttan galiba dostluk da öyle... Hani bir bilmece vardır, kâğıt bilmecesi: Minareden attım kırılmadı, suya attım kırıldı; hakikaten kâğıttan masnuat, tıpkı gazeteciler gibi, suya, sabuna dokunmamak şartile hayli dayanıyor. Gittikçe de dünyayı hükmüne ramedecek; ortada kâğıttan başka bir şey kalmıyacak... Ben, şu sırada Avusturyada seyahat edenlerin kâğıttan patates püresi, mukavvadan pasta yiyip kâğıt menkuhundan da çay içip içmediklerinde şüpheliyim.

Eveli Pazar Alman'da satarlardı: Bir tabakta tuzu biberi ekilmiş, sarıları koyulaşıp akları beyazlaşmış mükemmel iki yumurta; yahut bir iri dilim gravyer peyniri, yahut da karpuz

veya şeftali... Öyle canlı, mükemmel ki insanın hemen yiyeceği gelirdi. Bunlar, o zaman, alay olsun diye kâğıt, mukavva ve boyadan yapılır, yenmezdi; şimdi, galiba, ciddî olmak üzere yine kâğıt, mukavva ve boyadan yapılıyor ve yeniyor!

Gazetelerine kâğıt almıya uğraşan arkadaşlarımız, bana gelir ki kâğıdın cinsini ellerile değil, en evvel midelerile, lokantada yokladılar, pestil alır gibi siftah çeşnisine baktılar... Yakında İstanbulda kâğıt bitecek diyenler var; fena da değil, o kadar istediğimiz halde birtürlü kaldıramadığımız kırtasiyecilikten devair bu vesile ile kurtulur; amma gazeteler de çıkmazmış, harp zenginlerine ne mutlu... Talihleri kuvvetlidir, buna da muvaffak olurlar diye korkmuyor değilim! O zaman kedisiz evde meydan bulup varsın oynasınlar... Benim anlamadığım bir iş varsa, o da Almanyadan memlekete bu kadar makineler girdiği halde hâlâ neden bir kâğıt makinesi getirtemeyişimiz... Keşke matbuatın seksen beygir kuvvetinde lüzumsuz bir püskürgeci olacağına bir kâğıt makinesi olsaydı... Bir taraftan paçavra atar, öbür taraftan tertemiz kâğıt alırdık; bir taraftan tertemiz kâğıt atıp, öbür taraftan paçavra çıkarmaktan elbette bu daha şerefli, memlekete daha hayırlı olurdu...

Her neyse bana kâğıttan da; gazeteden de, kitaptan da nefret geldi; Babıâli caddesinden inip çıkarken camekânları dolduran elvan elvan kitaplara bakmam bile... Bizde halkın dilediğini, duygusunu anlamış kendimden başka muharrir görmüyorum; şimdi şiire, felsefeye, aşka, terbiyeye kim kulak asar.

Zaten yeni şiirlerin birtürlü tadını alamıyorum, eski edebiyat, hele en eskisi büsbütün netameli; geçenlerde şöyle bir kapısından bakayım dedim, kendimi baloza girdim zannettim, içeriden biri pürhiddet dışarı uğradı: «Senden, gazetenden, silsilenden başlarım!» diye haykırdı, hemen ters yüzüne döndüm.

Zaman, açlık zamanı; yemekten, içmekten, ucuzluktan, pahalılıktan başka düşündüğümüz yok. İşte okunacak, yazılacak mevzu yalnız bu olmalı; bakisi güzafı bînihayet...

Hulâsa kitapsızlıktan boğuluyordum. Nihayet geçen gün, büfenin bomboş çekmelerini -belki kıyıda köşede kalıp unutulmuş bir şey bulunur hulyasile- karıştırıyordum, elime içi resimli, kü-

çük bir kitap geçti. Şöyle bir göz gezdirdim, zevkımden düşüp bayılacaktım; hemen göğsüme bastırdım, merdivenleri dörder atlayıp odama kapandım. Bir eserden ne bekleriz? Heyecan, zevk değil mi, bu kitabın heyecandan tıkanacak gibi olduğum, zevkten bayılmalar geçirdiğim yerleri vardı. Okurken bu kansızlığıma rağmen kan beni boğacak kadar kâh kızıyordum, kâh, bu musibet devrinde ağzım kulaklarıma varacak derecede gülümsüyordum; kâh şaşıp şaşıp kalıyor, kâh kalkıp kalkıp oturuyordum.

Peri hikâyeleri vardır, insanı akıl almaz işlerle avutur, eğlendirir; işte bu kitap hemen hemen öyle, inanılmaz şeylerle dolu avutucu, eğlendirici bir nüshai nadire idi. Hattâ bir aralık dayanamadım, kapıyı açtım, ev halkına seslendim. Geldiler, onlar da şaştılar, hoşlandılar. Hiçbir kitap, bu zaman için, daha tesirli, daha kıymetli olamazdı. İsterseniz şurasından burasından, beş, on satır beraberce okuyalım:

«Sadeyağlar. — Halis Halep, kıyyesi: 14 kuruş, birinci nevi Sibir 17 kuruş. Tereyağı — Milâno, 28 kuruş; yerli, 20 kuruş. Zeytinyağlar. — Birinci nevi Ayvalık, 9 kuruş; filitre Fransız. 10 kuruş... ilâh..»

Nasıl, kitap ehemmiyetli değil mi? Şöyle, yüreğinize bir ufacık heyecan, göğsünüze bir kabarma, zihninize bir durgunluk gelmedi mi? Acaba hangi eser şimdi, ilk seçilmiş bir cümlesile sizi bu derece müteessir eder. Hele okuyalım:

«Mısırın mahsusa pirinci kıyyesi 2,20 kuruş, Napoli makarnası 5 kuruş, kahve, 9 kuruş» yani eski hesapla yukardanberi saydığımız mekûlâtın yekûnu birer okkadan: Yüz on dört buçuk kuruş kadar bir şey, yeni hesap, ayni nefasette olmamak şartile yirmi altı liradan cüz'î fazla... Yani bugün birer okka aldığınız ayni para ile vaktile herbirinden yirmi beşer okka alabilirmişsiniz... Düşününüz, yirmi beş okka kahve, bugün seksen lira ile yüz lira arasında... Yani o zamanın yirmi altı liralık malı şimdi bin beş yüz liraya yakın... Zihniniz bir parça daha durgunlaştıysa başka fasla geçelim:

«Seylân çaylarından harman, okkası 30 kuruş. Popof, 40, Kolonyal, keza» bu mallar zamanın hesabına hiç uymaz, bire bin

beş yüz deyip kapıyalım; İstanbulu yakıp kavuran meseleye, şeker piyasasına bakalım: «Dört köşe kuvvetli Tiryeste şekeri, okkası 3 kuruş, tebellür etmiş emsalsiz İngiliz şekeri, 4 kuruş, kelle, 2.30 kuruş...» Hele şu miskin fiatlere bakınız, şekerin değeri mi varmış; halbuki bugün şeker uğrunda tüccar halkın, gazetelerde tüccarın kanını iliğini emiyor; bir kısmı şekerin çokluğundan, bir kısmı da yokluğundan küplere biniyor; şeker illeti de garip bir illet ha, evine bir dirhem şeker girmiyen adamlara, musallat oluyor da sonra şeker bayramlarında bile bizi şekersiz bırakan hergünü bayramlara dokunmuyor... Farzedelim ki şu mahut on dört vagon şeker benim malım; eski hesap 140000 okkadan iki bin sekiz yüz lira eder, bugün piyasada iki liraya satılması kabil olsa iki yüz seksen bin lira... Çıldırmak işten bile değil, ya şekerleme kısmı, hani üzeri buzlu gibi sert durup da ağza atınca menekşe şurubu gibi yayılan fundanların okkası zamanile on beş kuruşa imiş; ekşiliği, mayhoşluğu çenelerinizin muttasıl yerlerini sızlatan iri, sapsarı limon şekerleri on altı kuruş, yanık süt kokulu karamel on yediye... Yani bugün alacağın bir okka zeytin parasile o zaman elinde zorlukla taşıyabileceğin kadar şekerleme almak mümkünmüş. Zaten bugün bir okka zeytinyağına verdiğimizi evvelki zamanda bir bütün koyuna ancak verirdik. Bugün bir okka yağ, dün bir koca dana, bir okka pirinç, üç kuzu, bir okka kahve bir inek demekti... Şimdi bir ineğe verdiğimizle vaktile beş odalı bir irat alırdık. Bir çeki odun parası bir evi bütün kış idare ederdi...

Görüyorsunuz ya, kitabım insanı ne eğlenceli mukayeselere sevkediyor, keyiflene, hiddetlene ne hoş vakit geçirtiyor... Fazla müteessir oldunuzsa, yahut, sinir hali, çarpıntı, filân geldiyse teskin edici bir fasla bakalım: «Müferrihilkalp misk limon şurubu, şişesi 7 kuruş; Hoker ve şürekâsı mamulâtmdan portakal eksiri: Düzinesi, 24 kuruş, Trablusgarbın çiçek suyu 7 kuruş, Atkinson kolonyası, 8 kuruş...» Hele biraz ferahladık, şimdi çerez ve meze kısmına göz gezdirelim:

«Siyah havyar, kıyyesi 140 kuruş, [hatırlarsınız ya pahalı diye elli dirhemlik teneke kutularda alır, dolaba kilitlemek isterdik, bugün zeytinyağı daha pahalı, ispermeçet mumu iki

misli], Edirnenin tütsülenmiş sığır dili, çifti 35 kuruş, [şimdiki öküz etinden birkaç misli ucuz], Kalamata zeytini, 10 kuruş, [bugün okkası on kuruşa satılan bir mal hatırlıyamıyorum, on altı okka zeytin on altı lira, sepete koyup insan elinde taşıyabilir; o zaman on altı liralık zeytini ancak öküz arabası nakledebilirdi.] Kılçıksız lüks sardalyası, kutusu 5 kuruş, [şimdi bir sardalya başı veya kuyruğu beş kuruşa geliyor.] Rokfor peyniri, 26 kuruş, [yani şimdi bu para ile yüz dirhem sabun alınabilir.] Kaz ciğeri ezmesi, kutusu 3 kuruş, [kundura cilâsının kutusu bugün üç misli], ilâh... Ya rakı, kıyyesi 7 kuruş, şimdi kadehi yediye, bugün bir okka rakı bedelile o zaman iki hasırlı lebalep dolar, iki sarhoş yerine bir düğün halkı sızarmış... Daha garibi var: Bugün yalnız çuvalına verdiğimiz parayla o zaman bir çuval sabun; şimdi yalnız tenekesine verdiğimiz parayla o zaman bir teneke zeytinyağı alabilirmişiz; Süphane men tahayyere fi sun'ihulukul... Bisküviler, çikolatalar, reçeller, içkiler, daha neler de neler... Bunları çocukları imrendirip babalarına musallat etmemek için, geçiyorum.

İşte kitabımdan size ufak bir fikir verdim. Köşeye oturuyor, sahife sahife karıştırıyor, düşünüyor, hesap ediyor, gülüyor, ağlıyor, hulâsa heyecanlı, zevkli bir ömür geçiriyorum, romandan, hikâyeden, şiirden vazgeçin de eski bakkaliye kataloğlarından bir de siz ele geçirmeğe bakınız! Sulhün geleceği, piyasanın düşeceği, dünyanın iyileşeceği yok, bari:

Geçmiş zaman olur ki hayali bin cihan değer

Kaidesine uyalım, avunalım; hemen Allah bugünün piyasa ve kataloğunu da gelecek sene bizlere aratmasın, amin!

Gidiş Gelişe Dair

Vapur, tren, tramvay... Bu ayrı çeşit üç işkence makinesine benim beş senelik harbe göğüs germiş dermansız, zebun vücudümün artık tahammülü kalmadı. Bir İstanbula inip dönmek için acuze eline düşmüş acemi ahretlik gibi itile kakıla, şaşkın ve âvare saatlerce çabalamaktan bezdim; hiç sinirlenmiye gelmiyor. Zira ya kendinden azılısına rasgelip hokkabaz yamağı gibi sille, tokat yiye yiye halk içinde eğlence oluyorsun, yahut da kendinden ezginini bulup zoraki bir külhanbeylikle uluorta kabadayılık ediyorsun; bunların ikisi de benim kârım değil, ne vurayım, ne vursunlar. Doğduğumdanberi görmediğim hakaretlerin, çekmediğim eziyetlerin, uğramadığım muamelelerin şimdi vapur, tren ve tramvayda bin çeşidine, püskïllüsüne, belâlısına katlanmak bu otuz yaşımdan sonra bana çok ağır geliyor. Gidiş, geliş yüzünden insanlıktan çıktım. Vaktile Bandırmadan vapur dolusu koyunlar gelirdi de uzaktan bakar, hayvanların çektikleri çileye şaşardım. O koyunlar sağ kalabilip de şimdi bizi böyle, una bulanılmış hamsi tavası gibi biribirimize yapışmış, açlıktan ve tazyikten lokomotif altında kalmış firkete gibi yamyassı ve ipince olmuş görselerdi devri Âdemdenberi kesilip yenen hemcinslerinin intikamını zamanın nasıl çıkardığını anlayıp teselli bulurlardı. Vapur ve tramvaydaki halimizi sardalyaya teşbih edenler haksızdırlar; sardalyalar bir istife, usul ve nizama tâbi olarak dizildikleri, yanyana, zedelenmeden, hırpalanmadan itina ile sıra sıra yatırıldıkları için elbette fıçılarında bizden daha rahattırlar. Hiç olmazsa yanlarındakileri daha fazla rahatsız etmemek için ellerinde paket, kollarında baston, göğüslerinde iğne yok... Yürümezler, itişip kakışmazlar, sövgü nedir, avurt zavurt neye derler bilmezler, uslu uslu, sakin ve munis, biribirlerine sokulmuş müsterih bir uyku geçirirler.

Böylesine bin gıpta... Biz öyle miyiz ya? Akrep ezer gibi gıcırdata uğuştura ayaklarıma bastıkları zaman gözlerim yerinden çıkıyor; alt kamara merdivenini tırmanırken yapı yerine tuğla merkebi boşaltır gibi kafamdan aşağı paketlerini düşürdükleri zaman yüreğim ağzıma geliyor, sırtıma hamam kapısı vurur gibi küt küt yumruklarını indirdikleri zaman ciğerlerim sarsılıyor; ihtiyat zabitlerinin bellerine takılı kamalarının ucu ta belkemiğime dayandığı, polislerin otomatik tabancaları boş böğrüme namlularını uzattıkları vakit, sinirlerim gevşiyor; hulâsa vücudümün her âzası bir başka türlü eza görüyor, bir başka çekiyor... Maamafih ben bunlara da, kamaralarda ter kokusundan bunaldığıma, güvertelerde rüzgâr ve güneşten sersemleştiğime, salonlarda havasızlıktan baygınlıklar geçirdiğime, tren basamaklarında ha düştüm, ha düşeceğim kabîlinden halecanlara tutulduğuma, hepsine razıyım; fakat «şimdi tokadı çalarım, behey sünepe!» manasındaki tehditli bakışları birtürlü hazmedemiyorum... Kendinden başka insanları hiçe sayan bir gururlu yürüyüşle arpa tarlasından orak makinesi geçer gibi halkı iki tarafa serip ilerliyen leventlere birtürlü alışamıyorum, sanki vapur şereflerine gidiyor, tren hesaplarına işliyor, tramvay emirlerine bakıyor; bizler de yüzlerinin suyu hürmetine gidip geliyor. İstifade ediyoruz.

İnsanlar asrın icabı çok hoyrat, çok azılı olmuşlar... Yabaniliğe doğru tersyüzüne geri döndüğümüze eminim; hem kırk, elli asırda kazandığımız insanlığı şu süratli dönüşe nazaran beş, on senede kaybedeceğimiz muhakkak... Beşeriyetin nekadar gerilediğini anlamak için halkın tramvay arabalarına nasıl binip indiklerini bir görmek kâfidir; dünyanın hangi cins mahlûkatı olursa olsun en yırtıcılarından, en yabanilerine kadar hepsi, şayet memleketlerinde tramvayla gezebilselerdi, emin olunuz, daha başka türlü, meselâ daha zorlu, daha azgın bir surette binip inemezler, biribirlerini zedeliyemezlerdi... O ne sıçrayış yarabbi?.. Aslanlar parmak ısırır, o ne pençeleşmek Allahım? Kaplanlar hayrete düşer; o ne dönük gözler, kurtların tüyleri ürperir... Yakaladığımızı koparırak, bastığımızı ezerek, dokunduğumuzu çökerterek bir hücum ediyoruz ki şayet içeride-

kiler insan değil de Hintten gelme kaplan bile olsalar korkuya tutulup kendilerini dışarıya zor atacaklarında hiç şüphem yok!

Yolculukta artık insaf, iz'an kalmadı; yeni gelen yorgunsa beni de vapurun bir demiri, sediri veya iskemlesi farzedip yaslanıveriyor; çömelmiş olsam sırtıma paketini koyacak gibi tavırlar alıyor; kazara bir tarafa oturmuş bulunsam gelip bir kalçasını benim, öbürünü de yanındakinin dizlerine iliştirip abana zorlıya, bir kör küskü gibi sallana sokula kendisine kocaman bir yer açıyor, yerleşiyor. Ya, sınıfta talebeyi tahtaya çekmeğe hazırlanan hesap veya arapça muallimi haşmetile gözlerini gözlerinize dikip «sen kalk!» diyecek bir tavırla ayaktan size bakan hiddetli gecikmişlere ne demeli? Hattâ yolcuların içinde öyle kan çanağı gözlü, haydut yüzlü, vahşi özlü adamlar var ki, eminim, sorgu sual ihtimali bir nebzecik daha azalsa herif yirmi dakikalık rahatı için bacağımdan tuttuğu gibi beni denize fırlatacak, sonra da ehemmiyetli hiçbir iş olmamış, pencereden yediği fıstık kâğıdını atmış gibi lâkayit, yerime geçip oturacak, bir sigara tellendirecek! Bu kabîl insanlar evveli İstanbulda yok muydu? Yoksa yerleri yurtları ayrı da gözümüze mi çarpmazdı? Bu ciheti henüz anlıyamadım. Ah eski terbiye, eski günler!.. Neydi o: «Maşallah, buyurunuz, kerem ediniz, şöyle teşrif ediniz, yer var efendim, rahatsızlık ne demek, istağfurullah!» tarzındaki çelebice sözler... Ben böyle konuşanlara artık Âyan azası içinde bile rasgelemiyorum!

Hem artık - dünyanın her yerinde, her mesleğinde olduğu gibi - trenlerde, vapurlarda da sınıf, mevki, cins, seviye, filân kalmamış... Ne baş belli, ne kuyruk; ne ağa tanılıyor, ne uşak; ne usta kadri var, ne yaş, rütbe farkı... Mahaşarallah! Bir de kundurasızlıktan yalınayak, fessizlikten başıkabak kalırsak vapurlarla trenlerin mahşer yerinden farkı hiç kalmıyacak! Vaktile trenlerin birinci mevkilerinde pencere önüne kurulur, pardesümüzü yan döşemeye, biletimizi karşı mindere atar, dördüncü yere de şöyle fesimizi - hem o zaman fesin en âlâsı bir mecidiyeye satılırdı - oturtur, kadife yastıklara gömülürdük; evimizde edemediğimiz rahatı orada görürdük. Herkes yerliyerine, yakıştığı yere girerdi, çıt olmaz, hır çıkmaz, tereyağından kıl

çeker gibi sessicze vapurlardan inilir, sepete yumurta konur gibi bin itina ve dikkatle, çarpmadan, tokuşmadan trenlere binilirdi. Şimdi, kâh tahta bezi gibi ayaklar altında ezilip çiğnenerek, kâh kanlı kaması elinde yakalanmış bir katil gibi arkasından itilip sürülerek tufandan kaçan adamlar kadar telâşlı, yangına yetişen tulumbacılar kadar aceleci, yağmacılar, çapulcular gibi hoyrat ve hain öyle bir hal ki üzüntüdür, insanın verem olmaması, sıkıntıdan illetlere tutulmaması için ciğeri çok sağlam, sinirleri pek kuvvetli olmalı... Bu benim harcım değil!

Sanki İstanbul bir kocaman fabrika; vapurlar trenler, tramvaylar birer tasfiye veya tazyik makinesi; biz, insanlar da yapağı, kenevir, paçavra veya tutkal, boya, kösele nev'inden birer emtia... Sabahleyin evimizden çıktık mı, gûya amele eline geçiyoruz, bir faaliyettir başlıyor; kimimiz bir tarafa, kimimiz öteye çabuk çabuk ayrılıyor, trenlerde sarsıla sıkışa, vapurlarda ezile kısıla, tramvaylarda yassılana yanıklaşa çeşit çeşit ameliyat görüyor, çeşit çeşit biçimlere giriyoruz; sonra akşam bu muamele geldiğin yolun tersine bir defa daha başlıyor, yarın yine öyle, ertesi günü keza, hulâsa hergün sarsıntı, didiklenme, ezgi, baskı illâllah!

Benim asıl anlamadığım cihet, vapur, tren ve tramvayda giden insanların bütün bu didişmeler, uğraşıp buluşmalar ortasında hâlâ temiz, ütülü elbise giyinmekteki inatları... Bana kalırsa otomobilsiz ve istimbotsuz sefiller, yani bizler hâlâ çizgisi yerinde, kıvrımı üzerinde, üstuplu elbiseler giyeceğimize sırtımıza bir amele gömleği, göğsümüze bir kunduracı önlüğü, ayaklarımıza bir suyolcu çizmesi geçirip öyle gidip gelmeliyiz. Ya hanımlarımızın, frenk kadınlarının gece davetlerine giydikleri ağır, ipek tuvaletlerle, salon iskarpinleri ve tiyatro saçlarile bu Arasta, Sulukule, Çarıkçı mahallesi kargaşalığına karışmaları ne feci oluyor! İlle tilki burnu gibi sipsivri, tığ kadar batıcı bir ökçenin altında serçe parmağımın dikiş makinesine kapılmış gibi delindiği ekseri günler gron feraceli eski pürvekar hanımların kaba, hantal ayakkaplarına hasret ediyorum.

Gidiş gelişin cefası beni çok üzdü, âdeta kocattı, harap etti; vücudüm hurdahaş, zihnim tarümar. Bugün hayat ismi verilen

şu kürek mahkûmluğunu ayni şeraitle uzun müddet sürükliyemiyeceğim muhakkak... Tren, tramvay, vapur beni insanlardan soğuttu, genç yaşımda abus, münzevî etti. Sulh biraz daha imdada yetişemezse benibeşer vesaiti nakliye uğrunda biribirini parça parça paralayıp çiy çiy yiyecek, sokaklar kolu çıkık, bacağı ezik, başı yarık adamlarla dolacak... Hattâ gün gelecek vagon pencerelerinden kırlara kol, bacak parçaları atılacak, vapur güvertelerinden denize cesetler sürüklenecek, tramvay aralarından etrafa kan zifosları serpilecek... artık o zaman Hilâliahmer de başka işlerini bırakıp hasta sedyelerini, yara sargılarını, ecza takımlarını iskele başlarına, istasiyon kenarlarına, tevakkuf mahallerine dizecek, şimdikinin beş misli uğraşacak, didişecek, ancak uhtesinden gelecek...

Bir nebze sağlam iratla bir sadık uşağım olsaydı, ben de köşe penceresine kurulup çubuğumu içmeyi, dünya ahvalini seyretmeyi bilirdim. Fakat ne yapalım ki elde yok, avuçta yok. Galiba bize kira beygiri gibi yolda, bin eziyet içinde cefadan ve açlıktan düşüp ölmek mukadder... Bari çok çekmesek; bizler toprakta rahat yattıkça, otomobilli, arabalı harp zenginlerinin de Allah dünyada safasını arttıradursun!

İkinci Kısım

Mütareke Başlarında Yazılanlar

Efendiler Nereye?

Ziyafet bitti, fakat ağzınızı silmeden, elinizi yıkamadan, bir de acı kahvemizi içmeden efendiler nereye?

Yaz başlangıcında sırtı karnına yapışmış, sarı, sıska, cansız birtakım tahtakuruları çıkar, iğne gibi vücudümüze batarlar, derimizi haşlarlar, kanımızı emerler, sonra sabaha karşı etli canlı, iriyarı şuraya buraya kaçarlar... Galiba şafak attı, güneş doğuyor; tahtakuruları nereye?

Ücra dağ başlarında gözleri ateşli, dişleri keskin, tüyleri dimdik aç kurtlar vardır. Köpeksiz sürülere dalarlar, koyunları kaparlar, etrafa kan, kemik saçıp mideleri dolu, inlerine koşarlar... Galiba çoban göründü, köpekler havlıyor, tok kurtlar nereye?

Kedisiz evlerde fareler vardır; kilerlere girerler, dolapları delerler, şunu, bunu kemirip, sağa sola koşuşup baş köşede gezerler, bir pıtırtı olunca deliklere girerler... Galiba koku aldınız, kedi geliyor; koca fareler nereye?

Dul annelerin haylâz çocukları vardır; sandıkları kırarlar, paraları çalarlar, bohçaları aşırıp Yahudiye satarlar ve sonra korkup sokak sokak kaçarlar... Galiba foyanız meydana çıktı, yakanız ele geçecek, ziyankâr evlâtlar nereye?

Vurdular, kırdılar, yaktılar, yıktılar; astılar, kestiler; kastılar, kavurdular; nihayet leşimizi meydanlara sererek yılan gibi kaçtılar; memlekete düşmanları sokarak üstümüzden aştılar...

Eli sopalı, beli palalı, gözü kanlı paşalar damdan dama nereye?

O zamanlar kalemler kırık, gözler yumuk, boyunlar iğili, ağızlar kilitliydi. «Gel!» diyordunuz, halk karnını yerde sürüyerek, ezile bezile koşuyor, ayaklarınızın altına sokulup tirtir titriyordu. «Git!» diyordunuz, kapıya kendini dar atıyor merdivenleri dörder dörder atlıyarak canını güç kurtarıyordu. Siz nazır değildiniz, derebeyliği yaptınız... Siz âmir olmadınız, sergerdelik ettiniz... Siz valilik yapmadınız, asesbaşılık ettiniz... Efelere taş çıkardınız; zorbalara parmak ısırttınız; Çakıcıya rahmet okuttunuz, Kabakçıyı gölgede bıraktınız... Biraz daha geçseydi evliya diye «Patrona» lara türbe kurup başlarında kandil yakacaktık. «Muslu» ları kahraman bilip namlarına heykel dikecektik, «sakallı» lara can verip mevkilere geçirecektik...

«As!» deyince sıra sıra darağaçları kurulur, «yak!» deyince alev alev meşaleler tutuşur, «bas!» deyince tabur tabur jandarmalar üşüşürdü... Elinizde zindan anahtarları, belinizde idam ipleri, sırtınızda darağaçları vilâyet vilâyet dolaştınız; Aliye çattınız, Veliyi bastınız, Ahmedi kastınız, Mehmedi kavurdunuz, beş senedir her tarafta kargalara insan leşinden öbek öbek ziyafetler çektiniz; akbabaları çoluk çocuk ölüsile besleyip kartalları artık Âdem etinden tiksindirdiniz...

Muhalif mi? Al aşağı... Muharrir mi? Vur başına... Türk mü? Sür ölüme... Rum mu? İste parasını... Ermeni mi? Kes kafasını... Arap mı? Çek ipe... Kadın mı? Gönder eve... Haydut mu? Buyurun köşeye... Külhanbeyi mi? Gelsin yanıma... Yahudi mi? Sor fikrini... Kalan kimseye at sopayı... Paraları koy cebine... İşte sizin programınız bu!

Hani Karagözde (Kanlı Nigâr) oyunu vardır, «vurun kızlar koldemirini!» derler de kapılar kapanır, avene üşüşüp anadan doğma soyarak misafiri çırılçıplak dışarı fırlatır... İşte siz böyle yaptınız, boğazları kapatıp içeride keyfinize gideni işlediniz; kimimizi soydunuz, kimimizi vurdunuz.

Palalarla, sopalarla işe giriştiniz; sürülerle insanları dağ başlarına götürüp satırlardan geçirdiniz; babaları, evlâtları yoktan yere harcıyarak Anadolu içerisinde dul kadından, yoksul yetimden başkasını bırakmadınız. Ne oluyordunuz? Bu kanlı işgüzarlıklar, bu canavar akını, bu fitne ve fesat siyaseti ne fayda verecekti? Ne kazanacaktık? Dünyayı mı alacaktık, Mısıra

sultan mı olacak, Hinde şah mı gidecektik.

Sizin sadrazamlıkla, seraskerlikle, nazırlıkla gözleriniz doymamıştı, a padişah heveslileri... Şamda, Halepte az daha namınıza hutbe okutup isminize sikke kestirecektiniz... Yiğitlik sizde, kahramanlık sizde, avurt zavurt sizde, caka, tavır, hepsi sizdeydi... Şimdi böyle sinsi sansar gibi tavandan tavana nereye?

Evet, nereye gidiyorlar? Mahalle kahvesinden bir adımda sadarete, meyhane peykesinden bir basışta nezarete, tulumbacı koğuşundan bir hamlede vilâyete eren bu türediler nereye gidiyorlar? Kendileri kürklere büründüler, milletin derisini soydular... Kasalarına altın doldurdular, bizim cebimize kâğıt tıktılar; halk seril sefil cami avlularında yatarken çiftlikler aldılar, kâşaneler yaptılar... Açlıktan ölenlerin lokmasını ağzından çalarak haspalara ziyafet çektiler; susuzluktan bunalanların testisini aşırıp havuzlarını doldurdular, içinde kayık yüzdürdüler... Han, hamam yıktılar, darağaçları kurdular; hanümanlar söndürüp memleketler yaktılar; bağ aldılar, yağ sattılar, yün çaldılar, pamuk attılar... Ne çocuk dediler ne ihtiyar; ne şah tanıdılar, ne nizam; ne merhamet bildiler ne insaf... Halk açlıktan sokaklarda pösteki kemirirken onlar konaklarında bülbül beyni yediler, kuş sütü içtiler. Anamıza sövdüler, babamızı dövdüler, tırnaklarımızı söktüler, hulâsa bacağından yakalayıp bu devleti yerden yere vurdular, paçavraya çevirdiler...

İşte milleti artık büsbütün öldürdüklerinden emin olsunlar; zira damarlarımızda bir damla kan, kollarımızda bir zerre kuvvet kalmış olsaydı yakalarından yapışır, öcümüzü alırdık... Halbuki kollarını sallıya sallıya, yüzümüze tüküre tüküre gittiler.

Aşkolsun! At da size yaraşır; meydan da... Bizde bu ölü kan, sizde o yaman surat olduktan sonra bir gün olur yine gelirsiniz; eteklerinizi öptürüp ciğerlerimizi söktürürsünüz. Biz size: «Kırk katır mı, kırk satır mı?» diye soramadık; yarın sizin bize:

— Ölümlerden ölüm beğen!

Demek artık hakkınızdır. Lâyıkımız olan paşalar! Topumuzun başını bir kılıçta çıkarmadan nereye?

Sakın Aldanma, İnanma, Kanma

Evet, sakın aldanma, inanma, kanma; bu dünya hile, hud'a dünyası... Evvelâ çoban görünüp başa geçiyorlar, sonra kurt olup sürüyü yutuyorlar; sulh ile beraber önümüze yine bir politikacı kumpanyası çadır kurup para dolabı oynıyacak. köşede bucakta kalan siyaset hanendeleri top top olup hürriyet şarkısı okuyacak, adalet manisi çağıracak, parsa toplıyacak; yeni yeni hokkabazlar türeyip: «Ne sihirdir, ne keramet, elçabukluğu marifet!» diyerek avucumuzda kalanı da kapacak, külâhına koyacak; hulâsa ayni pandomima, ayni dalavere, ayni kaşkariko!.. Sakın aldanma, inanma, kanma! Ne âşıkın sazına, ne meb'usun sözüne, ne hacının lâfına, ne papazın putuna... Benim hepsinden ağzım yandı, hepsinden sıkım sıyrıldı. Yine biri çıkacak: «Müsavat!» diye haykıracak, beş sene sonra Çamlıcadan Kanlıcaya kadar arazi alıp Elmalı bendini kendine havuz yapacak, halkı susuz bırakacak... Yine biri türeyecek: «Adalet» diye inliyecek, ertesi günü harmanlar yakacak, çiftlikler basacak, adamlar asacak!.. Yine biri gelecek: «Hürriyet!» diye bağıracak; sonra ağzımı dikecek, elimi bağlıyacak, sırtıma binip keyfini getirecek! Yine ne «fazılı muhterem» ler gelecek, ne «kahramanı hürriyet» ler türeyecek, ne «ebbi meşrutiyet» ler doğacak... Sakın aldanma, inanma, kanma; on senedir aldığın derslerden hâlâ uslanmadınsa adam olacağın yoktur, yazıktır sana... Ne yeni fırkalara inan, ne tatlı ümitlere kapıl, ne Aliden fayda bekle, ne Veliden iyilik um... Eski hamam, eski tas, eski nalın, eski tarz... Zannetme ki katır doğurur, kısır emzirir, kırk yıllık Yani, Kâni olur... Millet aşkına yaya gezeriz diye gelirler, sonra Babıâliden Nafıaya kadar otomobile binerler; su içeriz der-

ler, şampanyaya kanmak bilmezler; kulübeyi kendilerine çok görürler, biraz geçince saraylara sığmazlar, bugün şehre eşek sırtında girerler, yarın tahtırevanla çıkarlar... Bakalım yine ne tüysüzler çullanacak, ne sünepeler sivrilecek, ne solucanlar yılanlaşacak!..

Sakın aldanma, inanma, kanma! Tatlı lâfa yine ökse gibi tutulursun, seyran, diye yola çıkar yine zindanlara sokulursun!..

On senedir neler gördük neler!.. Meğerse dağa çıkmışlar, bağa girmek için... Baykuşu kaçırmışlar, yuvasına geçmek için... İstipdadı yıkmışlar, meydan bulmak için... Sırma saçlılar kel çıktı, badem gözlüler kör... Parada gözüm yoktur diyenler Karuna döndü, Harun bildiklerimiz Haccacı geçti! Artık kuru lâfa aldanmağ sahte işe inanma, şuna, buna kanma... Kürk giydireceğiz derler, pöstekini çalarlar; taç koyacağız derler, külâhını kaparlar; dost görünürler, ciğerini yakarlar; gömleğini aşırıp hasırlara sararlar, «haydi, yürü!» deyip öne katarlar, sonra birer birer savuşup ateşe seni atarlar... Âyanı da böyle, Meb'usu da, maazallah... Harp açılır, elde şakşak, hokkabaz yamağı gibi:

«Pek güzel efendim, öyledir efendim, münasiptir efendim»; sulh görünür, kır kahvecisi gibi: «Ağam, buyurun!»; İttihat hükûmeti gelir, hemen hamam natırı gibi: «Sümbülümsün sen benim, ben seninim sen benim!» manisini okur; muhalifler geçer: «Çepkenim dalda kaldı, gözlerim yolda kaldı!» türküsünü çağırır! Bugün Alman meddahıdır: On para ver söylet, yirmi para ver sustur... Yarın İngiliz dostudur, birayı bırakır, viskiye dadanır. Böyle kararsız, mesleksiz ricali al da rafa koy! Matbuat dört senedir vezir gönlü eğlendirmek için mahsus terbiye olmuş bir usta papağan gibi hoşa gidecek üç cümle tutturdu idi: Yaşasın muharebe, aferin Hindenburg, zaferi nihaî!.. Şimdi de öyle, yine üç cümle: Yaşasın musalâha, aferin Vilson, sulhü münferit... Zaten gazeteciler makbule geçsin diye kendi kafalarını yan tarafa bırakmışlar, paşamızın başını takınmışlardı; her başmakale sanki Enver Paşanın başından çıkardı... Bakalım bundan sonra kimin kafasına denk yazacaklar, kimin arabasına binip ne türküsü çağıracaklar...

Sakın aldanma, inanma, kanma... Yalan dolan makaraları yine sağılmıya başlanacak, yine elimizdekiler kapılıp deve yapılacak; toklar çekilip biraz da açlar yalanacak... Bu işin künhü budur! Polis zannedeceksin, harami çıkacak; nimet diye gideceksin, tuzak çıkacak; melek görünecek, şeytan çıkacak... Gözünü açmazsan yine yumurtalar cılk çıkacak!

Hulâsa artık her sakallıyı baban sanma, her lâfa kulak asma, kabadayılığa yekûn tut, efeliğe kapılma... Bu benim sana baş nasihatim:

Gözünü aç, ayağını tetik at, yine aldanma, inanma, kanma!..

Ortada Kabahatli Yok!

Galiba bu muharebeye ben sebep oldum, memleketi ben batırdım... Ortada kabahatli yok! Kimi görsem «söyledimdi ama dinlemediler!» Yahut «ilk günündenberi bar bar bağırdım, kulak asmadılar!» diyor; meğerse herkes muharebeye aleyhtarmış; meğerse herkes muharebe aleyhinde biribirini ikaz etmiş; meğerse herkesin maksadı, emeli, gayesi sulhmüş... Harp ilân edilir edilmez mavzerler kuşanıp hududa koşan ve «Ardahandan selâmlar» gönderen şu eski cemiyeti hafiye kâşifi ve harp zengini meb'us yok mu, o bile sulhpervermiş; meğerse cümle âlem harbe düşman, sulhe teşne ve hükûmetin hareketinden gayrimemnunmuş... Âyan da harp istemiyormuş, Meb'usan da... Benim bildiğim, tekkede zikreden dervişler gibi hep bir ağızdan: «Hay hay!» çeken onlardı; alkışlamadıkları ne Galiçya seferleri kaldı, ne Bulgar tashihi hudutları... Hükûmet onlara: «Açın ağzınızı, yumun gözünüzü!» demişti; ağızlarını dev gibi açtılar, gözlerini sımsıkı kapadılar, «goy goy canım!» teranesile harp siyasetinin ardında tam dört sene kaside okudular. Şimdi bakıyorum, sanki bunlar o adamlar değil:

— Bitirdiler bizi; çok söyledik ama kulak asmadılar ki...

Diyorlar; anlaşılan kulaktan kulağa söylemişler, ağızdan ağıza konuşmuşlar, için için düşünmüşler... Bizim haberimiz olmamış; fakat benim bildiğim o yerlerde yüksek sesle, kürsüde konuşulur, itirazlar açık yürütülür; fikirler serbestçe söylenilir. Mademki memleketi eli bağlı, gözü yumulu ateşe atıyorlardı, neden beş, on ses yükselmedi? Neden beş, on yumruk gösterilmedi? Şimdi söylemek maharet değil, onu benim sütninem de yapar, ağababam da yapar!..

Hâlâ bu meclisi Millet Meclisi yerine koyup da gidip itimat reyi alan hükûmetin aklına şaşayım. Bana kalsaydı oraya itimat

reyi almağa değil, Avrupaya itimat vermek için: «Artık kapayın ağzınızı, açın gözünüzü!» demeğe gider, bu kahve döğüşünün «hınk» deyicilerini başımdan savardım.

Evet, neferinden paşasına, hademesinden müdürüne, mubassırından müderrisine kadar her fert, meğerse muharebeye düşmanmış... Benim haberim yok; zâhir, bana emniyet edip söylemezlerdi: «Bu harpçu bir adamdır, kılıç oyununu, tabanca şakasını sever, kan dökmeğe teşnedir, harp ilân olunalıberi de zaten Alman propagandası yapıyor, Mısırı zapttan, Hindi fetihten demvuruyor. Yanında konuşmıyalım!» kararile beni fikirlerinden haberdar etmezlerdi... Hattâ sade haberdar etmemekle kalmazlar, galiba beni aldatmak, avutmak için olacak: «Şöyle Batumdan girer, Bakûya bir uğrar, oradan bir kol Kazana, bir kol da Efgan üzerinden Hindistana uzanır, şark hudutlarımızı böylece genişlettikten sonra beri tarafta da Mısırla Trablusgarbı tekrar ele geçirip Rumelide Gümülcine ve İskeçeyi yine haritamıza sokar, Kırıma istiklâl verip Moskovada bir de resmigeçit yaptıktan sonra İstanbula döneriz!» derlerdi. Bütün böyle diyen adamlar şimdi beni görünce:

— Nasıl birader? Görüyorsun ya, dediklerim birer birer çıktı!

Diyorlar, sanki aksini söylemişim gibi benim yüzümü hicabımdan kan bürüyor, onlar ise sözü çıkan adamlara mahsus bir kibirli yürüyüşle böbürlene böbürlene geçip gidiyorlar...

Dedim ya, galiba bu muharebeyi bir ben istemişim, tek başıma bir ben yapmışım! Ortada kabahatliye benzer kimseyi görmüyorum.

Kimine hâlâ: «Mesnetlerden mesnet beğen» diyoruz, kimi hâlâ harp zengini, fabrikasını işletmekle meşgul! Kiminden hâlâ fikir soruyor, akıl danışıyoruz. Onların bir nebze akılları olsaydı harbe girmezlerdi. Meşhur hikâyedir: Hani değirmencinin biri muharebeye giderken eli piştovlu Türk Beyine imrenmiş, onu yerine bırakıp cenge kendi gitmiş de sonra kafasından vurulmuş, hekimler başucunda istişare ederler, «beynine dokunduysa tehlikelidir» derlermiş. O zaman herif yerinden doğrulmuş:

— Merak etmeyin efendiler; demiş, benim kafamda beyin

ne arar, beyinlisi değirmende kaldı!

İşte o hikâye, ha onlardan fikir sorulmuş, ha benim gecelik külâhımdan... Köre renk, sağıra ahenk sorulur mu? Biz Almanyanın cakasına tutulduk. Vilhelmin bıçkın edası, tosun tavrı yok mu? Ağzımızın suyu aktı. Pehlivan peşinde giden mahalle çocuğu gibi yalınayak, başıkabak, elde yok, sırtta yok, arkasına takıldık, dünyaya meydan okuduk. Şimdi cümlesi sulhperver... Meşhur hikâyedir: Nasrettin Hoca bir gün eşeğine çalı, çırpı yüklemiş, köye dönerken «acaba, demiş, şuna bir ateş versem tutuşur mu?» Hemen çubuğunu uzatmış, derhal kuru dallar ateş almış... Biçare merkep, sırtında yangın, sağa sola koşar, ne yapacağını bilmezmiş. Hoca bunun üzerine merkebe hitaben arkasından haykırmış: Aklın varsa doğru göle koş!

Demiş... Ayni iş; hiç asılsız, keyif için bizi böyle harp ateşine yakanlar şimdi ardımızdan:

— Aklınız varsa doğru sulhe koşunuz!

Diyorlar. Evet, ortada kabahati üstüne alan yok; şöyle biraz dokunaklıca mı yazdım: «Ayıp, şimdi sırası mı?» itirazı hazır, Canım, benim yazmam sırasız oluyor da onun hâlâ meydanda koltuk kabarta kabarta gezmesi neden sıralı sayılıyor?

Dedim ya, galiba bu muharebeyi ben açtım, yetmiş düvele ben meydan okuyup memleketi bu hale ben getirdim! Ortada kabahatliyi andırır bir adam göremiyorum...

Kimi görsem kırk yıllık sulhperver, kime sorsam anadan doğma harbe düşman, kim karşıma çıksa ced beced musalâha taraftarı... Yahu şu muharebeyi yapan, yaptıran kim? Cümle âlem ezelden Almanyaya aleyhtarmış; hem memlekette nekadar da çok muhalif varmış! Seksen tanesi ayağıma dolaşıyor, etrafımda dönüyor... Ah, bu insanlar! Gel de bu memlekette fırka, cemiyet yap; azanı kuş sütile beslesen bir kere sarsıldın mı, gübre üzerinde eşinen serçe sürüsü gibi bir anda uçuşup dağılıyorlar... Öyle hale geldim ki sokağa çıkıp da bildiğe rasgeleceğim, yalan, dolan dinliyeceğim diye canım evime kapanmak, kapımı örtmek istiyor; havadis almağa ihtiyacım olmasa elime gazete almıyacağım; eski ağıza yeni taam, harp yaygaralarına sulh teranesi yaraşmıyor. Elimden gelse «zaferi nihaî» yi

kullanmış olan her gazeteciye şimdi ceza olarak «sulhü münferit» terkibini bir milyon kere yazdırırdım. Hoş onların yanında söz başkalarına düşmüyor ya, hâlâ harp hengâmesinin o şuursuz matbuat cemiyeti sulh devrinin de yardakçısı olmak iddiasında... Hani kasap tekeleri vardır, sürünün önüne düşer de çıngırağını sallıya sallıya koyunları salhaneye götürür, tam içeri girince şöyle bir sıçrar, köşedeki yüksekçe yere çıkıp kendisini iskartaya çıkarır, vazifesi odur. Bu matbuat cemiyetinin de vazifesi o idi, cenk çıngırağını sallıya sallıya öne düştü, uçurum yolunda bize kösemenlik etti. Daha dün, ben Almanyanın Fransadaki geri hareketinden teessürle bahsederken onlar bıyık altından gülüp eğlenerek:

— A safdil diyorlardı, bu, Hindenburgun bir plânı; çekilip çekilip bir tos vuracak, Parisi çökertecek!

Bir tos yiyen var ama Fransa değil...

Yahu, ne olur, bir kişi meydana çıksa da: «İyi ettik de harp ettik!» dese... Fakat - açıkçası - bu tarzda ne sulh, ne harp idare edilir... Ben ne kin güdüyorum, ne hınç çıkarıyorum. Peşinen söyliyeyim, doğru lâf ediyorum, gıllügışsız.. hattâ şu aleyhtarlık konserine katılmış olmamak için canım yazmak da istemiyordu ama duramam, bende bu illettir!

Böyle, bizim yaptığımız gibi, süre sarkıta, tartaklıya, hırpalıya, al aşağı, vur yukarı medeniyet kurulmaz! Bir hikâye vardır: Merkep, horoz, köpek toplanmışlar, başbaşa vermişler, bu, böyle olmaz, bir yer beğenelim, orayı şenletelim, şunu, bunu toplıyalım, köy kuralım demişler, horoz ötecek, köpek havlıcak, merkep anıracak, dağlar, dereler seslerile şenlenecek ve bunu duyan gelecek, onlara iltihak edecek... Muvafakat hâsıl olmuş, bir orman kenarı seçilmiş, hazırlanmışlar. Derken bir tilki görünmüş, horoz misafir geldi manasında bir ötünce merkep koşup bir çifte atmış, köpek öteden yetişip kuyruğundan kapmış, bir kıyamettir kopmuş... Tilki vartayı atlatınca uzaktan sormuş:

— Siz buraya ne yapmak için toplandınız?

— Dağı şenlendireceğiz! demişler.

— Sizde bu huy varken güç şenlendirirsiniz! demiş...

Biz de memleketimizi bu tarzda şenlerdirmeğe kalktık; çifteliye dalaya, vura kıra... Her neyse; olan oldu, fakat bu memlekette suyu getiren de bir, testiyi kıran da... Bu harbi ilân ve sevkı idare eden zevattan biri bakıyorum Meclisi Âyanı bugünlerde teşrifat işlerile, öne geçip arkaya oturmak meselelerile işgal ediyor; sakin devirlerde bile insan pek boş kalmalı ki bunu düşünsün? Benim olan biten işlerde hiç methalim yok da yine ne yediğimi biliyorum, ne içtiğimi... Çiğneyip geçseler farkında olmuyorum, değil ki birinci mevkii, ikinci mevkii düşüneyim...

Âlem yine ol âlem, devran yine ol devran! Ortada kabahatliye benzer kimse yok, herkes sulhçu, herkes kahramanı hürriyet yerine şimdi kahramanı sulh namzedi... Galiba bu muharebeye ben sebep oldum, ben istedim, memleketi ben batırdım!

Doğrusunu Benden Dinleyin...

Ne o? Nedir bu yaygara? Ne oldular? Bir avaze, çığlık çığlığa, gırtlaklarını patlatırcasına, göbeklerini çatlatırcasına neye bağırıyorlar? Çalıp kaptıkları lokmalarını ağızlarından mı alıyorlar? Azı dişlerini mi söküyorlar? Çanlarına ot mu tıkanacak? Artık şişinciye kadar yutamıyacaklar, rasgeleni dalıyamıyacaklar, gelen geçene ürüyemiyecekler... Buna mı tutuluyorlar? Artık cakaları sökmiyecek, boruları ötmiyecek, emirleri geçmiyecek, fermanları okunmıyacak, hükümleri yürümiyecek, buna mı kızıyorlar? Memlekette har sürüp harman savuramamak, hükûmetin altından girip üstünden çıkamamak, milletleri hallaç pamuğu gibi atamamak canlarını mı sıktı?.. Şüphe mi var... Hiç çapulcular yangının söndüğünü, akbabalar kıtalin bittiğini, sırtlanlar mezarların kapandığını ister mi? Hiç yeniçeri sergerdeleri padişahın kuvvetlendiğini, soygunların kalktığını, akınların yasak olduğunu arzu eder mi? Kurt dumanlı havayı sever, balık bulanık suda avlanır, bal tezek tütsüsile alınır, hiç onlar günlük güneşlik havayı, duru suyu, açık işi severler mi? Yağmasız idare, kıtalsiz hükûmet, efendiden nazır hiç onların işine gelir mi? İsterler ki yine bir taraftan memleketler tutuşsun, hazineler soyulsun, boyunlar vurulsun, kan gövdeyi götürsün; öte taraftan saraylar döşensin, konaklar kurulsun, ziyafetler çekilsin; yine kapışılıp atışılsın, yine boğuşulup vuruşulsun, yine dövüşülüp itişilsin... İşte bunu istiyorlar, buna çalışıyorlar, bunun hasretini çekiyorlar!

Bize gelince kara kaplı kitap meydana çıkıyor; kanun bahsi dillerde dönüyor; adalet, hürriyet, müsavat düstur hükmüne geçiyor; meb'uslar aslan kesiliyor, kükrüyor; muharrirler vatanperverliğin şiddetinden saçlarını, başlarını yoluyor, kahraman oluyor... Zaman derhal nezaket kesbediyor, basiret, teenni,

itidal, bitaraflık nasihatleri gırla! Çıt olsa kıyametler koparılıyor, yan bakılsa yaygaralar basılıyor, habbe kubbe oluyor, karınca deve... Teenni mi gösteriyoruz: «Uyuşuk adamlar!» itirazı hazır; faaliyete mi geçtik: «İntikam politikası!» teranesi elde bir; yaşlı gelse: «Bunak!» genci çıksa: «İltimas!» harp etsek: Belâhet, sulh yapsak: Meskenet; galebemiz: Tesadüf; Mağlûbiyetimiz: İhanet! Halbuki onlara gelince kara kaplı kitap rafa konuyor, kanun hükümden sâkıt oluyor, meşrutiyet alargaya alınıyor, adalet askıya çekiliyor... Sonra buna mukabil meb'uslar zilli bebek gibi el çırpıp oynuyor, âyan buz kesilip susuyor; zaman her rezalete müsait oluyor, atalım, vuralım, kıralım yaygaraları gırla!.. Kıyamet kopsa çıt oldu demiyorlar, adamlar asılsa, şehirler yakılsa kimsenin burnu kanamış olmuyor. Gözlerine kubbe kadar kabahatler habbe kadar ehemmiyetsiz görünüyor, deve gibi hörgüçlü, tahtırevanlı rezaletler karınca gibi ufak addediliyor. Katliâma başlasalar: «Ne musip icraat!», çam devirseler: «Ne nezaket!», maskara olsalar: «Ne şeref!» diyorlar. Kimi meşrutiyetin ruhu oluyor, kimi sağ kolu, kimi sol budu... İki düzüne devlete meydan okusak: «İsabet!» diye pehpehliyorlar, milleti eli bağlı uçuruma koştururken: «Kurtulduk!» diye seviniyorlar; devleti düşmanlara teslim ederken: «Yeni devir, teceddüt!» diye alkışlıyorlar. Elimizde baba mirasından avuç içi kadar yerle birkaç düzüne adam kaldı: «Temizlendik, ayıklandık, artık selâmet!» diye şenlik yapıyorlar. Dayak yiyişimiz «galebe», mağlûbiyetimiz: «Talihi harp!».

Aman iğtişaş çıkar, aman ihtilâl kopar, aman sabır, teenni, sükûnet, büyük milletlere yakışan itidal... Karışmayın, konuşmayın, hızlı yürümeyin, sıkı öksürmeyin; çokluk ortada dolaşmayın... Bir şey olacak zannettik... Nefesimizi tuttuk, soluğumuzu kestik, bekledik. Meğerse paşalarımız kaçacakmış... Onun için halvet etmişiz.. ürkmesinler, üzülmesinler diye gözlerimizi yummuş, seslerimizi kesmişiz... Şimdi de ayni oyun.. kanuna riayet, meşrutiyete tecavüz... Yahu bunlar ne kanunperest, ne meşrutiyetperver, ne adalete sadık, ne fedakâr zatlarmış. Zâhir kaçan paşalar büyü, efsun yaptırmışlar da bunların dillerini o

zaman öyle tutmuşlar...

Çıldırmak işten bile değil!..

Hızırı bulsak da nazır yapsak Şeytan sayacaklar! Nuşirevanı Âdili padişah tamsak Haccaç diyecekler, Hanım Tai bizden tarafa olsa ismini hasise çıkaracaklar. Beni evimden alıp sokaklarda sürüyerek zindanlara tıkarlarken kanun lâfı eden yoktu. Tırnaklarımı mengeneye verip derimi de yüzerlerken adalet adını ağza alan yoktu. Bin kişiyi vapura doldurup döve inlete kalelere kaparlarken meşrutiyet diye bağıran yoktu. Bize ne yapılsa, ne zulmedilse: Muvafık, münasip, lâyık! Sonra öteden birine şöyle dik bakılsa: Tecavüz, cinayet, ihtilâl, mahalle karısı teşkilâtı gibi, içlerinden biri haykırdı mı başına örtüsünü çeken kendisini sokağa dar atıyor, başlıyor çığlığa, çıngara... Maksat sarih: Gürültüye getirip elimizdeki yorganı kapmak; sünnet çocuğuna yapıldığı gibi bir patırtı, bir kıyamet, şaşkınlığa getirip işi kapatmak!..

Ben o üstünkörü, yarım ağız Talât Paşa aleyhtarlığına, İttihatçılık muarızlığına acaba kanıyor muyum? Hâlâ için için yardakçılık, hâlâ sinsi sinsi mürailik, hâlâ gizli gizli çetecilik... Kaçanlara hâlâ kavuk sallıyorlar, kaçaklara hâlâ meydan hazırlıyorlar. Hâlâ onlara tabasbus, onlara riya, onlara müdana... Ben satırların altından muharrirlerin yüreğini okurum, gönülden geçirileni sezerim... Hâlâ İstanbulun içinde yem bekliyen haramî civcivleri var, anaç tahtakuruları gitti, fakat yatağımızın üstünde hâlâ yavrular, tohumlar, sirkeler dolu...

Doğrusunu benden dinleyin, nafile nefes tüketmeyin. Ne yapılsa beğenmiyecekler, ne denilse dinlemiyecekler, ne iş görülse yine takdir etmiyecekler. Hükûmet yan kımıldasa: Yaygara; sağa dönse: Çığlık; sola baksa: Feryat... Maksatları incitmebeni çıbanı gibi bu memleketi iz'aç!.. Onun için gözümüzü açmalı, geceyi gündüze katmalı, gürültüye pabuç vermeyip yürümiye bakmalı...

Meşhur misaldir: İt ürür, kervan yürür! Onlara inat memleketi kurtarmalı!..

Artık Dönünüz, Gözlerimiz Yolda Kaldı...

- Bir mektuptan -

I

Evet, velinimet efendilerimiz, Allahaşkına artık dönünüz, gözlerimiz yolda, son ümidimiz sizde kaldı... Meğerse bu memleket sizlerin yüzleri suyu hürmetine duruyormuş, meğerse sizin kudret ve kemalinizden işler o kadar mükemmel görülüyormuş; meğerse dişleri kırık, vidaları sökük, hertarafı çürük olan bu çarkı çevirebilmek için kanla yağlanmak ve sizin ellerinizi kullanmak lâzımmış... Bize siz lâzımmışsınız, artık bunun hilâfını kimse iddia edemez. Bizi arkanızda yetim, yoksul bıraktığınız da nereye gittiniz? Mal ve canımızı iller eline teslim raktınız da nereye gittiniz? El'an sizi meb'us çıkarmak suretile can ve gönülden kulluklarını, köleliklerini ispat eden sadık, vefakâr adamlarınızı neye bıraktınız?.. Siz gittiniz gideli İstanbul başımıza zindan oldu, amma zannetmeyiniz ki yalnız bizim başımıza... Muhaliflere de öyle: Cümle âlem gaybubetinizle nâlân ve perişan... Halimize sokaklarda köpekler gülüyor, kovuklarda baykuşlar kahkaha ediyor, deliklerde yılanlar ıslık çalıyor. Mâti maskara olduk... Memleketin tabiî ve sınaî nekadar kuvvetleri varsa azimetinizin tesirile tatili hareket etti: Tünelin kayışı koptu, Yürksekkaldırıma tırmanmaktan bacaklarımızda derman kalmadı... Tramvaylar işlemez oldu, sabah akşam taban tepmekten halkın ayaklarına sular doldu... Trenler durdu, Kartal, Pendik ahalisi sahillere üşüşüp kazazede seyyahlar gibi ufukta vapur dumanı beklemekten harap oldu... Elektrikler şimşek gibi bir çakıyor, bir sönüyor, gaz üç yüze dayandı, bizlerde de bütün bu hallere dayanacak hal kalmadı..

Devri fahimanelerinde vesika ekmeği lâtilokum şekeriymiş; şimdi o nimetleri hatırladıkça zihnimizden francala geçmiş gibi ağzımız sulanıyor, yutkunuyoruz. Geçen gün bir lokma koparayım dedim, zannettim ki öldüm de ağzıma toprak dolduruyorlar, dişlerim kesmedi ki... Nefesim tıkandı, olduğu gibi yutmağa mecbur kaldım.

Vaktile âcizleri hindi beslerken biçare hayvanlara kabuklu ceviz ve kiremit parçaları yuttururdum; zâhir bugün onun cezasını çekiyorum; hakkımda kısas vaki oldu... Ah sizlerden, Hakkı Paşamızdan, büyüklerimizden vazgeçtik, nerede küçük efendimiz? Şimdiye kadar, eminim, ne yapar, ne eder, yine halka beş, on dirhem yağ, şeker lûtfederdi. Bari o imdadımıza yetişseydi.. Memleketin hayrına geceli gündüzlü nargile elde çalışmaktan kırlaşan o feyiznak saçları gözümüzün önünde canlanıyor, canlanıyor da feyiz ve bereket timsali önünde aç kalmış kahıtzedeler gibi bizlere nale ve efgan ettiriyor. Böyle giderse Yahudilerin Kudüsdeki ağlama taşı gibi bizler de cümhur cemaat bir gün Merkezi Umumînin bahçe duvarına dizilecek, kaybettiğimiz hükûmet için kanlı gözyaşları dökeceğiz; fakat, galiba, muhalifler de beraber...

Ya susuzluğa ne diyelim? Yakında gazla çeşme suyu ayni fiatte satılacak; Beyoğlunun apartıman ahalisi kir, pas içinde, yüzlerinde isten ve zifirden birer kara maske sokaklarda öyle dolaşıyorlar... Hoş, oh olsun onlara ya... Size aleyhtarlıklarının Allah bu suretle cezasını veriyor, yüreklerinin karasını yüzlerine vuruyor! Belâ mı dediniz, mihnet ve meşakkat mi? Gırla... İspanyolnezlesi de sanki sizin cebrü kahrınızdan ürkmüştü; sizler onu bile ürkütmüştünüz; iki cambaz bir ipte oynamaz fehvasınca devri kahiranenizde ancak sinsi sinsi, ürkek ürkek iş görebiliyordu. Şimdi meydanı boş buldu, makamlarınıza kait oldu; bir ay içinde anha minha üç bin masumun başını yedi, daha bana mı demiyor. Sizlerden baki kalan nüfusu da o silip süpürecek, ancak ondan sonra bavulunu sırtlayıp sadrazama da alelûsul mektubunu bırakıp öyle gidecek... Kafkasyada belki buluşursunuz. Asıl hükûmet şimdi ispanyolnezlesinde, o hükümran; halefiniz o oldu, bütün Anadoluyu kasıp ka-

vuruyor... Fakat dikkat ediyorum, o da bizimle, teceddüt fırkasile çalışıyor, bitaraf adamlarla eski muhaliflere, bir de nanü nimetinizle perverde olup da sonradan nankörlük eden kimselere musallat: Aleyhinizde Divanı Âli takriri veren zatı ilelebet susturdu. Ah, daha evvelden niçin onunla uzlaşılamamıştı; birçokları gibi çok işimize yarıyacak bir sima imiş... Şimdilik burada bizim tarafımızdan, İstanbul muhafızlığını ve polis müdürlüğünü bu hastalık yapıyor; ayni cesaret, ayni cür'et: Averofa bile girdi, vaktile Polis Müdürü de Rus vapurlarına öyle girer, istediğini öyle çeker götürürdü. Hulâsa kendisinde ümidimiz çoktur; en faal azamız meyanına kaydettik; sizi kıskandırmak istemiyorum ama, doğrusunu söylemekten de kendimi alamıyorum: Galiba gerek namı devletlerinizi, gerek kolera ve taunu solda sıfır bırakacak, icraat hususunda hepinizi de fersah fersah geçecek, ismi dünyayı titretecek!

Size biraz da meb'uslarımızdan malûmat vereyim:

Devri fahimanelerinde «Ahfeş» in keçisi gibi baş sallıyan onlar yok mu? Allah için fedakâr ve sizlere can ve gönülden sadık adamlarmış; içlerinden dönek pek az çıktı; kabineyi halk ve ecanip nazarında düşürmek için ellerinden geleni yapıyorlar, Rum meb'usların karşısına geçip: «Kabaramazsın kel hindi, Talât güzel, Venizelos çirkin!» diye Allahın günü sataşıyorlar; Ermeniler de boğa kızdırır gibi kırmızı beyazlı bayrak sallıyorlar. Meclis har, gür içinde... Görülecek hal; evveli sinek uçsa duyulurdu, şimdi Hafız Âşır gazel okusa işitilmiyor.

Dedim ya, dünyanın nizamı sizin vücudünüzle kaim imiş, çobansız sürüye, sürücüsüz beygire, mubassırı kaçmış mektebe döndük... Meb'uslar delişmen balı yemiş gibi hepsi birden coştular; takrir takrir üstüne çabalıyorlar, illâ bizim sabık yaveri görseniz, mübarek makine kesildi; günde beş, ilâ on istizah takririnden aşağı verirse rahat edemiyor. Hulâsa vükelâyı tirtir titrettiler, büsbütün şaşkına çevirdiler, bir af kanununu çıkarttıramadılar... Elbette, avdeti fahimanelerinde gayretlerinin derecesine göre mazharı mükâfat olacaklardır; buna kendileri de ezher cihet emindirler.

Yalnız, benim kanaatime kalırsa, meclise pek de günven-

memelidir; meb'uslarda fesih korkusu, vükelâda ademi itimat endişesi oldukça her ikisi de büyük iş göremezler; her ikisi biribirinin karşısında korkak bezirgân gibi yufka yürekle duruyorlar. Hattâ bugünlerde ben bir uzlaşma hali bile seziyorum, galiba uyuştular, biribirlerinin canlarına kıymıyacaklar, sizin avdetinize kadar elbirliğile idarei maslahat edecekler... sâyileri meşkûr olsun; sakın teşrifinizde nazırlara bet muamelede bulunmayınız, zavallılardan hiç fenalık görmedik, ağızları var; dilleri yok; onlar kanun fedaisi... Kanun diyorlar, kanun işitiyorlar, kanun bu sefer de hızır gibi imdadımıza yetişti... Tekrar hükûmeti ele alınca, çok rica ederim, kanun namına bir âbide rekzedelim; ben resmini bile düşündüm:

Bir kurt kuzuyu parçalamış, yerken çoban kenarda maval okuyor... Gayet hoş olur; Babıâli avlusuna dikeriz. Herşeye inanırdım amma bizi kanunun kurtaracağına aklım ermezdi... Yok, Allah için söylemeli, canımızı ona borçluyuz, bu yaman dalgayı da onun sayesinde atlattık!

Hulâsa işler yolunda... Yarınki mektubumda başkaca tafsilât vereceğim; siz gönlünüzü ferah tutmağa bakınız, eninde, sonunda yine meramımıza ereceğiz. Baki varolun, sağolun velinimet efendilerimiz!

II

Evet, dünkü mektubumda yazdığım gibi, yine tekrar ediyorum, artık dönünüz, gözümüz yollarda kaldı... Bu defa öyle Babıâli baskınlarına, tabancaya, kapancaya lüzum görmüyoruz; ne zaman istesek, tereyağından kıl çeker gibi sühuletle, şu çelebi zatları mevkilerinden ayırırız, vık bile demezler... Fakat berikiler olmasa! Enver Paşamız, tıpkı, o pek benzediği Napolyonun Elbe adasından dönüşü gibi, bir gün kayıkla gelip ister Karadeniz, ister Marmara sahilindeki çiftliklerinden birine yanaşsın ve önüne çıkan halka göğsünü açıp:

— İçinizde paşanıza kurşun atacak hain kimdir?

Diye bir defa bağırsın, kâfidir, yürüyüp geçsin, ahali yoluna secde eder. Sakın o eczahane, banka ve sigorta adlı fırka isimlerine bakıp da ürkmeyiniz; zannıma kalırsa -bermutat- ni-

zamname yapmak ve reis intihap etmekle meşguldürler; zavallılar on senedir zaten hep bunu yaparlar ve başka bir iş de yapacakları yoktur; zorla değil a, bir onu biliyorlar; hükûmete geçmek nerede? Kendilerine daha birer dam altı bulamadılar. Şerefvürudü fahimaneleri üzerine herbiri bir deliğe kaçarlar, meydanda kalan şaşkınlarını da biz toplarız, olur, biter... Bedri ve Azmi Bey biraderleriniz de bu fikirdedir, ekseriya toplaşıp konuşuyoruz, emin ve mahfuz yerdedirler, merak buyurmayınız, kendileri fevkalâde mutmain ve müsterihtirler; icraatı hükûmete kahkaha endazı şetaret bir halde zamanını kolluyorlar; benden saklıyorlar ama bazı geceleri gidip polis merkezlerini de teftiş edip evamiri lâzıme de verdiklerini tahmin etmekteyim. Beş senelik derslerden ibret almayıp da yine hükûmete bir «büyük kabine» getirmek safdilliğinde bulunan muhaliflerin elbette ve elbette memleket dizginlerini ellerine almağa hakları olamaz; «kör oldur ki düştüğü kuyuya bir dahi düşe» derler. Onlarda bu akıl varken ayni kuyuya bir defa daha değil, ömürleri vefa ederse bin defa daha düşerler, mademülhayat kova gibi kuyu içinden kurtulamazlar. Goygoycular bile hiç olmazsa önlerine bir gözü görür adam geçirirler, ellerine birer değnek alırlar... Bunlarda ne rehber var, ne destek; gözlerini yummuşlar, herbiri bir tarafta, başka kapı çalıp başka nağmeler okuyarak gidiyorlar... Bizler hakikaten talihli adamlarmışız; fakat bir cihetten de müteessifim, isterdim ki hasımlarımız bize lâyık, zorlu ve şedit kimseler olsun... Maalesef pek yumşak, pek yufka şeyler; onların bu safdilliği galebelerimizin kıymetini kaybettiriyor... Hanımlarla tavla oynar gibi mars bile yapsak zevkını duymuyoruz vesselâm!

Hakikaten siz ne dirayetli, ne dâhi zatlarmışsınız; öyle çerden çöpten, şeytan minaresi, katırtırnağı, kaplumbağa yavrusu gibi alelâcayip, nazarlık takımı gibi adamlardan kabine yapmakta bihakkin isabet ediyormuşsunuz, o zaman biz, cahiller bunu tenkit ederdik; vükelâ arasında adlı; sanlı insanlar görmek isterdik; tövbeler olsun, nah, işte nümunesi meydanda, ekserisi kellifelli, namlı şöhretli adamlar, ne yaptılar ki... Siz haftada iki defa bile toplanmazdınız, fakat yedi düvele parmak

ısırtacak işler becerirdiniz; bunlar Allahın günü içtima ve müzakere halindeler, meclisi vükelâ eski Acemlerin ateşgedesi gibi hiç de dağılmıyor, Babıâlinin önü opera tiyatrosunun kapısı gibi dizi dizi otomobil dolu, geceyarılarına kadar koridorlar pürşaşaa... Bidayette biz bile bir işler dönüyor diye meraka düştük, halecanlı saatler geçirdik, sonra baktık ki ayni iş, ayni büyük kabine; hattâ daha büyüğü: «Muazzam kabine»:

Meclis o meclis, mey o mey, saki o sakidir yine

Bacaklarımızı uzattık, rahat bir uykuya vardık. Tuhaf değil mi, aleyhimizde de olsa -zâhir alışmışız- biz icraat istiyoruz. Meselâ şu kömür meselesi... İnsan kalkar da bir defa Ereğliye kadar gidiverir, ne olur, canım, yelkenliye binecek değilsin, yayan yürüyecek değilsin, Karadeniz adamı hemen yutmaz a, yerinde bir tahkikat yapın... Devri âsıfanelerinde olsaydı şimdi koca bir vapur hazırlanır, Tokatlıyanın büfesi tutulur, erbabı seyfü kalemden bir parlak mevkip alayı kurulur, o havalinin ıcığı, cıcığı çıkarılırdı... Hem iş görülür, hem nam alınır, hem de beş, on muharririn kursaklarına pişmiş yemek girerdi.

Gazetelere bakmayınız, bıyığınızın ucunu sezseler hemen ağzı değiştirirler. Hem bir kısmı zaten sizlere olan irtibat ve ihlâslarını öyle ispat ettiler ki -doğrusu- bu kadar fedakârlıklarının mükâfatını derhal, hem de en parlak bir surette görmezlerse bizim bile hatırımız kalır. Tahsisatı mesture faslını badema emirlerine müheyya bulundurmak icabatı kadirşinasiden olur. Makalelerine sokuşturdukları o yarı aşikâr medihleriniz, ille hükûmeti halisane tenkit ve ikaz eder gibi görünüşlerindeki maharet elhak mazharı takdiriniz olmağa lâyıktır. Uluorta muhaliflere gelince, artık bu defa eşeddi ukubât ile cezalandırılmaları vücubu aşikârdır. Ağaçta karpuza bak muharririnin omuzları üstünde taşıdığı karpuzun nasıl kan kırmızı olduğunu kariben kendisine ispat edeceğiz, o şimdilik, önünden, ardından bihaber sövedursun... Bir sıçrarsın çekirge, iki sıçrarsın çekirge; bu defa kurtulamazsın! Hemen Allah o günleri göstersin... «Sabah» gazetesi olmasa, vallahi, âlem sizi ve İttihatçıları unutacaktı... Rica ederim artık filozofa da yüz verme-

yiniz, işittiğime nazaran «icraat, icraat!» diye arkadaşlarının iki ayağını bir pabuca sokuyormuş; hoş biz de aleyhinde az mı bulunuyoruz:

Filozofun kendisi nakabili ıslah iken
Kalkar ıslah etmeğe zâmınca hali âlemi

Tarzında tutturuyor, ağızdan ağza söylemediğimizi bırakmıyoruz. Kime taraftarlık ediyorsak biliniz ki zararsız adamdır, kimin aleyhtarı isek emin olun ki muzırdır. Bu minval üzere arı gibi, kiminden bal alarak, kimini sokarak çalışıyoruz.

Artık dönünüz, gözlerimiz yolda kaldı... Yerlisi yabancısı, kadını erkeği, çoluğu çocuğu, sakatı sağlamı, hacısı hocası, İttihatçısı İtilâfçısı, hepsi, hepimiz sizi bekliyoruz; evet geliniz, zaten hepimiz yerimizdeyiz, muvasalatı fahimanelerinde göreceksiniz ki İstanbulda ve vilâyetlerde değişmiş bir şey yoktur. Keen el'an hükûmet elimizdedir; keen ne Ermeni kıtali yapılmış, ne harp kaybedilmiş, ne kimsenin burnu kanamıştır.. Meb'usan Reisinden tutunuz da hamallar kâhyasına kadar hepsi bizimkiler... İstediğimiz dakikada hükûmet bizimdir, kendi elimle koymuş gibi biliyorum; buna emin olunuz, yalnız, yalnız «berikiler» olmasa...

Acaba onları da kandırabilir miyiz?.. O zaman işimiz iştir!..

Tetkikı Seyyiat?!

İki Hikâye

I

Masal bu ya, vaktile hayvanat arasında bir taun zuhûr etmiş, hergün binlercesini kırar geçirirmiş... Bakmışlar kurtuluş yok, öyle giderse dünya yüzünde beni Âdemden başka canlı kalmıyacak, nesilleri büsbütün munkariz olacak; hep toplanarak işi bir müzakere etmeği, felâh ve halâs çaresi neyse onu bulmağı kararlaştırmışlar. Her cinsten birer vekil çağrılarak meclis toplanmış, aslan riyaset kürsüsüne geçmiş, celseyi küşat etmiş, demiş ki:

— Hayvan arkadaşlar, başımızda dolaşan şu afet, Allahın bize bir zulmü, bir cezasıdır. İçimizde elbette bir kabahatli var, bana kalırsa herkes meydana gelsin, ef'alinden hesap versin, kimin günahı büyükse onu elimizle cezalandıralım, bu suretle Cenabıhakkın gazabını üzerimizden atalım!

Meclis azası yüksek makamdan gelen bu haşmetli nutka karşı -tıpkı bizim meclis gibi yekdil ve yekzeban olarak- «muvafık, muvafık» diye haykırışmışlar. Aslan, şöyle etrafa gazubane bir nigâh fırlatıp:

— Kabul edenler kuyruklarını kaldırsın!

Emrini verdikten sonra:

— Teklifim müttefikan kabul edildi, demiş, o halde şu mahkemei uzmaya evvelâ ben çıkayım ve günahlarımı arzedeyim.

Saymış, dökmüş... Güzel gözlü, nazik yürüyüşlü, dilrüba karacaları nasıl merhametsizce paraladığını, dervişmeşrep, sakin ve halim develeri pençeleri altında nasıl kıvrandırdığını, zikir ve tehlil ede ede Kâbe yolunu tutmuş pâkdamen hacıları ne eziyetlerle parçaladığını uzun uzadıya anlatmış, hazırunu bir

dehşet kaplamış, ne buyurulacak? Yürekleri gazal yaprağı gibi titrermiş, tam bu sırada tilki ayağa kalkmış; demiş ki:

— Evet bugün bunlar vehlei nazarda birer cinayet gibi görünür, fakat hakkalinsaf düşünelim, aslan efendimizin yerinde hanginiz olsa yapmazdınız? Karacalar Allah tarafından onlara gıda olarak ihsan edilmemiş midir? Develer en büyük düşmanımız olan insanı sırtlarında taşıyıp mülkümüze sokmazlar ve başımıza musallat etmezler mi? Hacısı, hocası, çocuğu, çobanı, ne hılkatte ve tabiatte olsalar yine hayvanatın düşmanı değil midirler?

Bu nutuku veciz üzerine hazırı bilmeclis olan bütün aza can ve gönülden:

— Hayhay, pek isabet edilmiş, kifafı nefis kabilinden, nafakadır, helâl, günah sayılmaz, buyurunuz, siz çekiliniz! demişler, arkasından kurt kalkmış, kaptığı kuzuları, parçaladığı koyunları, hattâ öldürdüğü çobanları tafsilâtile anlatmış, hakkında bir hüküm istemiş... Yarın dumanlı dağda karşı karşıya gelmek ihtimali var, kimin haddine... Beraet kazanmış, sansar bile kümese girip seksen tavuğu insafsızcasına, lüzumsuzcasına sırf keyif ve hırsı için boğduğunu anlattığı halde yine kurtulmuş... Derken sıra merkebe gelmiş, zayıf, zebun bir merkep, ürkek ürkek ortaya çıkmış, iri gözlerinden nohut tanesi gibi yaşlar dökerek hıçkıra hıçkıra demiş ki:

— Benim hayvan efendilerim! Demine kadar düşündüm, taşındım, hiçbir kabahatimi hatırlıyamadım, müsterihtim, memnundum, fakat şimdi birdenbire, aklıma geldi, benim de bir günahım var, hem galiba büyük, pek büyük, çok büyük bir günah: Geçenlerde uzun bir yoldan, çöl içlerinden geliyordum, haftalarca aç, susuz kalmıştım, harap, perişan bir haldeydim.

Bacaklarım titriyor, gözlerim kararıyordu, âdeta mürt oluverecektim... Sağıma baktım bir ekin tarlası, mevsim bahar, zümrüt gibi gözalabildiğine uzanıyor; soluma döndüm bir çayır, yoncalar kabarmış, içerisinde envaı hayvanat bol bol otlayıp duruyor... Artık mukavemet edemedim, kendi malım, kendi hakkım olmıyan bu yeşilliğe başımı uzattım, şöyle bir tutam, bir tutamcağız kopardım!

Zavallı merkep sözünü ikmale vakit bulamaz, bütün hayvanlar yerlerinden fırlarlar:

— El malından velevki bir tutam olsun kopardın ha? Hay alçak hay, işte günahkârı yakaladık, bre tutun şu haini parça parça edelim!

Diye haykırarak biçarenin üzerine üşüşürler ve bin parça ederler. O zamanın tetkikı seyyiatı böyle yapılırmış!

II

Memleketlerden birine bir harp beliyyesi arız olmuş, senelerce halkı kırıp geçirmiş; çalıp çırpma, vurup kırma, yakıp yıkma, ahlâksızlık mı dedin, gırla!..

Hükûmet haydutlar elinde, şehir eşkıya içinde kalmış... Vur patlasın, çal oynasın, kırılmadık ceviz, devrilmedik çam, yenilmedik herze kalmamış... Fakat bakmışlar eninde, sonunda bir hesap sorulacak, ruzuceza gelecek: «Bu, böyle olmaz, kabahatlileri seçelim, cezalarını verelim, namusumuzu temizliyelim!» demişler. Taraf taraf haberler yağdırılmış: «Tetkikı seyyiata başlanıldı, herkesin hesabına bakılacak!» diye sokaklara ilânlar yapıştırılmış ...Nihayet meclis toplanmış, vükelâ gelmiş:

— Hem katiliz, hem şerikiz, hem müşevvikiz!

Demişler. Hazırunu bir şaşkınlık almış: Yürekleri seferberlik davulu gibi vurmağa başlamış, hüküm vermek kolay mı? Bunun yarını var, hükûmet bir ellerine geçti mi hazır olun cenaze namazına... Tam bu sırada gazetecilerden biri kalkmış, demış ki:

— Kanunun hangi maddesine tatbikan vükelâ hakkında böyle bir hüküm verebilirsiniz, onları ancak divanı âli mahkûm edebilir. Divanı âli teşekkülü için de meclisi meb'usanm hali inikatta bulunması iktiza eylemez mi? Devir, adalet ve kanun devridir, kanunu olmıyan icraata nasıl razı olabilirsiniz?

Bu nutku şedit üzerine hazırı bilmeclis olan bütün aza tehlil getirir gibi hep bir ağızdan:

— Hayhay doğrudur, kanuna riayet edelim, yaşasın kanun.

Diye haykırışmışlar... Ortaya âyan çıkmış:

— Bizim ne kabahatimiz var... Memlekette olan biten iş-

lere göz yumduk, çubuğumuzu yaktık, keyfimize baktık; afyonumuzu yuttuk, hulyamıza daldık... Haniya körük bilmecesi vardır: Ağzı var dili yok, nefesi var canı yok... İşte biz öyle idik, iaşeden, bakkaliyeden bol erzak, hazineden çilçil lira aldık; hükûmetin şevket ve saltanatına dua ettik...

Hazırun:

— Beraet, beraet!

Diye bağırmışlar. Meb'usan huzura girmiş:

— Bu muharebe bir piyango idi: Bizim meclise isabet etti, biz onun sayesinde kılığı kıyafeti düzelttik çullandık, adama döndük, o sayede karnımız yemek, cebimiz para, gözümüz kadın gördü. Bize ne? Biz bir nevi memur sayılırdık, «bütün milleti nehbü katil ve garete meclisi vükelâ memurdur» diye bir kanun bile teklif etseler kabul ederdik... Meb'usları hareketlerinden dolayı tecziyeye dair kanunda bir sarahat var mı?

— Hayır!

— O halde başka kapıya...

Uzatmıyalım bu minval üzerine valiler, zabitler, kadılar dahi beraet kazanmışlar; ortada mücrime benzer kimse kalmamış, derken içeriye zayıf, zebun bir adamcağız girmiş, korkak korkak yürümüş, fersiz gözlerinden iri yaşlar dökerek boğula boğula demiş ki:

— Senelerdenberi Anadoluya az gittim, buz gittim, dere tepe düz gittim, bir de dönüp arkama baktım ki bir arpa boyu yol gitmişim kabilinden kelekler, kağnılar, katırlar, kızaklarla meteliksiz dolaşmaktan anam ağlamıştı, İstanbula geldim, sarı, solgun, mariz idim, selâm veren, yüzüme bakan, hatırımı soran, halin nedir diyen çıkmadı... Sağıma baktım: Kapanın elinde kalıyor, eski açlar tok olmuş, herkes bir yolunu bulmuş, sofralarını kurmuş, ziyafetle meşgul... Soluma göz attım: Yağma Hasanın böreği, vagonlar alınıyor, vapurlar satılıyor, altınlar dağılıyor, çiftlikler yutuluyor... Neme lâzım onlar, ben ekmeğe bakayım dedim. Bahriyeninki hastı, nefîsti, bir arkadaşım delâlet etti, sana da günde iki çift verelim dedi, dayanamadım, hakkım olmıyan o nafakadan bir lokma, bir lokmacık da ben ağzıma attım!

Zavallı adamcağız lâfını bitirmeğe muvaffak olamaz, bütün insanlar yerlerinden fırlarlar:

— El hakkından velevki bir lokma olsun yedin ha? Hay alçak hay, işte günahkârı yakaladık, bre tutun şu haini parça parça edelim!

Diye haykırırlar, biçarenin üzerine üşüşüp paralarlar?..

Acaba bu zamanın tetkikı seyyiatı da böyle mi yapılacak?!

"Hatay,, ı Hulâsa

Anavatandan, ruh ve fikir itibarile bir dakika bile ayrılmamış olduğunun on altı sene devamlı bir şahidi bulunduğum Hatay, mesahaca herhangi bir vilâyetimizden çok farklı değildir.

Fakat hoş bir hususiyeti vardır: Bütün coğrafya ıstılahlarını küçücük bağrına toplamış, başlıbaşına bir dünya kıt'ası «maket» dir.

Sanki tabiat onu cihanın bu köşesine zengin bir fakültenin coğrafya şubesine mahsus gayet san'atli, sihirli, hayret verici, aslından farksız bir mücessem, kabartma harita olmak üzere kurmuştur.

Talebe, etrafına dizilip, kitaplarda okuduklarını bunun üstünde kolayca, iki yüz kilometre ileri, geri gidip gelerek tatbika geçebilirler. Hattâ o ufacık yerde ve yarım saat içinde iklimler, mevsimler değiştirebilirler. Şimdi sıcak bir diyardadırlar, hurma ve portakal yetişen bir diyar.. Biraz sonra karları için için koflaşan dağ tepelerinde! Demin kış sonunda idiler; sırttan ovaya indiler mi artık yaza kavuşmuşlardır; sıcak bir düzlüktedirler, tarlalarında karpuzlar kemale ermiştir, incir ballanmağa yüz tutmuştur.

Hatayda medlûlü bulunmıyan coğrafya tabirleri yok gibidir. Hem de bu tabirlerin en tarihî, tipik ve meşhurlarına raslarsınız; meselâ İskenderun körfezi... O körfez, beynelmilel bir şöhreti haizdir. Yalnız bugün değil, Milâttan önce de öyle idi; Asyanın ve Afrikanın bir kapısıydı.

Büyük İskender, koca Darayı bu körfezin bir kenarında, İssus ovasında yenmiş, Mısıra ve Hind hududuna o yoldan geçmişti. Körfezi çeviren dağlar, sarp geçitleriyle yirmi üç asır, bütün cihangir ordularını kapana sıkıştırmış, fasılasız harplere

sahne olmuştu. Birkaç imparatorluk orada devrilmiş, birkaç saltanat o yerde heybetleşmişti.

Toros ayrılmak istemiyormuş gibi sağ kolunu Hataya atmıştır. Toroslar bana, bu vaziyette, âdeta, yanında yürüyen yavrusunu başından okşar gibi bir ana şefkati manzarası gösterir. Hatay dağlarında 2500 metreye yükselmiş sivri tepelere rasgelirsiniz; yamaçlar hep ormanlıktır, sulaktır; fakat herşeyden evvel azametli, şahanedir.

Frenklerin Cassius ve Arapların Akra' dedikleri bizim Keldağ büsbütün acayip görünür: Tâ denizin yanından, sipsivri, bir keçi yoluna, bir avuç kumsala bile yer vermeden, duvar gibi yükselir tepesinin gölgesi ayağının altındaki suya öyle akseder ki, durgun havalarda, uzaktan bakarken biri derinde, öbürü havada iki baş görürsünüz ve biraz sonra hangisinin sahici dağ olduğunu farkedemez hale gelirsiniz.

O, hılkatin kurduğu muazzam bir deniz feneridir; insan tepesinde billûr bir adese ve bir kamaştırıcı ışık var farzedebilir ve zannedebilir ki, geceleri Akdenize oradan bir yırtıcı nur uzanmaktadır; yarısına kadar, Kıbrısa, Giride, Maltaya kadar aydınlatmaktadır.

Yine bu dağ civarında korkunç, yalçın bir burun bulunuyor: Domuzburnu... Burundan ziyade suya uzanmış bir efsanevî domuz kafasıdır; denizi tükenmez bir iştahla sömürdüğünü ve içtikçe şişip irileştiğini sanırsınız.

Hatayın dünyaya şöhret salmış bir ırmağı vardır: Asi. Frenkler ona Oronte ismini yakıştırmışlardır; nice şairlerin ilham aldıkları, nice hikâyecilerin kahramanlarını yaşattıkları bir melâl verici nehir...

Asi uzun sayılmaz, 500 kilometrelik yer geçer. Fakat bazısı gelip, geçmiş, bazısı tutunup yerleşebilmiş çeşit çeşit milletler ve ırklar kenarlarında mekân tutmuşlardır; koca Ehlisalip tarihi önünde yaşamıştır. Oyle olduğu için de bütün şark ile beraber istilâcı Avrupanın kanı içine akmıştır. Bunu hatırlar gibi su dolapları çınar ve söğüt dallarını sallıya ıslata, birteviye

efgan içinde dönüp yaş dökmektedir.

Naura sesi kadar gönle hüzün veren ve görünüşü kadar da insanı hulyaya sürükliyen başka hiçbir ses ve manzara bilmiyorum. Bu nehir şimale doğru giderken, birdenbire, kavis çizer, cenuba yollanır; biraz daha gayret etse, dönüp çıktığı yere akacak gibidir ve bu itibarla da dünya nehirlerinin bir istisnasıdır.

Hatayda bir kocaman göl de bulursunuz: Amuk gölü... Bunu kendinden beş, on misli; geniş bir bataklık fırdolayı çevirir ve o bataklığı da yirmi, otuz misli bir ova ihata eder. İş bununla kalmaz, ovayı da dört tarafından kucaklıyan dağlar vardır. Böylece tabiat içiçe orada zıt renkli ve gittikçe koyulaşıp sertleşen bir manzara yaratmıştır: Mavi bir su tabakasını bir sarışın sazlık kucağına almıştır; sazlığı da yeşil bir ova çevirmiştir; ovayı da koyu dağlar çerçevelemiştir. Dahası var: Dağların şarkında çöl, garbında deniz yatar. Yüksekten göz attığınız zaman doğudaki çölde serapların harelendiğini, batıdaki denizde yelkenlerin süzüldüğünü görebilirsiniz!

Bu vilâyetimizde jeoloji bakımından pek kıymetli ve nadir arazi, tabiî mağaralar, kendiliğinden ısınan petrollü kayalar, kükürtlü sıcak pınarlar, yüzlerce şehri aydınlatıp, işletecek çağlayanlar Amanosda zengin demir madenleri, hattâ Kızıldağlarda altın zerreleri bulabilirsiniz. Kıyılarında hurma ve portakal yetişir, ovasında pamuk ekilir, ırmakları boldur ve ülkenin bir kısmı sade yemiş ve çiçek bahçesidir.

Denizinde ve gölünde balık avı yapılır; ormanlarında geyikler dolaşır, yamaçlarda keklik doludur, bataklıklarında ördek...

Asıl mühimmi, Hatayda bir Antakya vardır; bir zamanlar karşısında Roma, Bizans ve İskenderiyenin sönüp sünepeleştiği misilsiz medeniyet şehri, milyonlarca nüfusu barındırmış olan tarihî belde... Kızılhaçlılar devrinde Türk kanının dereler gibi aktığı ve Türk şehametinin dağlar gibi yükseldiği Antakya!

Türkiye için ne mutludur ki bugün, tekrar, bir elinde İstanbul, öbüründe Antakya, Akdenizin ve cihanın karşısına dün-

yanın en muazzam iki tarihî şehrini almış, öyle çıkıyor; hudutlarını, birisi şimalde, öteki cenupta parlıyan iki tarih ve talih yıldızı işaretliyor.

Dağ dağa kavuşmaz, derler. İşte Toroslar Amanoslarına kavuşuyor.

Şimdi bu satırları yazarken müebbet yaşadığını bildiğimiz Atatürk ile hiç ölmiyeceğine artık tamamen inandığımız İnönünün karşısında Amanos silsilesinin, Hatay namına minnetle, şükranla iğildiğini görür gibi oluyorum; Akdenizin sularında muazzam gölgesinin rükûa varan heybetli aksini seyrediyorum.

"Hatay,, ın Dört Kapısı

Hatay ile Suriyenin, daha doğrusu Anadolu ile Arabistanın şark hududunu tabiat gayet vuzuhlu bir şekilde çizip ayırmıştır. Bir gölgeden diğerine, hattâ bir iklimden öbürüne geçtiğinizi anlamak için sınır işaretlerine bakmak lüzumunu duymazsınız.

Sizi Halepten getiren otomobil bir müddet düz ve kırçıl boşluklarda koşar; arasıra rasgeldiğiniz köyler kerpiç kubbelerden ibarettir; kadınlar siyah entarilidir, erkekler zeytunî abadan bir nevi cepken giyerler. Suya, ağaca, yeşilliğe, bulutlu göğe ve gölgeli yol kenarına hasret çekersiniz, döner, kıvrılır, sıkışır, bunalır, «ah, bir ferahlasam!» dersiniz. Sonunda bir tutam ağaç görünür; altında bir pınar vardır; kadehte buğulanan serin suyu, çiçekli kır kahvesi ve serin havası ile hoşlanacağınız, rahat nefes alacağınız, dinlenmeden geçip gidemiyeceğiniz bir pınar başı: Dilfe.

İşte Hatay hududunun bir kavuşağı burasıdır: Ondan sonrası yurdumuzdur.

Bütün manzara, birden, değişir; ufuktaki koca dağlar yeşildir; girdiğiniz ova sulaktır; dereler, pınarlar, çeşmeler, söğütler ve çınarlıklarla hertarafta bir başkalık göze çarpmaktadır. Gökte bulut görürsünüz, yerde rutubet. Zaten çınar ağacı bu seyahatlerde en tipik ve gönül açıcı bir iklim değiştirme levhasıdır: Çöl bitti, suya kavuştun!

Artık işittiğiniz lisan da türkçedir. Bir kilometre ötede «ekmek» e «hubuz» demeniz lâzımdı; şimdi bu «hubuz» u türkçeye tercümeniz icap eder. Bir Türk seyyahı için, yarım saat ileride söylemeğe mecbur kaldığı:

«— Had ahve sükker alil!»

Yerine, bütün bir halk kütlesinin, âdet ve seviyenin değiştiğini gösteren:

— Az şekerli bir kahve yap!

Demenin zevkini kolayca anlarsınız ve Hatayın bize dönmesi sebebini de yine bu bir cümleden kâfi derecede öğrenmiş olursunuz.

Hataya yol veren kapılardan birisi, işte bu Dilfe pınarı ve manevî kapısı da o «az şekerli bir kahve yap» tır.

Biraz ileride Yenişehir denilen eski bir Çerkez köyüne raslıyacaksınız. Buradaki «yeni» de, «şehir» de ancak mübalâğa ifade eder. Fakat sağınızda söğüt, kavak ve yemiş ağaçları arasına gömülmüş bir peyzaj görüyorsunuz: Reyhaniye. Daha dün bir köydü, bugün kasabadır, yarın şehir olacak.

Çerkez köyünün yanında nefti bir gölceğiz vardır; bir coşkun dereye can verir; üstünde bembeyaz, tertemiz yüzlerce kazın ufak filolar teşkil edip azametle, zarafetle ve «bizden mes'udu olamaz!» diyen bir kendinden memnuniyetle gezip dolaştıklarını seyredersiniz. Yalnız bu küçük manzara geçip kurtulduğunuz yarı çöl halkı için bir cenneti âlâ» tarifine uygundur.

Daha ötede önünüzde Asi nehrinin ilk köprüsü çıkar: Demir köprü. Fakat o köprü taştandır; taş ayakları üzerinden geçerken tarihimizi bilmiyenler bu tuhaflığa gülümsiyebilirler. Bilenler ise derin bir düşünceye dalarlar: Anadoluyu aşarak gelen ilk Ehlisalip ordusu Antakyaya varmadan evvel burada müthiş bir Türk mukavemetine uğramıştı: Godefroy de Bouillon'un askeri karşı yakaya geçmek için akla karayı güç seçmiş; ırmak, Akdenize günlerce al kana boyanıp şarap tortusu renginde akmıştı.

Köprüden sonra Asi sağınızda kalır ve Antakya bahçeleri başlar. Nihayet Saint Pierre mağarasını solda bırakıp şehre girersiniz.

Antakyaya, ilk gördüğüm gün şöyle hitap etmiştim:

«Gönlümü dinlendiren çınarlar beldesi! İçinde kendi lisa-

nımın öttüğü yeşil yuva! Gördüğüm dakikada kanımla kaynaşan ve canımla birleşen dostlar yurdu!»

Kısaca da şöyle tarif etmiştim:

«Yeşil bir ova kenarında, sırtını rahat bir dağa vermiş, ayaklarını coşkun bir nehre uzatmış, bacaklarının dumanını tüttürerek çınar gölgesinde dinlenen, keyif getiren hoş, münzevi belde!»

Bu dünkü Antakyadır. Ondan bahsederken Maurice Barrés diyor ki:

«Asi nehrinin beslediği bahçelikler, çakıl taşlı adacıklar ve üzerinde sık söğütlükler Rhâne nehri manzarasını hatırlatır. Kahvelerin sıralandıkları meydancıklar, Arap kuruluğundan uzak ve sevimlidirler. Bütün bunlar eski püskü, cana yakın, anlaşılmaz güç şeylerdir. Denebilir ki Antakya sır saklıyan sihirli bir beldedir.»

Fakat tarihteki Antakya bağrında milyonlarca nüfusu barındıran bir san'at, saltanat, safa, sevda ve eski tabirle «sefki dıma» memleketiydi. Yunanlılık, Romacılık, hıristiyanlık ve müslümanlık, her yeni mefkûre ve kudret orada haşir neşir olmuştu. Eski Antakyanın ilk temel taşı 19 uncu Olempiadın dördüncü senesinde ve mayıs ayının yirmi ikisinde atılmıştır. Bundan bahseden mühim bir eser şehrin ilk ahalisi arasında Kürt göçebelerinin de bulunduğunu kaydediyor ki bahsettiği bu milletin asıl Türk Hataylılar olması pek muhtemeldir.

Yarınki mamur ve turist geçidi hür Antakyanın elbette iki muazzam heykeli olacaktır: Atatürk ve İnönü. Bir de, olabilir ki, başka bir Türk kumandanı, Yağı Sıyan için bir âbide yapılacak... Zira Antakya tarihinde o, efsaneye benziyen bir kahramanlık destanı yaratmıştır. «Yağı», türkçede düşman, «Sıyan» da yenici manasına gelir. Bu Türk beyi Haçlıların 800 bin kişilik ordusuna karşı yalnız 17 bin askerle kaleyi yedi ay müdafaa etti; düşmana tam 600 bin telefat verdirdi. Öyle hırpaladı, ezdi, bitirdi ki kaledekiler değil, muhasara edenler maddî manasiyle biribirini yedi, insan ve kardeş etinden tadacak derecede kıtlığa düştü. Yazık ki firar başladığı sırada Firuz adın-

da birinin ihanetiyle şehir elimizden gitti.

Bu vak'a 1079 da geçmişti. Bana öyle gelir ki Yagı Sıyan'ın da ruhu, on sekiz senedenberi, bizimle beraber ayrılık azabı, işkencesi içindeydi; 1939 da Godefroy de Bouillanların hafitleriyle en şanlı şekilde ve bir diplomatlık mucizesi olarak uyuşan ve memleketi tekrar anavatana kavuşturan ebedî ve millî iki Türk şefine bizimle beraber ve bizden fazla minnet ve şükran hissi duymaktadır.

Ruhların bakasına inanmasak bile tarihe mal olan kahramanların gönülden gönüle yaşadıklarına imanımız vardır.

Hatayın ikinci kapısı Halep-İskenderun şosesi üzerinde Ömerağa kaplıcasıdır. İnsan vücudü hararetinde akan kükürtlü gür bir pınar... Yol uğrağı inersiniz; kubbeli ve tepe camlı hamamında yıkanır, bütün Arabistanın tozunu, toprağını atar, yeşil ülkeye tertemiz, dinlenmiş, iştihası açılmış bir tenle girersiniz.

Yolunuz Amuk ovasını çevirir; göller, nehirler, sazlıklar atlıyarak Amanoslara ve Akdenize kavuşturucu bu gidiş pek keyiflidir. Zira bir çökük hanken şimdi bir neş'eli kasaba halini almış bulunan nar bahçeli Kırıkhandan sonra Topboğazından ya Antakyaya döner, yahut Beylan geçidine tırmanırsınız. Antakya yolu Kızıldağ eteğinden ve göl kenarından geçer; iki tarafı çınarlıktır ve mütemadiyen derelerden atlar, çeşmelere uğrar, sulak, serindir. İskenderun yolu ise dünyanın en seçme bir geçididir; aşağılara sekiz yüz metre yüksekten bakarsınız; bir yanınızda Amuk gölü, öte tarafta Akdeniz serilidir.

İskenderun apaydınlık bir şirin Avrupa kasabasını andırır; kendisine göre haspa bir şıklığı, koketliği vardır. Deniz kenarında hasır koltuklara uzanıp süslü nargileler tokurdatarak, önlerinde taze balık mezeleri ve keten örtülü masalar, bir nevi gazino hayatı sürenlere, plâjdan, tenisten, sandal safasından dönenlere raslarsınız. Kışın ılıktır, yazın çok sıcak... Fakat yaylâlarını hemen hemen sırtında taşıyan bir şehir olduğu için serin havayı bulmak yarım saatlik bir iştir; yani Köprüden Şişliye çıktığınız bir müddet zarfında (Soğukluk), (Nergislik) ve (Beylan(yaylâlarının iot, çam ve sis kokan ferah, nemli, iştah açıcı

havasına kavuşursunuz; «oh, dünya varmış!» diyebilirsiniz. Böyle, kısa bir zaman içinde, rahatça iklim değiştirmek hayatı sevdiren, güzel bulmağa yarıyan bir tatlı hâdise teşkil eder.

Üçüncü kapı deniz veyahut Payas tarafından trenle yine kara yoludur; ikisinden de İskenderuna inersiniz. Ege iskelelerine uğraya uğraya, yahut, Anadolu içinden döne dolaşa Hataya gelişin girişin de zevki bir başkadır; bunlar birer portakal bahçesi yoludur. Portakal öyle bir ağaçtır ki daha meyvası üzerinde dururken yeni çiçeklerini açar, daima süslü, renkli, kokulu, vergilidir. Hurma ağacı da hoştur; uzaktan, sanki «altıma geliniz, sizi yelpazeliyeyim!» diye çağırır. Muz dalları ise acayip şekilli meyvalarını; utanıp iri yapraklarile örtmeğe çabaladığı zehabını verir.

Fakat Hatayın en güzel kapısı cenuptan, Lâzkiye üzeri gelen yolda Bayır - Bucak geçididir. Çam ormanı içinde, yumurta yuvarlasan kırılmaz bir şose ve su katılmamış, arasına bir tek başka millet karışmamış yüz seksen Türk köyü... Dağ ve deniz havası ile çam ve çınar manzarası burada birleşmiştir; reçine ve tuz tadı alarak, gölgede bir kayıp gidişiniz vardır, bir sevinç, ferahlık, keyif duyarsınız ki kendinizi sırattan ve bütün günahlarınızdan kurtulmuş, cennetin yolunu tutmuş farzedebilirsiniz. Bu seyahat dünyaya daha mes'ut şartlarla bir ikinci geliş zevkini verir; insanı nikbinliğe sevkeder.

Yüksek dağları böylece geçtikten sonra yolunuza Harbiye çağlayanları çıkmıştır. Antakya tarihinde somaki sarayları, mabetleri, heykelleri, bahçe ve seyranları, stadyom ve hamamlariyle bir zevk ve safa yeri olan Daphné.

Bu çağlayanın bir acayipliği menbaından çıkar çıkmaz, hemen, ilk hamlede çılgın bir su yığını halini alarak çınarlar, Malta erikleri, füjerler arasından dövüne çırpına, bir yakadan öbürüne atlıya sıçrıya, dünyayı sele verecekmiş gibi akması; sonra, birdenbire durulup sakin, rahat, uykuda bir dere şekline girmesidir.

İşte bütün bunlar içindir ki her köşesinde bir tarih ihtişamı, bir manzara güzelliği, bir feyiz ve bereket hazinesi saklıyan

Hatay, Türk yurdunun bizce ve ecnebilerce vazgeçilemiyecek bir ziyaret yeridir. Hatay herşeydir ve bu arada bir turistik merkezidir.

Hatayın dört kapısı da dostlara açıktır.

Fakat bu dört tarafa açılmış, dört kapı da, artık, düşmana müebbeden kapalı kalacaktır.

Fransız Edebiyatında "Antakya„

Atatürk ve İnönü devirlerinin diplomasi ve siyasî maharet tarihinde misli görülmemiş bir irade ve dirayetle kurtarıp yurdun boş kaldığını sandığımız kucağına tekrar verdikleri ay parçası Hatay ve bilhassa Antakya hakkında Fransız edebiyatına geçmiş bazı sözleri öğrenmek faydalı olsa gerektir.

Filvaki bu hususta yazılanlar çoktur; hulâsa ise zordur. Öyle olmakla beraber aldığım ve tercüme ettiğim kısımların kâfi bir fikir vereceğini sanmaktayım.

Kızıldağlar eteğinden geçen bir yoldan Maurice Barrès ile beraber Antakyaya revan olalım: «Bir haziran sabahı, ötüşen kuşlarla dolu bu kır manzarasından geçip gidiş hakikaten lâtiftir, zevklidir. Göl üzerindeki ufuk masmavi ve som gümüştendir. Yolumuzda bir sürü pınarlar dizili... Bunlar çeşmeler ve yalaklar teşkil ettikten sonra derecikler halinde etrafa yayılıyorlar.

— Arabacı! Şu ulu dağların alçaldığı yerde, şu ağaçlıklar, ev yığınları ve en ileride yükseklere tırmanan hisar duvarları neresidir?

— Antakya!

Haçlılar da onu buradan, böyle görmüşlerdi. Nekadar güzel, heyecan verici bir şey; gönlümüz onu ne derece çekiyor!»

Büyük muharrir şehre giriyor, geziyor, şu hükmü veriyor:

«Asi nehri kenarına dizilmiş şehirler hoştur; lâkin Antakya hepsinden fazla hoştur. Ben Antakyaya âşıkım!»

G. Vassié kasaba civarını tarif ediyor:

«Sırtları yakıp yıkılmış, yanıp kavrulmuş siyah, sert bir dağ: Silpiüs... Altında, suları coşkun bir nehirle çevrilmiş sakin, yassı, küçük bir şehir. Karşıki kıyıda gülümsiyen bir ova peyzajı,

ufuk yüksek dağlarla sınırlanmıştır. Haberi olmadan birdenbire getirilivermiş bir adam orada uyanıverirse şarkta olduğuna dair bir alâmet göremez. Yelpazelenen tek hurma dalı yoktur, ne portakallık, ne limonlar... Hep bildiğimiz ağaç ve nebat nev'i: Gümüşî zeytinlikler ve ekin tarlaları. Hava bile herzamanki şaşaasına rağmen çoğu defa melâl veren bir takatsizlik halindedir, solgundur. İnsanları ve eşyayı dinlendirici, uyuşturucu bir baygın beste sarıp sarmalamıştır. Haçlılar karşılarında bu manzarayı bulunca vatanlarına döndüklerini sandılar ve oraya askeri ihtiyaçlar nisbetinde bir de hissiyat meselesi yaparak sımsıkı yerleştiler.»

Paul Jacquot cenuba doğru bakıyor, diyor ki:

«Cenubu garbîde heybetli Gassiüs dağı, denizin yanında 1800 metre boyile ve kül renkli çıplak endamile bir Japon volkanını andırır. Seher, bu dağ başına hafif sislerden örülmüş başörtüleri sarar ve öğle güneşi onları çekip götürür.» Yine bu muharrir Suriye yollarında uzun bir otomobil seyahati yapıp yayvanlıktan, yavanlıktan, güneşli ve monoton bir tarla manzarasından bıkıp yorulan, yanan gözlerin, sonunda, Antakya ve Asi kenarında dinlendiğini anlatır:

«İki sahilde de serinlik hüküm sürer; söğütler, yaban gülleri, pembe zakkumlar ve aşısız dutlarla kaplı hendekler kenarında söğütler, sanki gökten ters bitmiş gibi dizilmiş, peyzajı perdelemiştir. Kavakların saf ve narin dizileri, hışırdıyan çınarlar, mayısta hanımeli ve filbahar saçaklarile süslü zeytinler, semiz yeşillikli bahçeler, meyvalarını mahviyetle örtmüş yemiş ağaçları, maltaeriği ormanları, bütün bu mutedil iklim manzarası karşısında insan kendini Fransanın bir köşesinde sanır ve aralarında göz, bir kilise kulesine raslıyacağını umar; kulak, uzaktan bir çan sesi duyacağını bekler.»

E. Le Gamus şöyle söylüyor:

«Hiçbir yerde Antakya panoraması kadar zarif ve cazibeli bir tabloya tesadüf edilebileceğini zannetmiyorum.» Ernest Renan da ayni fikirdedir:

«Antakya manzarası bütün dünya manzaralarının en fazla hususiyet ve güzellik gösterenidir. İnsanın tahayyül ettiği mil-

letlerin biribirine kaynaşması emeli Asi kenarında bir realite olmuştur.» Tarihçi Michaud'nun kâtibi Poujoulet der ki:

«Şarkta, yaklaşınca yüreğime çarpıntı veren üç şehir vardır: Bütün Yunan şan ve şöhretini hulâsa eden Atina, bütün şehirlerin en mukaddesi ve şairanesi olan Kudüs ve nihayet Frank Besaleti'nin mucizeler yaptığı Antakya!»

Tharaud'lar şevksiz görünüyorlar, belki de istikbali seziyorlar, gidecek olanı beğenmemek asriliğini gösteriyorlar:

«Bu eski fikir ve zevk payitahtında kalan tek hayat bakiyesi, Türkiyenin birçok yerlerinde olduğu gibi su kenarında küçük bir yığına sığınmıştır.» H. Bordeaux bu iki ahbap muharririn Antakyayı anlamadıklarını ve kendi fikrince, sebebini söylemektedir: «Onlar ova çocuklarıdır; at sırtında dağ tepe gezmek kendileri için zevkli olamaz.» Berchem: «Silpüis tepesinden iki hâtıra sakladık: Birincisi heybet ve melâl cihetinden kıyas kabul etmez bir peyzaj; diğeri boğucu bir muamma: Nasıl olmuş da Antakya toprak üzerinde hiçbir iz bırakmıyacak şekilde kaybolup gitmiş?»

Prenses Belgiojoso diyor ki:

«Herşey beni buraya çağırıyordu, defne tarhları, mukaddes çeşmeler, ayakta duran veya devrilmiş bulunan mermer sütunlar...» E. Herriot filozoflaşmıştır: «Buraya ancak muayyen bir kadro içinde, geçmiş zamana ait bir fikir hayatını tespit için gelinebilir.»

Bir başka sefer eski Antakyadan bahsetmek üzere yazıyı Alfred de Vigny'nin bir eserinde Daphne'yi anlatan parçasile bitireceğim:

«Bu sırada gece öyle susmuştu ki uzaktaki çağlayanların hafif musikisini işitiyorduk. Yıldızların aydınlığı öyle genişti ki aralarında oturuyoruz zehabına kapılıyorduk. Tak sütunları arasından kudsî ormanın defnelerini, selvilerini ve baharat kokulu Hint ağaçlarını, yakındaki denizden gelen rüzgârla biribirlerine sarılmış, nazlı nazlı sallanırken görüyordum. Çiçek ve dal kokularının, taze taze saçlarımıza, omuzlarımıza, kollarımıza sindiğini duyuyor ve bunların gece kırağılarının görünmez damlalarına saklanarak geldiklerini hissediyorduk.»

Tarihe Gömülü Antakya

Bugünkü ufak, şirin, sulak, yeşil ve ahşap Antakyanın altında eski büyük Antakya bütün zinetleri ile, altınları ve mozayikleriyle; bütün heybetiyle, somaki sütunları ve granit hisarlariyle; bütün haşmetile, heykelleri, havuzları ve hamamlariyle boylu boyuna, olduğu gibi, saklı ve gömülü yatmaktadır. O kadar ki sıkı yağmurlardan, sonra, bazan seller aşağılara doğru kayarken tâ Büyük İskender devrinden başlıyarak Yunan, Roma, Ehlisalip, Lâtin, Bizans, Arap, Selçuk ve Mısır memlûkelerine ait sikkeleri, madalyaları, mahkûk taşları, yüzükleri beraberce sürüklemekte ve şehirde kazılar yapılırken kazmaların ucundan çoğu defa gümüş, bakır paralar sıçrayıp taşlara çarpmakta, yerden mazinin sesi fırlayıp kulaklarımızda çınlamaktadır.

Âlimlerin ve mütehassısların fikrince eski birçok Antakyalar, biribiri üstüne Silipüs eteğinde kat kat saklıdır; hem de bunun bazı tabakaları en ufak teferruatiyle, o zamanki hayatını gösterecek bütün sahne ve dekorlariyle sapasağlam, dipdiri saklıdır. Etna yanardağının lâvlariyle örtülüp binlerce sene toprak altında hemen hemen terütaze kalmış ve nihayet güneşe kavuşmuş olan bir Pompei, bir Herculanum gibi... Fakat onlar birer küçük şehirdi; Antakya şarkın, zinetin, zevkin payitahtı idi, bir milyona yakın insan barındırırdı.

Eski Antakyaları, böyle ,üstüste hiçbir eser bırakmıyarak yere gömen kudret ve fena talih nedir?

En başında zelzele gelir. Şehir, Milâttan önceki tesisinden Haçlılar devrine kadar 22 büyük zelzele görmüş, yarıyarıya çökmüş, hattâ dört defasında büsbütün mahvolduğu için dört kere yeniden kurulmuştu. Ehlisalip devrinden sonra da yenisi 1872 senesine tesadüf eder ki bu felâket esnasında şehrin büyük

kısmı tamamen yıkılmıştı. Bir mütehassısın hesabına göre birinci asırdanberi Antakya 40 zelzele geçirmiştir.

Eski müelliflerin hepsi zelzelelerden bahsederlerken yeraltından kızıl alevler ve kara dumanlar fışkırdığını da söylerler; hattâ bazılarına bakılırsa yer yarılır ve üstünde ne varsa alıp götürür, meydan bomboş ve dümdüz kalırdı.

İşte bugünkü Antakya evlerinin tahtadan, geniş avlulu, tek kat ve zayıf duvarlı yapılmasının sebebini bu korkuda aramalıdır.

Zelzeleden başka her büyük, zengin, şöhretli, tarihî şehrin başına gelen felâketleri de ilâve etmek lâzım: Yangın, yağma, taun ve kıtal.

İmparator Tiber zamanında büyük bir yangının Forum ile bütün ihtişamlı tribünleri kül etmişti; Yahudiler, İranlılar, Haçlılar da Antakyaya zaman zaman ateş vermişlerdi; bilhassa 540 da Husrev'in ordusu şehri tamamen, tek bina bırakmıyarak yakmış, yıkmış, taş üstünde taş bırakmamıştı. Düşünmeli ki yanan binaların çoğu Lübnan'ın sedr denilen kıymetli ağaçlarından kurulmuş, Atlas dağlarından getirilmiş seçme mermerlerle bezenmiş, Tir şehrine has misilsiz billûrlarla süslenmiş ve ancak Kıbrıs adasında yapılabilen eşi bulunmaz tunçlarla kaplanmış idi; Roma bu şehrin yanında koğuş gibi adî kalıyordu.

Yangın çıkarılmadığı zaman her yeni fatih, askerine hiç olmazsa yağma emri verir, kıymetli ne varsa, para, san'at ve ziynet eşyası, mabet tezyinatı, kurşun levhalarına kadar taksime uğrardı. Hüsrev bütün galiplerden akıllıca hareket etmiş, Antakyada heykel, sütun, havuz, lâhit, ne tezyinat, ne servet, ne san'at eseri varsa hepsini muntazam bir teşkilâtla kendi memleketine taşıtmış, ondan sonra kalanları ateşe vermişti.

Kıtallere gelince: Antakya şehri din yüzünden bunların en korkunçlarını görmüştü. Evvelâ hıristiyanlara karşı katliamlar yapılmış, en nefîs kiliseler ve eserler kana boyanmış; sonra hıristiyanlar ayaklanmış, paha biçilmez mabetleri; âbide ve heykelleri yakıp yıkarak dinsizleri kılıçtan geçirmişti. Dephne'deki şöhretli ibadet yerleri bu gürültüler esnasında harabeye çevrilmiş, sonra Théodos zamanında kıtal Trajan kütüphanesinin,

Sezar sarayının Minerva mabedinin mahvına sebep olmuştu.

Fakat her zelzele, her yangın, her yağma, her kıtalden sonra Antakya tekrar kuruluyor, bezeniyor; yeniden kıymetli eserler, şahane binalar, lüks eşyalar, saraylar ve hanumanlarla donanıyor; dünyanın hasedini, merakını uyandıracak, serdarların gözünü kamaştırıp ordularını harekete getirecek bir azamet ve haşmet kazanıyordu.

Zira Antakya imparatorlar ve cihangirler ülkesi idi; şarkın artistik payitahtı idi; kendisini, Jülia, Ogüsta, Oktav, Antuvan, Pompe, Sezar, Sever, Titü, Germanikus, Trajan, Tiber, Agrippa, Orelien, hattâ Sen Piyer gibi nice meşhurlara sevdirmiş, çoğunu misafir etmiş, hepsinin iltifatına, ihsanına, imarına nail olmuştu. Kleopatra 37-38 senelerini âşıkı Antuvan'la beraber orada geçirmişti. Bir zamanlar da şehir, badiyeler ve beldeler sultanı Zeynebin hükmüne girmiş, adına resimli sikkeleri orası basmış, fakat ne yazık ki esir düştüğü zaman bir deve sırtında, zelil ve sefil, yine o şehirde halkın gözü önünden geçirilmişti.

Antakya, meraklı ve acıklı, ayni zamanda hem debdebeli, hem korkunç, hem refah, hem sefalet, mütemadiyen şekil, renk, ufuk ve din değiştiren bir tarihe maliktir; bu tarih bir dünya tarihidir; bilhassa Türk tarihinin en ehemmiyetli bir faslı oraya yazılmıştır.

Bugün o Antakya şehri yerin üstünde değildir, altındadır. Onun içindir ki tarihi bilen bir insan, Asi ırmağının kenarındaki kır kahvelerinden birine oturup, çınarlar gölgesinde düşünceye daldığı zaman gözünün önündeki ufak, şirin, sulak, yeşil ve ahşap Antakyanın yavaş yavaş silindiğini sezer; yerinde tamamile mermer, granit, somaki bir ihtişamlı beldenin yavaş yavaş kurulduğunu, yükseldiğini, göz alabildiğine genişlediğini farkeder. Altın yaldızlı kubbelerle mozaik duvarların parıltısı içinde yüz binlerce insanın kaynaştığını, yarış ve güreş yerlerine koşuştuğunu, mabetlere dolduğunu, heykeller önünde iğildiğini, havuzlarda ve hamamlarda yıkandığını görür. Orduların geçit resmini, atletlerin idman oyunlarını, esir pazarındaki hırslı alışverişi, kervanların kalkışını, belki de Süveydiye limanına doğru mal yüklü gemilerin ağır ağır uzaklaşmasını seyreder. Kendin-

den büsbütün geçer, maziye dalar, gider.

Nihayet silkindiği zaman bakar ki karşısındaki sevimli, şirin, ufak şehrin bir mütevazi binası üstünde ayyıldızlı bir bayrak sallanıyor. Tarih bilen o adam şayet ecnebi ise yüreğinin sızladığını duyar, bir Türk ise eski dünyanın en kıymetli «bergüzar» ı-

Hocanın Fıkralarile Bir Sohbet

Nasrettin Hoca bir gün camide vaaza çıkmış; fakat, galiba, şimdiki gibi dünyanın karışık bir zamanına rastgeldiğinden, belki de, ahval icabı belâlı mevzulara temas yasak edildiğinden sakala bıyığa, suya sabuna dokunmamak ve herkese nikbinlik vermek için:

— Ey cemaat, demiş, şükrediniz ki, Allah deveye kanat vermedi.

Halk hayrete düşmüş ve birisi dayanamayıp sormuş:

— Verseydi ne olurdu?

— Damlarınıza konar, evlerinizi başınıza göçertirdi!

Bugünkü insanlar deveye kanat vermediğinden dolayı cenabıhakka artık hamdü sena edecek vaziyette değildirler. Fen, develer nerede, tayyare ve paraşüt şeklinde filleri, gergedanları, mamutları bile kanatlandırdı; kerpiç binalar nerede, beton armleri bile hâk ile yeksan etmiye başladı, binaların sağlamlaşması nisbetinde tahrip vasıtaları kuvvetlendi. Eskiden hakikaten, deve dama konabilseydi evin hayrı kalmazdı. Nitekim bu kabilden binalara dair de hocanın bir fıkrası vardır: Seyahatte iken bir tekkeye misafir olmuş. Fakat bakmış ki, yattığı odanın tavanından ve kirişlerin arasından korkunç çatırtılar işitiliyor. Hemen şeyhi bulmuş:

— Efendi, demiş, bu çatı, galiba bakımsızlıktan göçecek...

Şeyh, işi mugalâtaya vurmuş:

— İşittiğin sesler tehlil, tesbih sesleridir. Sade biz değil, tekkemiz de sabaha kadar zikirle meşgul olur.

İşte ben de sonunda sizin gibi vecde gelip secdeyekapanmasından korkuyorum a!

Harp tayyaresi ve bombardıman lâfı oldukça hocanın bu

iki fıkrasını daima hatırlarım. Sürat bahsi olurken de hocanın eşeği hatırıma gelir. Öyle bir kanaatim vardır ki, hocaya ilham, nikbinlik, neş'e, sinir rahatlığı veren, bu eşsiz zekânın inkişafına yardım eden hep o eşektir, eşek adımile ağır, sakin gezişleri ve gezişler esnasında huzurlu düşüncelere dalabilişleridir.

Merhumu küçük bir Ford içinde dolaşan Amerikalı bir protestan rahibi şekline, o hayata, bizim asra sokunuz; nihayet komik bir adam olabilirdi, her fıkrasında bin hakikat ve misilsiz bir kemal eseri bulunan beynelmilel bir dâhi olamazdı. Eşek üstünde, her yerden ve her vasıtadan daha güzel düşünüldüğüne, insan tiplerinin daha iyi tahlil edildiğine ve gülünç, aksak noktalarının pek mükemmel görüldüğüne bizzat nefsimde uzun uzun eşek gezintilerim bana iyice eserler ilham etmişti.

Tabiîdir ki, her eşeğe binen ve işlerini eşekle gören muhakkak bir san'atkâr ve bir meşhur olamaz; istidat şarttır. Fakat hepimizin bildiği o meşhur köylü zekâsı ve mantığı, o şehirliyi şaşırtan ve çoğu defa mat eden köylü felsefesi yok mu, işte bu, eşek sırtında vakit geçirmenin mahsulüdür. Patika yollardan, aheste, beste, saatlerce. yorgunluk vermiyen tatlı, muntazam bir sallantı ile, uğultusuz, gürültüsüz, harharasız ve -ne boru, ne düdük sesi- o telâşsız gidiş zihne bir teneffüs yerine geçer. Tefekkür âlemine daldığınız zaman sakin bir denizde yüzüyormuş, yahut ılık bir banyoda uyuyormuş kadar rahatlık, yumşaklık duyarsınız. Sonra, belki de üzerinde bulunduğunuz hayvanın nikbinlik ve epikürist felsefesinden de bir «sereyan» hasıl olur, düşüncelerinize tesir eder.

Çoğu hayvanın düşünen bir hali, vaziyeti vardır, malûm... Fakat eşekteki bu hal, insana her hayvanınkinden daha derin ve filosofane olduğu zehabını verir. Bir manda dahi geviş getirerek düşünür görünür, bir koyun ve bir keçi de... Ama bize öyle gelir ki, manda ciddî ve mühim bir şey düşünemez, koyun da öyledir, kafasına bir şey sığdıramaz; keçi, olsa olsa şeytanlık ve ziyankârlık düşünür. Halbuki eşek, düşünüşünde bir âlim, bir idealist, dünyaya yeni bir nizam vermek istiyen bir filozof vekarı, derinliği, manzarası ve tesiri göze çarpar. İnsan, âdeta

bir müddet sonra eşeği sarsarak:

— Ey, haydi bakalım, epeyce mesele hallettin, söyle de kitaba geçirelim!

Demek arzusunu duyar, hususî kâtiplik rolünü almıya yeltenir. Hattâ daha ileriye varacağım: Ben kedi, köpek, at, öküz, kuş gibi yakınımızda yaşıyan hayvanların önünde hareketlerimi idare etmek, yapacaklarımdan çekinmek lüzumunu hissetmem, lâkin eşekten kuşkulanırım. Sanırım ki, maddî ve manevî falsolarımızı gören, gülen, acıyan bir mahlûktur, münasebetsiz bir vaziyet veya düşünce beni hemen kavrıyarak içinden:

— Hele şu kendini beğenmişe bak, hiç de yerinde olmadığı halde bir kabarıyor, bir adamlık taslıyor ki.. demesinden, gülünç olmaktan, acınacak hale düşmekten korkarım. Değil yukarıda isimlerini saydığım hayvanların, değme insanların bile ekseriya bana bu endişeyi vermediklerini de ilâve edeyim. Hulâsa Nasrettin Hocanın istidat, olgunluk ve ilhamında o mahlûkun tesiri büyüktür.

Şimdi meyvaların bollaştığı şu mevsimde, her siyasî ve içtimaî hâdise gibi, önüme serilen yemişler dahi bana hocayı ve hocanın fıkralarını yadettiriyor. İncir henüz kemale ermedi ama, dallarında olgunlaşmıya başladı, gözüm üzerlerinde... Merhumun incir hakkında iki fıkrası mevcuttur ve birisi meşhurdur:

Hani, Timurlenge ayva hediye götürmek istemiş de karısı işe karışarak incir götürmesini tavsiye etmiş, o da «kırk yılda bir kadın sözü dinle!» nasihatine uyarak bir sepet incirle zamane cihangirinin huzuruna girmiş. Meğerse Timurlenk, yahut, tarihe sadakat etmek lâzımsa -zira hoca o devirde çoktan göçmüştü- Selçuk beyi bu meyvayı hiç sevmezmiş ve anlaşılan terbiyesiz bir herif imiş de, başlamış incirleri birer birer sepetten alıp getirenin kafasına atmıya... Öbürü her darbe yiyişinde:

— Çok şükür Yarabbi!

Dermiş. Nihayet bu hamdüsenanın sebebini merak edip soran beye demiş ki:

— Nasıl şükretmiyeyim, karının sözünü dinlemeyip de ayva

getirmiş olsaydım şimdi kafam bin parça olacaktı!

Fakat şu hikâye daha lâtiftir ve daha az işitilmiştir:

Zenginlerden biri hocayı davet edip yanında aşçıya kaymaklı incir tatlısı emretmiş. Nihayet vakit gelmiş, sofraya inilmiş, yemekler yenmiş ve bitmiş, incir tatlısı görünmemiş. Hoca mahzun mahzun otururken ev sahibi o zamanki usule uyarak hocaya Kur'anıkerimden bir «hızıp» okumasını söylemiş. Hoca besmeleyi çekmiş, Kur'anda olduğu gibi âyete «vettini vezzeytuni» diye başlıyacağına incir manasına gelen «tin» kelimesini hazfederek:

—... Vez zeytun.

Diye başlayınca zengin zat itiraz etmiş:

— Efendi, demiş, «vettini» yi unuttun mu?

— Onu, ben değil siz unuttunuz!

Hocanın «Ona değmiş, buna değmemiş» ibareli karpuz fıkrasını yazmıya lüzum yok; evvelâ attıklarını sonra sıkışınca tutmak zarureti itibarile hayata uygun ve çok manalı ise de temiz bir fıkra değildir. Üzüm üstüne şu fıkrasını hatırlıyorum:

Bir akşam kendisine uzak memleketlerinden bir misafir gelmiş, hoca bunu yedirmiş, içirmiş, nihayet tam yatılacağı sırada misafir, her devirde emsali görülen bazı arsız şairler gibi matlubunu vezne sokarak:

Bizim iller, bizim iller
Yatarken de üzüm yerler!

Diye bir de yemiş ve gece kahvaltısı isteyince, hoca derhal şu şekilde kıt'ayı ikmal etmiş ve açgözlüyü susturmuş:

Bizde öyle âdet yoktur
Saklarlar da kışın yerler!

Hocanın yaz mevsimine ve meyva bolluğuna ait bir fıkrası da budur: Ahbaplar kendisini yaylâya davet etmişler; hava serin, su soğuk, kimsenin canı kasabaya dönmek istemiyor. Nihayet bir karar vermişler, herkes üzerine bir masraf alacak, irfane ile beş, on gün kalacaklar. Kimi: «Eti benim üzerime», kimi: «Mey-

vası benim üzerime...» diye birer şey deruhte ettikten sonra susup duran hocanın yüzüne bakmışlar. Hoca:

— Bu ziyafeti terkederek ayrılırsam Allahın lâneti de benim üzerime! demiş.

Pazar günleri vapurlarda tıklım tıklım ve kıyılarda omuz omuza yaz gezintilerine çıkmış olan ahali, yelkenleri fora, yahut makineleri fayrap ederek denizi yara yara giden hususî kotralara ve motörlere öyle bir bakıyor ki, bana Nasreddin Hocanın deminki fıkrasını hatırlatıyor. Sanki o talihli adamların arasında ve ziyafet sofrasının başındadırlar ve şöyle söylüyorlar:

— Şu rahatı ve şu bolluğu terkederek aranızdan ayrılırsam, Allahın lâneti de benim üzerime!

Cemaziyelevvelini Bilirim

Turhan Tan gibi eski edebiyatımızı, tarihimizi ve tarihe mal olmuş meşhur sözleri, fıkra ve hikâyeleri bilenler gittikçe azalıyor. Bu vadide bilgi sahibi olan Ahmet Rasim, Abdürrahman Şeref, hususiyle Balıkhane Nazırı Ali Beyleri çoktan kaybettik; kıyıda, köşede belki birkaç kişi kalmıştır; fakat onların da bir ayağı çukurda olsa gerektir. Her tabut ile dilimizin zenginliğinden bir kısmını daha gömmekteyiz.

Folklor bakımından zararımız büyüktür. Yenilerin ve bizler gibi yarı eskilerin, esasını bilmeden kullandığımız birtakım tabirler, maruf tabirince «mebni alelhikâye» ler, yani bir vak'a, âdet, anane üzerine meşhurlaşıp dilde mekân tutmuş sözler vardır ki onların aslını faslını, nenin nesi olduğunu ve ne demiye geldiğini bütün teferruatiyle ancak, ahirete yolcu ettiğimiz bu seçme eski zaman adamları veya meraklıları bilirlerdi. Hem bilirler, hem de kısaca, zarifçe, derli toplu, yerinde ve tadıyla anlatmak marifetini gösterirlerdi. Lâyıkı veçhile fıkra anlatmak bir san'attir, az kişiye müyesserdir; yazması ise daha zor ve daha nadir kabiliyetlerdendir.

Meselâ «Çevir kaz yanmasın» deriz; elbette bunun bir hikâyesi vardır. Yine «Ne halteder ağanın beygiri», «Çıkar baklayı ağzından», «Akıllısı değirmende kaldı», «Pilâvdan dönenin kaşığı kırılsın», «Bulmuş sahibi ölmüş eşeği», «Kurdun kuyruğunu koparma», «Gözünden sürmeyi çalar» gibi lâkırdı garnitürü olarak kullandığımız ve kullanmakta devam edeceğimiz meşhur sözler hep aslı olan veya hoşsohbet adamlar tarafından tertip edilen bir vak'a ve fıkradan alınmadır; dil pelesenki olmuştur. Hattâ, işte şu «Dil pelesenki» tabiri bile izaha muhtaçtır.

«Ye kürküm ye», «Kavga bizim yorganın üstüne imiş», «İpe

un sermek» gibi Nasreddin Hocaya atfedilen birçok sözlerin hikâyeleri pek meşhur oldukları ve tekrarından vazgeçilemiyeceği için daha asırlarca, kıyamete kadar bile zıyaa uğramıyacak. Amma, öbürleri, şimdiden, yarıdan fazla unutulmuştur; belli başlı bir kitaba girmediği, bir heyet veya salâhiyet sahibi bir zat tarafından derlenmediği için de unutulmıya mahkûm edilmiştir.

Hattâ değil böyle hikâyelere dayanan sözler, «Altı kaval, üstü şişhane», «Düttürü Leylâ», «Tırhallı, hep bir halli», «İpipullah, sivri külâh», «Al eline, vur duvara», «Pestenkeranî», «Vurdum duymaz, kel ayvaz» gibi tabirlerin de esaslarını tetkik lâzımdır. Bunlar ne «Matiz etmek» kabilinden külhanbeyi tabiridir, ne «Arpacı kumrusu gibi düşünüyor» cinsinden bir halk teşbihidir, ne de «Taş yerinde ağırdır» nev'inden bir atalar sözüdür. Aslı tarihin bir faslına, vak'asına, bir eski âdete, hayat tarzına, şöhret yapmış bir şahsa ait hikâyelerin dilde kalmış bir kırpıntısıdır. Daha doğrusu çökmüş lisan mabedinden ortada kalmış bir sütun başlığı, bir antikadır.

Bu gidişle dile pek yeni geçmiş tabirlerin hikâye ve şahıslarını bile hatırda tutabileceğimizden şüpheliyim. Belki bir nesil sonra «Derdini Marko Paşaya anlat», «Ben şahımı bu kadar severim» sözlerinin de asılları ve bu sözleri meşhur eden şahsiyetlerin hüviyetleri unutulacak. Geçen gün, orta yaşlı münevver bir zat, söz arası, esasını bilmeden «Kabahat kimde? Pavlinada!» tabirini kullanınca gözümün önüne eski Şehzadebaşında Kel Hasanın tiyatrosu ve orada komik düetolar söyliyen bir karıkoca artist, Todori ile Amalia geldi. Galiba, oynadıkları bir tuhaf kanto arasında, birdenbire mızıka susar, bunlar da sahnenin önüne kadar gelirler ve seyircilere uzanıp Rum şivesiyle:

— E kabahat kimde?

Diye sorarlardı. Kemancı, yerinden şu cevabı fırlatırdı:

— Pavlinada!

İşte, aklımda doğru kaldıysa bu tabir o kantodan doğmuş, kabahati meçhul bir şahsa yükletip işin içinden sıyrılmak felse-

fesi halkın hoşuna gittiği için de dilimize intikal etmişti.

Baklayı ağzından çıkarmak sözüne ait hikâyeyi de şöyle öğrenmiştim:

Vaktiyle bir şeyh ve Derviş Mehmet adında bir küfürbaz müridi varmış. Şeyh Hadisten, âyetten, cennetten, cehennemden bahseder, bin nasihatte, ihtarda bulunur, yine dervişi fena huyundan vazgeçiremezmiş. Düşünmüş, taşınmış, bir başka usul keşfetmiş, müridine bir bakla vermiş. «Bunu dilinin üstüne koy, çıkarmadan sakın ağzını açma!.. demiş. Bir gün, yağmurlu bir havada, şeyh önde, derviş arkasında, bir evin önünden geçerlerken tık tık cam vurulmuş, bir kadın sesi:

— Aman şeyh efendiler, biraz durur musunuz?

Zahir hastaya nefes ettirecekler, yahut başka bir mühim ihtiyaçları var zanniyle durmuşlar. Beş dakika geçmiş, on dakika olmuş, sırsıklam bekleşiyorlar, haber yok. Şeyh dayanamamış, kapıyı vurmuş, sormuş; içerden demişler ki:

— Kuluçka yatıracaktık, bir kavukluya bakarak yumurtaları koyarsanız civcivler tepeli çıkar demişlerdi de onun için sizi durdurduk!

Bunu işitince şeyh, müridine dönmüş:

— Ne bekliyorsun Derviş Mehmet, demiş, baklayı ağzından çıkarsana!

Yine bildiklerimden ve hoş bulduklarımdan bir fıkra da kurdun kuyruğuna dair olanıdır: İki arkadaş kurt avına çıkmışlar; dağ, tepe, birçok dolaşıp arandıktan sonra, nihayet bakmışlar bir kurt ini, içinde de kurt yavruları... İki avcıdan birisi ine sokulmuş, yavruları yakalamakla meşgulken dişi kurt yetişmiş, hemen ine atılmış. Öbür avcı ne yapsın? Derhal kurdun kuyruğundan yakalamış, o çeker, beriki bırakmaz, toz, duman, in ağzında kıyamet koparmış. İçerideki avcı meselenin farkında değil:

— Yahu, diye bağırırmış, ne toz edip duruyorsun?

Diğeri şu cevabı vermiş:

— Kurdun kuyruğu koparsa sen o zaman tozu, dumanı gö-

rürsün!

Bir eserde gözüme iliştiğine göre «Gözünden sürmeyi çalmak» sözü hiç de, çoğumuzun sandığı gibi çehredeki malûm görme uzvuna ve süs olsun diye etrafına çekilen boyalı toza ait değilmiş. Vaktiyle bahriye inşaatı için Haliçteki tersaneye Anadoludan uzun ağaçlar, serenler getirilir, deniz kenarında hususî ambarlara istif edilirmiş. Bu serenlere «sürme» ve o ambarlara da «göz» denilirmiş. Bazı açıkgöz, cesaretli delikanlılar, geceleri karşı sahilden bir kayıkla gelirler, gözleri açarlar, sürmeleri çekerler ve çalabildikleri ağaçları kayıklarının ardına bağlıyarak, usulcacık, su üzerinde sürüp götürür, satar, bu san'atla geçinirlermiş. Silâhlı gözcülerin gözü önünde yapılan şu hırsızlık, pek tehlikeli ve ustaca bir iş olduğundan hakkiyle şöhret kazanmış ve tahta inşaat modası geçmesine rağmen lisanımıza demir atıp kalmıştır. Filvaki bildiğimiz gözden süs sürmeyi de çalmak bir maharet addedilebilirse de çalınan mal bir mangır bile etmiyeceği için bu, zahmete değer kârlı bir iş addolunmaz. Olsa olsa size yüz vermiyen maşukanın gözünden sürmesini çalarak kendi gözünüze çekmek suretiyle mecnun âşıklara yakışır bir teselli noktası bulursunuz. Hoş, şimdi, ne tersane gözlerinde ağaçtan, ne de mahbube gözlerinde tozdan sürme kaldı! Bugün, sahtelerine telmihan «Gözünden kirpiklerini çalar» demek icap eder...

Nasreddin Hocanın «Buldunuz sahibi ölmüş eşeği» sözüne taallûku olan fıkra da pek meşhur olmadığından anlatmıya değer sanırım:

Bir gün Hoca dağda odun keserken dermanı kalmıyacak derecede yorulmuş, bir ağacın dibine çömelmiş; terli imiş, rüzgâr da esiyormuş; bakmış ki vücudü buz kesmiş, gözleri kararıyor, öldüm zanniyle kendisini yere, hareketsiz bırakıvermiş. O esnada kurtlar eşeğine musallat olup yemiye başlamışlar. Biçare Hoca, bir aralık güçlükle başını kaldırabilip:

— İyi buldunuz sahibi ölmüş eşeği!

Demiş... Hocanın bu gibi pek manidar fıkralarını Trablus

ve Balkan muharebeleri esnasında Osmanlı saltanatı ricalinin, gözleri önünde parçalanan memleketler karşısındaki ölmüş hallerine benzettiğim olurdu. Zaten o fıkraların çoğu, kötü idareleri anlatmıya, hatalarını zarafetle yüze vurmıya pek yarardı.

İpe un sermek lâkırdısı da yine Hocanın bir fıkrasından alınmıştır: Komşusu urgan istemiş; Hoca içeri girip çıkarak «İp boş değil, kadınlar üstüne un sermişler!» demiş; komşu: Efendi, bu nasıl iştir? Hiç ipe un serilir mi?» diye itiraz edince Hoca demiş ki:

— Vermiye gönül olmazsa ipe un da serilir!

Bazı insanlar hakkında «yularsız yürütürüm, parmağımla yürütürüm» tabirleri kullanılır; bunun da hikâyesini anlatırlar:

Elinde bir sürü yularla şeytan yolda giderken karşısına bir adam çıkmış ve şeytana yularları ne yapacağını sormuş.

— Her insanın bir yuları vardır, boyunlarına takar, istediğim tarafa çeker, götürürüm!

Adamcağız merak etmiş:

— Hani öyle ise benimki?

— Senin gibileri için yulara ne hacet? Nereye istesem parmağımla yürütürüm!

Görüyorsunuz ki bu gibi meşhur tabirlere münasebeti olan fıkraların derlendiği bir kitap, yalnız âlimcesine değil, zarif bir üslûpla da yazılması şartiyle hem folklor, hem yeni edebiyat itibariyle zevk verici mühim bir kazanç teşkil edecektir.

Siz «Ben onun cemaziyelevvelini bilirim» sözüne, hikâyesini işitmedinizse bir mana verebilir misiniz? Arabî aylardan neden muharrem, recep, zilkade veya rebiülâhır değil de ısrar edilerek cemaziyelevvel seçilmiş? Hem bir adamın ahlâkı, serveti, cehaleti, münasebetsizliği, içyüzü, herşeyi bilinebilir, bunu anlıyorum; fakat cemaziyelevveli de ne oluyor ve ne demektir? Bu, yıllardanberi merakımı mucip olur, dururdu. Nihayet, dünyanın her memleketinde, her devrinde rasgelinen bir işküzar ve ahlâksız tipin tasvirini yapan şu aşağıdaki fıkrayı öğrenince işin hikmetini anladım ve Türk halk hikâyeciliği dehâsının bir nü-

munesiyle daha karşılaşmış olduğuna sevindim:

Vaktiyle hükûmet dairelerinin birinde küçük bir evrak memuru varmış; adamcağız, o zamanın usulünce üzerlerinde Arabî ayların isimleri yazılı bir sürü kocaman torbaya, sabahtan akşama kadar resmî kâğıtları doldurmakla ömür tüketirmiş. Bir gün, dairenin müdürü çarşı hamamına gitmiş; bakmış ki karşısında bu kâtip efendi de soyunuyor ve işin acayibi iç donunun üzerinde gayet iri bir hat ile «cemaziyelevvel» yazılı! Devlet torbalarını usulcacık aşırıp alt kısmına çamaşır diye kullandığını anladığı bu memur az zamanda, nasılsa, parlayıvermiş, büyük mesnetlere geçmiş, para ve itibar kazanmış; azametinden yanına yanaşılamazmış. Vazifesinde mıhlanıp kalan müdür bu hale şaşar, sırrı meydana vermekten korkar, fakat içinde saklamıya da razı olamaz, eski torba çamaşırlı yeni talihli, burnu Kafdağında, kabara kabara giderken, başını sallar, arkasından şöyle söylenirmiş:

— Ben onun cemaziyelevvelini bilirim!

Hoş, bilmişsin kaç para eder? O da başka bir mesele!

Bazı Hoşca Fıkralar

Herkesçe maruf Nasreddin Hoca fıkralariyle sıkıla sıkıla posa halini almış çok «hayîde» yani, ağızdan ağza dolaşarak müptezel olmuş tuhafça hikâye ve sözlerden gazeteler bizi, son senelerde epeyce usandırdılar. Böyle gider, yazılar hep bildiklerimizi, söylene söylene artık gülümsetmek ve düşündürmek hassasını kaybetmişleri tekrarlamakta devam ederse dilimizin hikâye ve fıkra zenginliği fakrüzaruret manzarası alacak, yeni nesillerin elinde Türk folklorunun, gıdalı taneleri değil, kupkuru, yavan ve çıplak koçanı kalacak!

Meselâ acemice yapılan ve acemi eline düşen işler hakkında bazı hoş fıkralar vardır ki, gitgide unutulmıya başladı. İşte misali:

Bir papaz çömezi, nasılsa yolunu bulmuş, kendisini bir köye papaz tayin ettirmiş. Fakat ömrübillâh vaftiz nedir görmemiş, öğrenmemiş, yapmamış imiş. Talihsizliğe bakın ki, köye vardığının haftasında önüne, vaftiz edilmek üzere yeni doğmuş bir sürü çocuk dizmişler. Yeni papaz eline bunlardan birisini almış, evirmiş, çevirmiş, nihayet sıcak suya başaşağı daldırıvermiş. Çıkarmış ki, yavrucak haşlanıp boğulmuş... Hiç istifini bozmamış, çocuğu anasına uzatmış:

— Bunun işi bitti, demiş, bir başkasını verin!

Papaza ait hikâyelerden bir tanesi de göz görmeyince uzaktan nasihat vermenin kolay olduğunu pek vuzuhla anlatır:

Yeni evlenmiş bir genç kadın köyün papazına başvurmuş ve kocasının kendisine fazla düşkünlüğünden, gösterdiği muhabbet çokluğundan şikâyette bulunmuş. Papaz da herifi çağırmış, imsak, perhiz tavsiyeleri vermiş; adamcağız da bu tavsiyelere

riayet etmiye çalışacağı vâdiyle çıkıp gitmiş. Fakat delikanlı ertesi günü, seher vakti, papazı yakalayıp acele evine götürmüş; mevsim yaz imiş, yeni gelin bahçede, bir yeşil çardak altında, üstünden yorganı atmış, saçlar darmadağınık, göğüs bağır meydanda uyuyormuş.

Papaz manzaraya şöyle bir müddet bakmış, bakmış da kocaya dönmüş:

— Karının yanına girecek misin, demiş, yoksa ben gireyim mi?

Birkaç gün içinde bir san'ati öğrendim, usta oldum sanan, ayrıca da bu san'at hakkında hocalık taslıyan gençler -bilhassa edebiyat âleminde- pek çoktur. Bu «hem kel, hem fodul» dediğimiz karakteri zarafetle tebarüz ettiren bir fıkra hatırıma geldi:

Kadının biri oğlunu kebeci çıraklığına vermiş; oğlan hem pek haşarı, hem de ukalâ dümbeleği imiş; bir hafta geçmemiş, evine dönmüş. Anası sormuş:

— Neye geldin?

— Zenaati öğrendim de ondan geldim.

Usta dükkânda meraka düşmüş, kadını bulmuş:

— Yahu, demiş, senin çocuk artık gelmez oldu!

— Gelip de ne yapsın, artık zenaati öğrendi.

— Allah Alla, nasıl öğrenmiş bakalım, anlatsana!

— Direğe yünü sararsın, tekme ile yuvarlarsın, olur bir kebe...

Usta gülmüş:

— Hay piç kurusu hay, demiş, kendisi öğrendikten başka anasına da öğretmiş!

Havva cinsinin aceleci, ayni zamanda cehil içinde yarım yamalak malûmat satmıya meraklı olduğuna dair de bir hikâye söylenir:

Başka bir kadın da ölen kocasının cenazesi başında, âdet olduğu üzere, hafıza (Yâsin) sûresini okutturuyormuş; fakat her durak yerinde bir, Allahın kelâmını keser:

— Hocaefendi, dermiş, bu sûrede bir «türceûn» vardı, okumadın!

Hafız cevap vermez, tahammülü tükenmekle beraber sırasını beklermiş. Nihayet sûrenin sonu ve (türceûn) un yeri gelmiş. Hoca Kur'ana devamla ve türkçe cevabını arapçaya karıştırarak usul ve tecvit ile şöyle okumuş:

— «Acele etme be hatun! İşte geldi türceûn!»

Yine içinde tecvit ile okunması lâzımgelen bir cümleyi muhtevi diğer fıkra da şudur:

Bir köylü çocuğu medrese tahsili yapmak için şehre gitmiş ve sıla maksadiyle köyüne döndüğü zaman artık türkçesini küçük görüp hep arapça kelimelerle ve tecvit ahengiyle konuşmıya başlamış. Bir gün oturduğu odaya bir köpeğin girip kenarda duran hamuru yutmıya koyulduğunu görünce -yerinden kalkmayı softalık azametine yediremiyerek- anasına uzaktan birkaç kere seslenmiş:

— Ya Ümmî vâhit kelp dahilen derunen eklerleyor hammûri!

Anası sanmış ki, oğlu ders okuyor... O perde perde yükseltip seslendikçe kadıncağız da içinden şöyle söylenirmiş:

— Rabbim kem gözden esirgesin, hele bakın gürül gürül ne de güzel okuyor!

Kıyafette bir mehabet olduğu, kıyafete aldanılabileceği, lâkin kısa bir imtihana tabi tutulunca foyanın meydana çıkacağı hakkında bir fıkra:

Vaktiyle irfan meraklısı, bir zatın konağı edebî, ilmî, siyasî mübahaselere merkez imiş. Fikir erbabı orada toplanıp sohbetler eder, hem yer, içer, hem hoşça vakit geçirirlermiş. Bir gün meclise, başında kocaman kavuk, belinde divit, koynunda kitap, kerli felli bir yabancı girmiş. Kılığına kıyafetine, gösterişine ve kendisini satışına bakarak baş köşede yer göstermişler, izaz ve ikramda bulunmuşlar. Mecliste, bermutat, dinî, edebî mübahaseler olmuş. Yeni misafir dinler, ağzını açmazmış. Nihayet ev sahibi sormuş:

— Zatı fâzılâneleri bir şey buyurmuyorsunuz?

Yabancı adam cahil, fakat zeki imiş; şekline bakarak kendisinden ilim ve irfan beklenildiği halde zâhirî mehabetinin altın-

da «ecvaf» bir cer mollasından başka bir şey saklı bulunamadığını kısaca anlatmak için kavuğunu, divitini kitabını işaretle demiş ki:

— Mehâbe ya Seydî, benimkiler mehâbe!

Bu «Mehâbe, ya Seydî» sözü, bir zamanlar, o kabil dolgun kıyafetli, fakat boş kafalı adamlardan bahsedilirken kullanılan bir tabir idi; unutulmıya yüz tuttu.

Hayatta iken hiçbir meziyet ve fazilet göstermemiş olanlara bile «kör ölür, badem gözlü olur, kel ölür, sırma saçlı» fehvasınca vefatından sonra muhakkak bir marifet atfedilmesi üstüne de bir fıkra uydurulmuştur:

Agop ağa isminde birisi ölmüş. O memlekette ölünün değerliliğinden bahisle cenazesi arkasından ağlamak âdetmiş, amma Agop ağanın hiç kimse bir meziyetini, marifetini hatırlıyamıyormuş. Cömert, güzel, cesaretli, bilgiç, işgüzar, iyi yürekli, hulâsa bir şeycik değilmi. Karısına sormuşlar:

— Ne diye ağlıyalım?

Kadın da düşünmüş, taşınmış, kocasının tek fazileti, meziyeti, marifeti yok ki, söylesin... Birden hatırına gelmiş, lisanının hususî şivesiyle demiş ki:

— Eve döndiyse merdivenleri dörder dörder atlaridi!

— Ah, Agop ağa! Vah, Agop ağa! Merdivenleri dörder dörder atlıyan Agop ağa!!

Bugünkü ve herzamanki cihangir siyasetine kurban giden devletlerin perişan haline uygun bir kısa fıkrayı da unutmıyalım:

Köylünün eşeğini kurt parçalamış. Adamcağız kurdun arkasından şöyle söylenirmiş:

— Bir gün sen de öleceksin amma neyliyeyim ki, ben yaya kaldım!

Gerek politika, gerek ahlâk bakımından, zaten ziyankârlığa müsait bulunanlara küçük bir yol gösterme ve akıl üğretmenin büyük bir felâkete sebep olacağına dair şu keci hikâyesi, yerli ve ecnebi düşman propagandasının başlangıçta ehemmiyetsiz

gibi görünen tesir ve neticesini de meydana koymak itibariyle pek değerlidir:

Bir fakir köylünün azgın bir keçisi varmış; kasabaya giderken hayvanı sağlam bir kazığa bağlıyarak kulübesinin içinde bırakırmış. Bir gün dönmüş ki, keçi kazığı sökmüş, odada ne varsa kırmış, yemiş içmiş, dökmüş, dağıtmış, hulâsa yangın yerine çevirmiş. Köylü bu manzara karşısında:

— Hay şeytan hay, bak ne yapmış?

Diyecek olmuş; şeytan hemen köşeden görünmüş:

— Vallahi, demiş, ben keçiye ne yapacağını öğretmedim; yalnız kazığını gevşettim!.

Bütün bu hikâyeler aşağı yukarı malûm olmakla beraber herhalde çokça zikredilenlerden değildir; bilenlere hatırlatmak yine faydalı sayılabilir. Son olarak, şimdi size herzaman tekrarlayıp da çoğumuzun aslını bilmediğimiz meşhur «Öp babanın elini!» fıkrasını nakledeceğim:

Eskiden -bugünkünden başka şekilde bir kul alım satımı hüküm sürdüğü sırada, zevkine düşkün yaşlı bir zat, ikide bir, esir pazarına gider, en seçme güzellreden bir tanesini alıp beraberinde eve döner ve akşam işinden avdet eden genç oğlunu işaret ederek taze halayığa:

— Öp kardeşinin elini!

Dermiş. Zavallı genç karşısına dizilen bu sayısı tükenmez nazenin kardeşlere, yetişemeden kardeş oluverdikleri için sataşmıya cesaret edemezmiş. Bir gün efendi baba, yeni satın aldığı halayığı, nasılsa, kendinden evvel pazardan eve yollamış. Genç, hüsnü tesadüf, evde bulunuyormuş, fırsatı kaçırmamış ve biraz sonra kapı çalınıp da aksakallı peder, çehresinde neş'e ziyafete hazır, içeri girince hemen halayığı öne sürmüş ve ona şu emri vermiş:

— Öp babanın elini!

Salnamei Devleti Osmaniye

«Müflis bezirgân eski defterleri yoklar» fehvasınca makale zemini bulmak için, evvelceden evin bir tarafına kaldırılmış olan kitap yığınlarını karıştırırken gözüme kırmızı astar kaplı iri bir cilt ilişti. Üzerinde kaba yaldızla basılmış bir Osmanl arması vardı... Bu armayı bilmem hatırlıyan kaldı mı?

Hani piştovlar, kılıçlar, süngüler, kargılar, mızraklar ve bunlara mümasil silâh kabza ve başlariyle çevrelenmiş ve tura, kitap, terazi, güneş, iki sancak ve beş tane nişan nev'inden bir sürü resimler, şekiller, temsiller, şıngıllar ve çıngıllarla süslenmiş, fazla yüklü, maamafih tenasüplü eski armamız... Armanın altında yine yaldızdan bir yazı: (Salnamei Devleti Aliyyei Osmaniye), bir de tarih: 1323.

Bu tarihin Kamerî oluşuna göre 35 yıllık bir vesika... Bilmiyenlere söylemek lâzım: Salnameyi, Meşrutiyetin ilânından evvel, hükûmet her sene muntazaman bastırır ve maaşı bin kuruşu bulmuşlardan itibaren her memura, bir mecidiye mukabilinde zoraki dağıtırdı. İçinde neler vardı? Bir takvim, eski padişahların isimleri ve kısacık hal tercümeleri, rütbeler, resmî elkap, nişan tarifleri, kanunu esasî sureti ve bunların arkasından «Eshabı meratip»: İşte mabeyin erkânı, nezaretler, vilâyetler memurları, ecnebi sefirler, yabancı devlet hükümdar reisleri... İsim, isim, isim!

O zaman hayatta ve ikbalde bulunan bu binlerce adamdan kaçı kaldı? Kaç tanesini inkılâplar yerinden attı, yahut daha yükseklere çıkardı? Kaçı sessizce söndü, kaçına yeni roller oynamak müyesser oldu? Adları bile anılmıyanlar, sonradan ne isimler yaptılar? Şöhretler nasıl eridi, hiç sanılanlar ne şöhretlere erişti?

Sayfaları çeviriyorum: Meratip eshabının başında birinci olarak vezirlerle müşirler geliyor. Bunlar 99 kişidir... Fakat aralarında iki tane de hükümdar var: Mısır Hidivi ile «Bulgaristan Prensi ve Rumelii Şarkî Valisi Ferdinand!» Hepimiz biliyoruz ki, o hidiv, kral olamamıştır; öteki ise krallığa yol bulmuş, lâkin umumî Harp sonunda memleketini terke mecbur olarak menfa yolunu boylamıştır.

Geriye kalan 97 rütbeliden ikisi İstibdat devrinden Meşrutiyete yine sadrazam sıfatiyle intikal ediyor: Kâmil ve Sait Paşalar. İstibdadın birkaç veziri ve müşiri sonradan, hürriyet zamanı sadrazamlığa çıkıyorlar: Rumeli Umumî Müfettişi Hüseyin Hilmi Paşa, Gazi Etem ve Gazi Ahmet Muhtar Paşalar, Hariciye Nazırı Tevfik Paşa, Yemen Kumandanı Rıza Paşa, Salnamede sadece damat sıfatiyle anılan Ferit Paşa gibi... Şeyhülislâm Cemalettin Efendiyi yeni devirde de bir aralık tekrar ayni mevkide buluyoruz. Maliye Nazırı Ziya Paşayı da keza...

Yine vezirler ve müşirlerden istibdatta nazır değil iken 10 temmuzu müteakip, muhtelif senelerde bu mevkie yükselenler çoktur. Trablusgarp kumandanı Recep Paşa Erkânıharbiye Reis Vekili Rüştü Paşa, 31 martta Adliye Nazırı iken maktul düşen o zamanki Erzurum Valisi Nâzım Paşa, Babıâli vak'asında öldürülen Harbiye Nazırı diğer Nâzım Paşa, Bursa Valisi Reşit Mümtaz, damat Arif ve Hikmet, operatör Cemil Paşalar gibi...

Maamafih ayni derecedeki paşalardan birçoğu hürriyetin ilânından sonra Ege adalarına sürülmüşlerdir: Dahiliye Nazırı Memduh, Bahriye Nazırı Hasan Rami, Başkâtip Tahsin Paşalar gibi... Bazı nazırlar Meşrutiyet devrinde kendilerini büsbütün unutturmuşlar, konaklarında veya köşklerinde gürültüsüzce sönüvermişlerdir: Nafia Nazırı Zihni Paşa, Maliye Nazırı Nazif Paşa, Bahriye Nazırı Celâl, Maarif Nazırı Haşim, Evkaf Nazırı Turhan Paşa nev'inden... Bazısı ise -Sadrazam Tevfik Paşa ve Damat Ferit gibi- ekserisiyle kıyas kabul etmiyecek derecede, iyi veya fena, tarihin pek mühim hadiselerinde büyük roller almışlardır.

Şu satırları yazdığım tarihte bu 99 vezir ve müşirden hayatta kalabilenler pek azdır: Hidiv Abbas Halim« Kıral Ferdinant,

Operatör Cemil Paşa ve birkaç damattan ibaret. Cemil Paşa Şehreminliği ve Nafia Nazırlığı yapmıştır.

Sivillerde büyük rütbelerden ikinci derecedekinin adına «Balâ» derlerdi ki, bunlar Salnamede takriben iki yüz elli kişiyi buluyor; aralarında babamın adına da rasladım. Bâlâ eshabından Meşrutiyet devrine intikal edenlerin başında mabeyin mütercimi ve Babıâli hukuk müşaviri Hakkı Bey geliyor. Bu Hakkı Bey, Trablusgarbın İtalyan tecavüzüne uğramasından sonra istifa eden Sadrazam Hakkı Paşadır. Yine hukuk müşavirlerinden Gabriel Efendi, Balkan harbinde Hariciye Nazırlığında bulunan Gabriel Noradonkyan'dır. Salnamede Yemen Valisi diye gösterilen Tevfik Bey, Damat Ferit kabinesinde Maliye Nazırlığı yapmış; Maliye Müsteşarı Ragıp Bey de 31 mart hadisesinde birkaç gün ayni nezarete getirilmişti.

Bâlâ listesindekilerden Şefik Elmüeyyet Umumî Harpte Şamda asılmış, maliye muhasebecisi Abdurrahman Bey Maliye Nazırı iken Babıâli hadisesinde canını dar kurtarmıştı. Atina Sefiri Rifat Bey, Abdülhamit tarafından, bilâhara, vezir rütbesiyle Londrada sefirlik etmiş, Meşrutiyette de uzun müddet hariciye nazırlığı yapmıştı. Sadaret Mektupçusu Âdil Bey, mütarekede dahiliye nazırlığında vefat etti. Babam, hamdolsun, yeni devirlerde bir şey olamadı; ikbal, idbar, çile, menfa, isim, hulâsa ne mümkünse hepsini benim sırtıma yükledi, kendisi yurdunda yaşadı, yurtta öldü.

Yine bu rütbe eshabı arasında edebiyat ve matbuat âleminde şöhret yapmış zevat da vardır: Ahmet Mithat Efendi «Umuru Sıhhiye Reisi Sanisi), Mahmut Ekrem (Recaizade, Şûrayı Devlet Âzasından), Abdülhak Hâmit (Londra Sefareti Müsteşarı), Reşit Bey (H. Nâzım imzasiyle tanılan zat ki, o devirde kudüs Mutasarrıfı imiş(, Ekrem Bey (Namık Kemal zade A. Nadir, Mabeyin kâtiplerinden)... Ahmet Mithat Efendi Meşrutiyette sönük kaldı, (Sabah) daki birkaç başmakalesi beklenilen tesiri yapmamıştı. Ekrem Bey, bir aralık maarif nazırlığı koltuğuna oturmuştu, daima vekarını muhafaza etti. Hâmit, nihayet âyan âzası, galiba, sonra da meb'us yapılmıştı. Reşit Beyi iki kere

dahiliye nazırı olarak gördük.

Muhterem Halit Ziya Bey, bahsettiğim tarihte ûlâevveli rütbesinde ve Tütün Rejisi Tercüme Kalemi Müdürü... Onun tasdik edilmiyen bir âyan âzalığı ve bize kıymetli hatıralarını kazandıran bir mabeyin başkâtipliği vardır.

Ûlâsanisi olarak memurlar arasında Suriye vilâyeti sıhhiye müfettişi sıfatiyle bulduğumuz Suat Bey, Hüseyin Suattır. Mabeyin Kâtibi İsmail Hakkı Bey de İsmail Müştak merhumdur. Hüseyin Suat son günlerde yolcu vapurlarında doktordu; İsmail Müştak, Meşrutiyette âyan başkâtibi, Cumhuriyette meb'us oldu.

Bunlardan sonra saniye rütbeli Süleyman Nazif geliyor ki, Hüdavendigâr, yani Bursa vilâyeti mektupçusu... Meşrutiyette kendisini Basra valisi olarak gördük. Bay Hüseyin Cahit, salnamede Vefa idadisi müdür muavinidir; rütbesi sâlisedir ki, istibdadın en son günlerinde, gider ayak, Maliye Nezareti devairi merkeziye kalemi hülefasından olmak sıfatiyle bana da ayni rütbe tevcih edilmişti, henüz on dokuz yaşında bulunuyordum!

Gazetecilerin ön safında (Sabah) sahibi Mihran geliyor: Rütbesi bâlâ; birinci Osmanî, birinci Mecidî nişanlarını ve altın «liyakat» madalyasını haiz; yani formasını giyindiği zaman -boynundan atma yeşilli kırmızılı enli kurdelesi, bu kurdele ucunda sallanan yıldızı, göğsünde güneşleri ve yekpare sırma işlemeleriyle hışır hışır ve şıkır, şıkır! (İkdam) cı Ahmet Cevdet «ûlâ»; nişanları üçüncü rütbeden, altın ve gümüş çifte «liyakat» madalyalı... (Serveti Fünun) müessisi sayın Ahmet İhsan, «ûlâsani» sini geçememiş; iki madalyası var; gümüş «imtiyaz» ve «liyakat»... Edebiyata ve matbaacılığa yaptığı hizmetle, değil altın, plâtin bir san'at madalyasını göğsüne takmak onun hakkıydı.

Rıza Tevfik ve Cenap Şehabettin 1323 salnamesinde mevcut değil; Tevfik Fikret zaten olamazdı. Ahmet Rasim ile Mahmut Sadıkın birer küçük rütbeleri veya nişanları olması lâzım ama izine rasgelemedim... Ayni salnamede ikinci, üçüncü derecede bazı memurlar gözüme ilişti ki, Meşrutiyette bunlar na-

zırlıklara geçmişlerdi. Adliyeden Celâl ve İbrahim Beyler; mahfiden Sait Bey gibi... Bu Sait Bey, zannederim, tayin adedi itibariyle nezaret rekorunu kırmıştı!

Salnamenin hükümdarlar listesi de tetkike değer. O zamanki, yani 35 yıl evvelki hükümdarlardan bugün hayatta bulunanlar Felemenk Kraliçesi Vilhelmin, İtalya Kralı Emanüel, düşenlerden Alman İmparatoru Vilhelm, Bulgaristanın sabık Kralı Ferdinant var. Bunlar yaş sırasiyle şöyle tasnif ediliyor: Vilhelm, Emanüel, Ferdinant, Vilhelmina ve yeni ölmüş bulunan İspanya Kralı Alfons...

Kitapta Portekiz Kralı olarak gösterilen Şarl, bir müddet sonra, 1908 de veliahtı ile beraber yolda öldürülüvermişti. Rus İmparatoru Nikolanın âkıbeti malûm... Karadağ Prensi diğer Nikolamn kendisi de, memleketi de kayıplara karıştı. Türkiye, Çin, İspanya, Portekiz artık cumhuriyetle idare olunmaktadır; Kora ve Avusturya İmparatorlukları arada kaynadı; Buhara ve Hiyve Hanlıklarının adları bile unutuldu; İran ve Efganda hanedan değişiklikleri oldu. Polonya, Fransa, Belçika, Hollanda, Danimarka, Norveç, Romanya, Bulgaristan, Çinin bir kısmı ve birkaç yeni devlet arazisi işgal altındadır. Bütün bunlar, zannederim ki, 35 yıllık kısacık bir müddet için az şey sayılamaz. Yoktan var edilip son kasırgada yine var olmamışa dönen irili ufaklı şimal devletçikleriyle birer büyük devlet itibar ve ehemmiyetini alan Kanada, Avustralya, Cenubî Afrika gibi teşekkülleri ve bizim koca cüssemizden kopup hâlâ, birtürlü küre haline gelememiş Suriye ve Irak kabilinden intidap arazisini de bu kargaşalığa katmamız icap eder.

Salnamei Devleti Aliyyei Osmaniyenin sayfalarını karıştırmak tekrar bana öğretti ki, ne rütbe, ne makam, ne taht, ne taç, ne rejim, hattâ ne devlet, ne harita -tarih bakımından bir lâhza bile sayılamıyacak kadar hiçten- küçük bir zaman ölçüsüne, 35 seneye bile kolay kolay dayanamıyor.

Fakat böyle düşündüğüm, bu neticeye vardığım için üzüldüğümü sanmayınız.

Bozulmuş bir ömürcük ağını, dağılmış bir karınca yuvasını, arıları göçmüş bir kovan seyreder gibi hadiseyi pek tabiîye alarak daha büyük bir hızla, ihtirasla çalışan yeni ameleye ve tekrar heba olacak gayretlere bakıp sadece başımı sallıyorum!

Ufak Tefek Zahmetler

Vaktile Bafra markasile tanınmış bir sigara kâğıdı vardı; kapağı soluk pembe bir şeritle tutturulmuştu; fakat kimse, her seferinde çözüp bağlamak zahmetine katlanmadığı için bu şerit lüzumsuzcasına sarkar, tabakaya sıkışır, cep kenarından uzanır, insanı rahatsız ederdi. Onun içindir ki Bafra kâğıdı alanların ilk işi mahut şeridi hiddetle, şiddetle koparıp atmak, püsküllü belâdan kurtulmak olurdu. Hem de biraz söylenerek...

Kullandığımız eşya arasında hakikaten hiç de pratik sayılmıyacak ekler, kuyruklar, kapaklar, kılıflar, neler de neler, ne tefarruat mevcuttur. Meselâ sigara paketlerinde, iki sıra arasına gizlenmiş ve mahalle kahvesinde Karagöz oynadığı, meddah söylediği zaman asılması mutat boyalı yeşil kâğıda uçuk kiremit renginde bir mürekkeple basılmış o kırpıntı bunlardan birisidir. Bembeyaz elbiseli sigaraların ortasında ne fena sırıtıyor ve insan onu ne memnuniyetle çekip atıyor! İnhisarlar İdaresi, binlerce ton kâğıt tasarruf etmek için, paketlere ayrıca bir bayağılık ekliyen bu çirkin şeyi kaldırıverse olmaz mı? Üstünde yazılı adres ve tavsiye ise pekâlâ ve hiç masrafsız paketin bir tarafına da basılabilir. Hoş, ona da ne hacet?

Beni son zamanlarda rahatsız eden bir nesne de traş bıçaklarından tutunuz, kadın çoraplarına kadar akla gelmedik bin çeşit, ne varsa, renk renk örtülmesi âdet haline getirilen selofan kâğıtlardır; bu kâğıtlar göz boyacılık devrinin şaheser bir icadıdır; metaların makiyajı, bozuk, çürük, bayağı, eşyanın özür kapatıcısıdır. Bana, âdeta, bir damga ve bir etiket tesiri yapar; «mahlût ve hilelidir, aldanmayınız!» manasına... Zaten temasını da sevmem; yarı soğumuş bir pelteye benzer, parmaklarıma yapışıp kalacakmış gibi dokunacağım vakit elimde olmıya-

rak bir çekinme ve bir kaşık arama ihtiyacı duyarım. Mübareklerin yırtılması da epeyce güçtür, ucunu bulamazsınız, tatlı tatlı kaşınmıya başlamış ve kurumıya yüz tutmuş bir yara gibi başlarsınız üzerinde tırnaklarınızı gezdirmiye... İşin yoksa, kedi eşinircesine kazı dur! Bereket ki bir delik açtınız mı ötesi kolaydır; bıçak yemiş olgun bir karpuz gibi kendiliğinden, zahmetsizce açılır, gider. Bunların rutubete karşı mukavemetinden bahsederler; âlâ... Şekerler ve şekerlemelere zaten yaraşıyor; fakat, meselâ, yıkanması zarurî olan çorap üstünde işi ne? Mendiller neden bunlara sarılsın? O kabîl eşya üzerindeki rolü sırf göz kamaştırıcılıktır, bir nevi verniktir, soluk renge cilâ vermek, sönüğü ateşli göstermektir.

Bilmem hâlâ birinin yüzünde tırnaklarını gezdirerek derisini şahrem şahrem parçalayıp kanatmak arzusuna kapılan sinirli hanımlar var mı? Varsa bunlara, öyle krizler esnasında şunu tavsiye ederim: Bir paket Sipahi, Boğaziçi, Gelincik sigarası alsınlar, cilâlı hain tırnaklarını bu kutuyu açmak için kullansınlar; heveslerini almış, buhranı zararsızca atlatmış olurlar. Üstüne o açılan paketten bir adet sigara tellendirmek de mümkün ve faydalıdır.

Bazı şeyler de vardır ki lüzumlu olmakla beraber hâlâ, asırlardanberi tam uratik şekle birtürlü sokulamamıştır: Evlerde storları çekip indirmek ve yukarıya kaldırmak için kullanılan, uçları çam kozası taklidi orta kordonlar... Şayet pencereleriniz içeriye doğru açılan cinstense ikide bir bu kordonlar çerçevelerin arasına girer; camı örttükten sonra farkına varırsınız, yeniden açarsınız, bakarsınız ki bir tarafa kaymış ve iskemleye çıkıp elinizle düzeltmedikçe ayıramıyacağınız şekilde köşeye sıkışmış... Sinir bozucu bir hal! Tülleri açıp kapıyan yan kordonların da biribirlerine dolanması, elektrik kordonları gibi, sanki makine ile yapılmış kadar çifte örgü biçimine girmeleri, işlememeleri de hayli can sıkıcıdır.

Elektrik anahtarları, biribirlerine benzemedikleri için ev değiştirirseniz veya gece misafirliğinde bulunursanız sizi epeyce şaşırtır. Zira kimisi dönerek, kimisi yukarı aşağı, iterek, kimisi ye-

rinden kayarak açılıp kapanırlar. Dalgınlıkla bükmeye çalışırsınız, halbuki itmek lâzımdır; itmiye uğraşırsınız, halbuki çekmek iktıza eder. Keşki bütün bir memleketin, en sağlam ve en kullanışlısından bir tek model kullanması mecburî olsa...

Otomobillerde pencereleri indirip çıkaran kulplarla kapı tokmakları da biribirlerine yakın ve oldukça benzeridirler. Kapı açmak için pencere kulpuna yapışırsınız, bakarsınız ki kapı bana mı demiyor, lâkin cam güzel güzel iniyor. Camı örtmek için çevirdiğiniz kulp ise, birdenbire kapıyı yerinden oynatıyor, aklınız başınızdan gidiyor!

Bizde ıslaha muhtaç olan bir mesele de para şekilleridir. Hususile gözleri iyi seçemiyenler için ve nakil vasıtalarında şu ışıkları maskeleme hengâmında... Çoktanberi ceplerim bir nevi amudî kasadar çekmecesine döndü: Tırtıllı kuruşları yeleğimin alt sağ cebine, tırtılsızları sol cebine, çeyrekleri üst sağ cebe, yarım mecidiyelikleri soluna koyuyorum. Yirmi beşlikler ise küçüklüklerinden dolayı, gündelik dertlerin büyüğü... «Ah, bir bozdurabilsem! Ah, bir fırsat çıksa da kurtulabilsem!» düşüncesile huzurum kalmıyor. Göze en uygunları sarı metelikler... Mübarekler en sönük, en koyu mavi ışık altında bile pırıl pırıl yanıyor, ışıltısile «buradayım, işte, al beni!» diye haykırıyor. Onları ceketimin sağ cebine, beş kuruşluğa ikiz kardeş kadar benziyen, bir boyda, bir bosdaki belâlılarını, yirmi paralıkları soluma atıyorum. Pantalonumun bir cebinde liralar, ötekinde yarım liralıklar duruyor. Fakat bir defa yerlerini unuttum ve sıralarını şaşırdım mı eyvah! Kendim kendimin gümrük arayıcısı oluyor, üzerinde el sokmadığım ve mevcudunu boşaltmadığım cep bırakmıyorum. Bir zamanlar paralar, en ufağı, en değersizi olarak ne hoş bir tenasüp ve mutabakat kaidesile büyürdü; görmiye lüzum yoktu; el sürülünce âdeta konuşurlar, hüviyetlerini kulağımıza değilse de parmaklarımıza fısıldarlardı!

Ben avucumuzdaki hakikî paralara karışan Tünel jötonlarını da sevmiyorum; gidip gelme biletlerin biribirlerinden ayrılması usulünü de beğenmiyorum. Hangisi dönüş, hangisi gidiş? Okumadan veya alışmadan anlıyamazsınız. Acaba bunların ters ta-

raflarından çiy ve zıt renklerle biribirlerinden ayrılması ve bütün nakliye idarelerince ayni renklerin kullanılması mümkün değil midir? Zaten yarısı kesilmiş bilet de pratik bir şey değil... Yarı bedeninden ayrılmış bu güdük mukavva parçası için ceplerimiz fazla büyük geliyor. Frenkçe bir gazetede (niçin yapılmıyor) başlığı altında okudum: Niçin eldivenler üç tane olarak satılmıyor? Birtanesi sol, diğer ikisi de ihtiyatile beraber çok kullanılan sağ el için? Niçin vapur ve tren biletleri, aramıya lüzum kalmasın diye ceket ve palto yakasına takılabilecek şekilde basılmıyor? Ve bir okuyucu da ortaya şu fikri atıyor: Sigara içenlerin üzerlerinde külleri silkmek için portatif şekilde bir tabla icat edilemez mi?

Hepsini bırakalım, giyinip soyunma zorluğunu bir gözönüne getiriniz, lüzumsuz ve karmakarışık meşakkate bundan büyük misal bulamazsınız. Çoğu defa elbise ve çamaşır değiştirirken karşıma geçip beni seyreden kedimin, katlandığım kat kat külfete hayretler içinde kaldığına hükmetmiş, kendime acımış, yaptığımdan utanmış ve bütün bunlardan uzak yaşıyan kürklü küçük ve temiz hayvanı da kıskanmışımdır. Bu terakki asrında, meselâ düğmelerimizin daha kolay, hattâ dokununca kendiliklerinden açılıp kapanan birer mekanizması olmamalı mıdır?

Görüyorsunuz ki harp, darp, iaşe ve muaşeret gibi bir sürü büyük düşünce ve zaruretler arasında gündelik ömrümüzü oldukça müteessir eden bir sürü de noksanlar, icat eksiklikleri, lüzumsuz işler, yorgunluk ve zahmetler vardır ve asıl fenası da bunların o büyük sıkıntılara karışarak bozuk sinirlerimiz üzerinde mühim meseleler kadar tesir yapmasıdır.

Medeniyet, rahatlık gibi görünen binlerce çeşit küçük zorlukların artması, bu zorlukların yükünü farkettirmeden sırtımıza vurması demektir.

Evde Kalmak Zevki

Allah sayımızı artırsın ve eksikliğini göstermesin! Nüfus sayımı yüzünden bugün, en azı ikindiye kadar evde kalmak mecburiyetindeyiz.

Medenî insan için dışarda eğlenmesini bildiği kadar evinde hoşça vakit geçirme yolunu bulmak, ikisinin de zevkini çıkarmak lâzımdır. Erkeklerin çoğu ve kadınların mühimce bir kısmı: «Ev dışında ne ise ne... Fakat misafir gelip çan çan etmedikçe, kumara dalmadıkça, kitap ve gazete üzerine kapanmadıkça evde saatler nasıl geçer?» derler. Halbuki bunların hiçbirisi olmasa da ev hayatı ufak tefek, hiçten meşguliyetlerle, daha doğrusu meşguliyet icatlarile gene keyiflidir; hattâ misafirsiz, oyunsuz, kâğıtsız, kitapsız, bilhassa radyosuz daha keyiflidir.

Çoğu defa, ders yapmıya istek duymıyan bir mektep çocuğu gibi, kendi kendime derim ki: «Keşke akşama makale yetiştirmek, romanımı doldurmak, bunlara mevzu hazırlamak mecburiyetinde olmasam da kararsız ve gayesiz, bir odadan bir odaya, kâh balkondaki çiçeklere su vererek, kâh sobaya kömür atarak, biraz mutfağa dalıp bir aralık da çekmecelerimi karıştırarak muayyen bir işe koşulmadan zamanımı keyfimce geçirebilsem!» Bazan hizmetçiye bile gıpta ettiğim olur: Şimdi, süpürge elinde sofadadır, biraz sonra, kepçe elinde, tencere başında; demin taraçaya çamaşır asıyordu, yarım saat geçmeden kilerde, reçel kavanozlarının karşısındadır. Fikrile çalışanlar el işlerile hayatını kazananlara, bazı günleri vardır, imrenmekten kendilerini alamazlar. «Al şu kalemi sen! Ver önlüğünü bana!» diyebilmek kabil olsa muhakkak ki meşhur ilim ve tahrir adamlarını arasıra uşak kıyafetinde veya amele şeklinde apartımanın merdivenlerini siler, yahut, bahçe parmaklıklarını boyarken

görürdünüz. Hem de çatık kaşlı değil; yüzlerinde, kafalarının dinlendiğini gösteren birer nurlu tebessümle!

Ufak mikyasta ev ve elişleri fikir yorgunluğunun tedavisidir. Bunun için olacak ki karnı ağrıyan kedilerin ot yemeleri kabilinden ben de, dimağımda bir gayritabiîlik hissedince itiyadım harici, ilâç yerine, elişlerine başvururum. Şayet evde gıcırdıyan kapılara yağ damlatmak, elektrik ütüsünün vidalarını sıkıştırmak, stilolarımı yıkayıp altın uçlarını parlatmak, hattâ bıçakları bilemek gibi kısa ve kolay meşguliyetler kifayet etmezse yapacağım şunlardır: Odadan odaya taşınmak veya hiç değilse eşyaların yerlerini değiştirmek... Sağdaki kitap etajerinin sola konması, yazı masasının ortadan yan tarafa çekilmesi, duvarlarda levhaların masalarda vazoların becayiş etmeleri hem el, hem zihin oyalar. Koyarsınız, beğenmezsiniz; başka tarafa götürür, uzaktan bakar, gene memnun olmaz, nihayet bir üçüncü değiştirmede hoşlanırsınız. Bu, size, iyi bir şey yapmak ve bir yenilikle, başkalıkla karşılaşmak zevkini verir. Küçük bir muvaffakıyettir ve her muvaffakıyet gibi fikrin daha kolay işlemesine, çalışma iştihasını açmıya yarar; artık oturup yazınızı tamamlamak kolaydır.

Evcil adamın bir atelyesi olmasa bile çekmecesinde çekiç, kıskaç, eğe ve her cinsten çivi gibi bazı edevatı bulunmalıdır. Eksik aletle evime gelen bir işçiye meselâ ufacık bir duvar delici burgu uzattığım zaman onu şaşırmış görmek izzetinefsimi kaç kere okşamıştır!

Fakat bazılarını tanırım ki, benim ancak bir tedavi olarak arasıra, zararsız cinsinden yaptıklarımı ifrat derecesine götürmüşlerdir. Saat, gramofon, radyo tamirine kalkışırlar ve sonunda önlerine yığılan bir avuç dolusu vida, zemberek, maşa, yelkovan vesaire ile belleri ağrımış, bacakları tutulmuş, zihin yorgun, ayağa kalkarlar. Artık saat büsbütün işlemez, gramofon dönmez ve radyo ses vermez olmuştur; bunları, ertesi günü hakikî tamirciye götürmek ve biraz da beceriksizliğinden utanmak lâzımgelir. Böyle muvaffakıyetsiz elişlerinden sonra fikir

düzeltmek istediğiniz makineler kadar hurdahaş bir haldedir, âdeta kafanızın içinde de, deminki saat ve radyo gibi ancak bir ustanın marifetli eline muhtaç bir karmakarışıklık hissedersiniz; sanki vidaları yerini bulmamıştır, zemberek boşta durmaktadır, maşa tutmamakta, yelkovan dönmemektedir; başınızı sallamaktan bile korkarsınız: Büsbütün bozduğunuz saatteki aletlerin iğreti tutturulmuş tıngırtılı sesile onun da altüst olması vehminden!

Maamafih bir erkeğin hoşça vakit geçirmek veya zihin oyalamak için evinde yapabileceği işleri, hali, vakti müsait olduğu halde büsbütün münasebetsiz ve yakışıksız şekle sokanlar da vardır. Haydi diyelim ki akşamüstü mutfağa girdi de kendi tertibince bir salata ve bir meze hazırladı; buna cevaz verebiliriz; lâkin kıllı kollarını belki de paçalarını sıvayıp ayaklarda terlik, sırtta pijama, göğüs bağır açık, saçlar kabarmış ve ağzındaki kalın boydan tiryaki sigarasının külü bir parmak uzamış, lâhana turşusu kurmak, lâkerda için torik haşlamak, midye ve balık dolmasına iç kavurmak, yahut da yüz göz benek benek duvarları badanalamak, üst baş kapkara, soba borularını boyamak hiç de hoş görülemez.

Böyle olmakla beraber onları evinden zevk almıyanlara gene tercih ederim. Evini candan sevmiyen, galiba, yurdunu da gönülden benimsiyemez; evinde sıkılanın memleketinde eğlenebilmesi de şüphelidir. Hattâ bana öyle gelir ki evinden hazzedemiyen adam bellibaşlı dünya saadetlerinden birini henüz tadamamıştır. Bazan insanın odasında elini bir şeye sürmeden, bir şey düşünmeden, güzel bir kır manzarası karşısında bulunuyormuş kadar keyif duyduğu bile olur. Kendisini yuvasında hissetmenin kalbe emniyet veren bir hususî zevki vardır; hattâ her saadet gibi bunun da elden gittiği zaman kıymeti daha derinden anlaşılır. Başından mahpusluk ve gurbet maceraları geçenler bilirler: Hürriyet, yurt ve ev hasreti biribirlerinden ayırt edilemiyen kaybedilmiş tek saadettir.

Ev, yatı mektebindeki çocuk için ananın, gençlikte ve olgunlukta sevgilinin ve eşinin, ihtiyarlıkta yatağının bulunduğu yer

olmak itibarile tahassürle anılan, can atılan bir hayal mihrabıdır; muhabbetimizin dalgaları gökleri aşarak o merkeze koşar, orada ses verir. Yalnız şu var ki evi, hangi iklimde ve ne seviyede olursa olsun, sevimli şekle sokabilmeli, şefkatli hale getirebilmelidir. Bazı evler bilirim bütün debdebesine rağmen nursuz, hareketsiz, albenisizdir. Orada avize ışığı bana zeytinyağı kandili kadar sıkıntı, kalorifer tezek ocağı kadar bulantı verir, halılar tabut şalları gibi kasvet verici gümüş çatal bıçak takımları operatör aletleri gibi tüyler ürpertici görünür.

Zira evi güler yüzlü, sıcak, sokulgan yapan eşya değildir, oturanların gustosu, daha doğrusu ruhudur. Ruh kadar bir eve sinen, akseden, nakşolan ne vardır? Hiç tanımadığım bir aile yuvasına gireyim şöyle etrafıma bir göz atayım, evin perisini yoklıyayım, size o karı kocanın istikbaline dair, ele bakan kâğıt açan bir falcıdan çok doğru malûmat verebilirim. Ruh tahlili yalnız hanımın yeşil gözlerine, beyin nazlı sözlerine bakılarak yapılmaz, evlerin de tetkike değer gözleri, mânalı sözleri vardır ve bunlar anlıyana hiç te yalan söylemezler.

Türkçede izdivaç etmiye evlenmek denmesi ne hoştur. Evinde sıkılan ve yuvasından bucak bucak kaçandan, erkek veya kadın, şüphe ediniz. Akşamüstü işinden dönüşte ayakları geri geri giden ve yolda beş dakika gecikmeyi nimet bilen erkek, çoğu defa kadın yüzünden yüzü gülmemiş bir bahtsız demektir. Düşününüz ki ancak evciller iyi birer baba ve anadırlar.

Bugünkü nüfus sayımı, makaleme bir hayırlı dua ile başlamama sebep olmuştu; yazımı gene nüfus işile münasebeti olan ve aileler hakkında kullanılan bir başka dua ile bitireceğim:

— Allah evlerimize derlik, düzenlik versin!

Bilirsiniz ki öz türkçede derlik = bir yere toplanmak, çoğalmak; düzenlik = tertip ve ahenk mânasına gelir. Evliler ve o münasebetle nüfus sayımı için bundan münasip dua olamaz.

İnsanlarla Hayvanlar arasında Benzeyişler

Tünelin tıkınağına -«sığınak» vezninde bu «tıkınak» kelimesi, orasının antresine ve bekleme yerine pek yakışır!- konmuş resimli ilânlar arasında yanyana duran iri bir koyun ve kocaman bir öküzle burun buruna geldim. Hayret! Sanki tanıdık birer insanla karşılaşmıştım; ikisini de gözüm ısırıyordu; hattâ isimleri bile dilimin ucuna geliyordu, diyebilirim. Acele ile şapkamı kaldırıp selâmladığıma sevinerek bakakaldım. Kimdi Yarabbi, bunlar, kime benziyorlardı?

Nihayet buldum. Vallahi ta kendileri... O duruş, o bakış, o düşünüş, tam hüviyetleriyle onlar! İnsanların bir kısmı, hakikaten hayvanlarla büyük bir benzerlik arzediyorlar. Bu benzerliğin ilk safında ve sınıfında, bereket iki yük ve ahır hayvanlarından evvel kuşlar geliyor. Bereket, diyorum, zira kuşa benzemek haysiyetile daha az dokunucudur; hattâ belki de kartal, atmaca, şahin gagasını andıran burunlarla asalet, cesaret alâmetidir, diye öğünmek bile mümkündür. Lâkin, dikkat ettiniz mi bilmem, burunların gaga ile hiçbir müşabeheti olmadığı halde de yine kuşa benziyenler, insana bir kuşla karşılaşmış, tesirini verenler vardır. Bunu yapan nedir? Gözlerin toparlaklığı mı, ispinoz ve arpacı kumrusu gibi daima düşünceli bir hal almaları mı, yoksa burundan fazla ağızlarının hususî şekli, dudakların öne doğru uzayışı mı? Bunlardan biri veya hepsi! Maamafih kuş beyinsizliği ile de meşhur olsa yine kuşa benzeyiş, meselâ hamam ve tesbihböceğine benzeyişten iyidir.

«İnsan hamam ve tesbihböceğine de benzer mi hiç? Ne münasebet?» demeyiniz. Zira insanlar yalnız bazı uzuvlarının mü-

şabeheti itibariyle değil, yaptıkları tesir cihetinden de hayvanları andırırlar, daha doğrusu hatırlatırlar. Manen öyle soğuk, büklüm büklüm, ıslak, hemen toparlaşmıya istidatlı şahıslar mevcuttur ki, aklınıza hiç yoktan -hattâ arada dağlar kadar maddî farklar varken- yine size tesbihböceğini düşündürürler. Ve yine kaşlı gözlü, esmer, sert derili, kaskatı, ağır hareketli, kokulu sanılan kimselere rastlarsınız ki zihninize derhal eski çarşı hamamlarının kubbe duvarlarına yapışmış, yahut yeni apartıman mutfaklarında boru kenarlarına dizilmiş mahut çirkin böcekleri getirir.

Örümceği de unutmayınız!

Onun içindir ki kuşa benzemek ehvenişerdir. Hem unutmamalı ki hoşa giden bazı kadınları eskidenberi sevimli kuşlara benzetmek de âdettir. Keklik gibi sektiği, kumru gibi kırıttığı, güvercin gibi göğüs kabarttığı rivayet edilen ve sarı saçlarından dolayı kanaryaya, anaçlığı dolayısile Varna tavuğuna ve tazeliğinden kinaye pilice benzetilen Havva cinsi dünya lisanlarında, bu müşabehetlerden dolayı önemli bir yer almıştır. Kadınları kuşa benzeterek göklere çıkarırız.

Filvaki bazı kadınlar hem çehreleri, hem tavırları, hem de giydikleri elbiseleri icabı, hattâ bazan da bir dalda durmamaları, çok ötmeleri, az hesap etmeleri, lüzumsuz neş'e ve fazla çırpınmaları cihetinden kuşlara benzerler; erkeklere yakalayıp okşamak, yem atmak, yerine göre kafese koymak, öfkelendirdikleri zaman da kanatlarını yolmak arzusunu verirler. Kadına nedense, az çok bir kanat yakışıyor.

Cins kısrağa, ceylâna, pelenge benziyenleri olduğu gibi, maalesef, kart, hovarda, dişlek, kemik kafalı, lağar atları hatıra getirenler de yok değildir. Geçen gün bu cinsten bir tanesine rastladım: Asfalt üzerinde çıkardığı madenî sesi de işittikten sonra, vallahi, tabanlarının altında nal bile olduğuna inanacağım geldi! Bunlar zaten gövdeleri ağır bastığından ve ekseriya da iktısada meraklı ecnebi misafirlerimizden olduğundan, şüphesiz, ayakkaplarına demir koydurmayı ihmal etmiyorlar. Dikkatinizi çekti mi bilmem, böylelerine herkes -sanki tekme atar, ısırır, sakardır korkusiyle- yol veriyor; caddelerde en rahat

yürüyebilen onlardır; yanlarından kaçan kaçana!

İnsanlar, kuşlardan sonra en çok koyunu, buzağıyı, manda yavrusu mânasına gelen dombayı andırırlar. Koyuna benziyen kadın, bilhassa genç kız tiplerine fazla rastlarız. Bunu yapan, evvelâ burun şekli, sonra gözlerdeki fersizlik, mânasızlık, daha sonra da kafanın içinden çehreye akseden donukluktur. Buzağıya ve dombaya benzemek için daha ziyade erkek, iri siyah veya akgözlü, seyrek ve sert kirpikli, koca kafalı olduktan başka biraz da müstakbel hayata karşı şevksiz, neş'esiz, bezgin durmak, hiçbir şeyden zevk almıyor tesirini vermek lâzımdır. Maamafih bu hayvanlara benzemek için muhakkak surette sevimli olmak, ağzını, yüzünü öptürmek hevesi uyandırmak icap eder ki bu hal, benzerler lehinde bir kâr, benzerliği mazur gösteren mühim bir sebep teşkil eder.

Darvin'e şiddetle hak verdirecek derecede maymuna benziyenler çoktur; amma maymun cinsinin bir sürü çeşidi olduğundan insan müşabehetlerinde de bu çeşitleri itibara olmak lâzımdır. Goril'den tutunuz, pek sevimli ve kürklü olan Tamaen'lere, çapkın Gibbon'lara, haspa Saju'lara ve cana yakın Semmopitek'lere kadar... Küçük maymunlara benzeyiş fırıl fırıl dönen beyaz kapaklı kestane gözlerden, çehrenin müteharrik çizgilerinden, avurt kabarıklarından, uzun bir oynaklık devrinden sonra birdenbire sabit kalıp bir şey düşünür gibi duruşlardan ileri gelir. Goril ve Urangotan müşabehetini yapan ise gözlerin çukurluğu, alın darlığı, çene kemiği iriliği, ağız buruşukluğu, hepsinin üstünde de burun deliklerinin kendine mahsus acayip yayvanlığıdır. Şebek benzeyişinde yüzden ziyade arkanın biçimini arayınız: Çıplak halini görmediğimiz halde bazı insanlardan görmüşüz gibi benzetir ve tiksiniriz!

Atalarımızın «yılan gibi soğuk, çıyan gibi sarı, akrep gibi sokar» diye anlattıkları insanlar hem fizyonomi, hem de nadiren karakter itibarile bu sevimsiz mahlûklara benziyebilirler. Açık renkli, kirpiksiz, ufak bazı gözleri, hele bu gözlerin donmuş, zehirli, insafsız bakışları yılanınkileri pek andırır; böyleleri ile konuşurken çehrelerinin daha beşerî bir tarafına bakmayı, yahut

hiç bakmamayı tercih ederim.

Kadının en çok benzediği güzel bir hayvan varsa -pek çok söylenildiği gibi- o da kedidir. Yumuk yüzlü, beyaz tenli, çoğu defa sarışın, renk renk gözlü tombul kadınlar, bana, azıcık başlarını okşasam gözlerini yumup hırıl hırıl, gırıl gırıl söylenmiye başlıyacaklar zannını verir. Karakter cihetinden her kadın, fizyonomisi ne olursa olsun, zaten bu mahlûku andırırmış... Doğru mudur? Benim bildiğim, şairlerin bu benzetişi ile edebiyatın bitmez tükenmez bir mevzu kazanmış olmasıdır. Şu ciheti unutmıyalım: Bir kadının kediye benzerken puhu kuşunu hatıra getirmemesi kat'iyyen lâzımdır.

Benzediğimiz mahlûkattan biri de keçidir. İnsan keçiye benzeyince, nedense tam benzer. Bunun sebebi o yaman mahlûkun gayet bariz hatlara malik bulunması mıdır? Belki... Keçi yüzlü bir adam karşısında ben acayip bir bekleme hali geçiririrm: Ha şimdi keçi gibi bağıracak ve birdenbire sıçrayıp şu dolabın üstüne veya şu duvarın tepesine keçi gibi atlıyacak diye! Maamafih keçiye benzerlikle -keçi ayaklı, sivri çeneli, mahmuz burunlu, bilhassa şehvet tebessümlü Pan'ları hatırlattığı için- öğünenlere bir şey diyemeyiz. Keçi gibi kızık kızık kokmamak şartiyle.

Keçinin arkasından daha müthişi gelir: Şeytan. Şeytanı bir hayvan sayamayız amma, kuyruklu ve keçi suratlı oluşu itibariyle bu sınıfın yabancı defterine sokabiliriz. Mefistofeles kıyafetine ve çehresine girmek, dikkat ediniz, insanlar için pek kolaydır ve sade sahnede değil, maskeli balolarda muvaffakıyetli nümunelerine rastlamak da çok mümkündür. Bayılırız da... Hem yarı keçiye, hem yarı insana, hem de tam şeytana benzemek, bu üç maddeden bir zekâlı halita haline gelmek çoğumuzun can attığı bir heyet ve hüviyettir.

Fareyi ve tavşanı andıranlar da burun hareketlidir, kafa yassı ve çehre üç köşedir; böylelerinin her tarafa uzanır, koklar, korkar gibi bir halleri vardır; bulundukları masa kenarını, ellerindeki kalemi, tramvayda önlerinde oturanın şapkasını kemirmelerinden âdeta endişeye düşersiniz bile... Kaplumbağa,

daha ziyade bir ihtiyarlık benzeyişidir; bunu boyun kenarı kırışıklıkları, gözkapağı çizgileri, kirpik dökülmesi, donuk, fakat içinde şehvet baygınlığı sezilen gözler vücude getirir.

Tazıya müşabehet bir asalet ve necabet ifade eder. Kırmızı, kalkık, mânalı burun delikleriyle cins ata benziyenlerde de bu hal vardır; kadında, erkekte hoşa gider. İlle o benzerlikteki erkeklerin kadınlar üzerindeki sükseleri fazladır; hattâ seciye itibariyle de benzeseler bile...

Ayı, ne derece kabalık ifade ederse etsin sevimliliği söz götürmez; benzerlerinde de ekseriya yine bu taraf galiptir. Benim kızdığım güzel, değerli, zeki -daha ileri varacağım- nazik eşeği bir kısım hantal, mankafa, sakil, eşhasa benzetmekliğimizdir. Halbuki bu meziyetli mahlûka ne şemail, ne seciye itibariyle benziyen insan yok denecek kadar azdır.

Boileau: «En ahmak hayvan, fikrimce, insandır» demiş. Esasta bir heccav ve bir realist muharriri olmakla beraber, bu derece katı ve patavatsız bir ifadeyi o lisan ve edebiyat hocasına yakıştıramıyorum. İnsana herşey denir amma, usul ve âdabınca... Lafontaine daha naziktir: «İnsanları, hayvanlardan istifade ederek tahsil ettiririm» buyurmuştur. Bu, zarifane bir teçhildir.

Hayvanlardan başka, boy, bos, kalıp kıyafet, zarafet veya sakalet cihetlerinden nebatat, cemadat ve eşyayı hatırlatan insanları da unutmıyalım. Karpuz, balkabağı, ayçiçeği, kavak, meşe odunu, fidan, zambak vesaire gibi... Ay, dağ, küp, testi, ustura, tığ, halat, sırım, oya da insanlar hakkında kullanılan teşbihler meyanındadır ve bunları andıranlar da, hakikaten vardır.

Hulâsa insan herşeye benziyebilir; bazan insana bile!

Satır Önünde Dört Kadın

Madam Lupescu'nun kaçıp sığındığı memleketten -hakkında takibat yapılacağı bahanesile- iadesi istenmiş! Tabiîdir ki geri dönmiyecek ve hüküm, belki de idam olarak gıyaben verilecek. Bu ufak, değersiz haber bana, hakikatte vukubulmasına imkân görülmiyen, eski zamanlara ait hayalî bir tarih tablosu tecessüm ettirdi: Hernasılsa ele geçen kıral gözdesi, sırtında beyaz gömlek, sarı saçları dibinden kesilmiş, yaysız bir arabada, meşalelerin yarı alev, yarı duman şeametle aydınlattığı iri kaldırımlı dar sokaklardan siyaset meydanına götürülüyor...

Acaba modern Madam Du Barry, bir buçuk asır evvelki şöhret ve mevki arkadaşı gibi ölüm karşısında zillet ve ruh düşkünlüğü mü gösterecek, yoksa hakikî bir kral karısı Marie Antoinette, yahut ihtilâl melikesi Madam Roland, yahut da intikam perisi Charlotte Corday kadar ebediyete cesaret, temkin, vekar nümunesi olarak mı geçecek?

Dünya vaziyetinde huzursuzluk ve zulüm artıp endişeye düştüğümüz sıralarda zihnimizi mazinin daha karışık, daha korkunç devirlerindeki karanlık bodrumlarına indirmek ve oradan tiksinmiş halde dönmek bir müddet için olsun insana nisbî bir rahatlık temin ediyor. Vak'aları artık daha soğukkanla karşılıyabiliyoruz; yalancı da olsa bulunduğumuz vaziyetten bir memnuniyet duyabiliyoruz.

Onun içindir ki yukardaki hiçten haber ve acayip hayal üzerine Fransız ihtilâlinin birbir arkasına kafalarını uçurduğu dört kadını, bu dört güzel kadının son dakikalarını düşündüm. Üçü kahramanca ölmüştü, birisi zelilcesine... İsterseniz ve yüreğiniz dayanırsa siz de benimle beraber, tüyler ürpertici o dört tabloyu kısaca seyrediniz:

Madam Roland uzun boylu, geniş göğüslü, siyah yumşak saçlı, derin düşüncelerle gölgelenmiş mavi gözlerinde şefkat ve kudret dolu, genç bir kadındı; güzelliği sadece muntazam hatlardan, renk, ten, tenasüp zarifliğinden ibaret değildi, misli az bulunur bir cinsî cazibeye de malikti. Meş'um gün geldi, çattı. İdam mahkûmlarının dizildikleri birçok araba siyasetgâha doğru yollanmıştı. En sonuncusuna onu bindirdiler ve yanına da Lamarche adında, hiç tanımadığı sakat ve bitkin bir ihtiyar koydular. Madam Roland beyazlar giyinmişti; hapishane berberinin ensesinden kestiği saçlarından önde kalan kısmı, bukle bukle gene arkaya dökülmüş, satırın ineceği beyaz cildi süsliyerek örtmüştü. Çehresinde şan, şöhret, irade nuru parlıyordu, dudakları ise merhametle istihkar arasında kararsızdı. «Giyotine! Giyotine!» diye haykıran sokak kadınlarına bu hislerle baktı ve dedi ki: «Biraz sonra orada olacağım. Lâkin beni gönderenler de arkamdan çok gecikmiyeceklerdir. Şimdi benim ölümümü alkışlıyan sizler, o zaman da bunlarınkini alkışlıyacaksınız!» Yanındaki ihtiyar ağlıyordu; Madam Roland şefkatle üzerine eğildi, cesaret, gayret verici sözler söyledi; hattâ bu mel'un yolculuğu neş'eli geçirmesine çalıştı ve muvaffak da oldu, yaşlı ve sakat adam, bir aralık gülümsemiye başlamıştı.

Makineye çıktıkları vakit cellâda: «Sizden bir lûtuf istiyorum, benden önce şu ihtiyarı alınız; gözünün önünde kanlarımın saçılması ona ölümü iki defa hissettirmesin!» dedi. Cellât istenileni yaptı. Sıra kendisine gelince, siyaset meydanına dikili ve bir tarihçi şairin lisanile zamanın hürriyeti gibi dayanıksız alçıdan dökülmüş kocaman hürriyet heykeline göz attıktan sonra son sözleri şu oldu: «Ey hürriyet, senin adına ne cinayetler işleniyor!»

Marat canavarını banyosunda hançerle öldüren Charlotte Corday yirmi beş yaşında, bir Yunan heykeli kadar mütenasip, pençe pençe al yanaklı, tam bir sıhhat, tazelik, gürbüzlük modeli idi. Gözleri düşünürken mavimtrak görünür, heyecana kapılınca siyahlaşırdı; koyu renk saçları ise uçlarına doğru sarışınlaşır ve nihayet altın rengini alırdı. Kolları kuvvetli, elleri

uzun, ince, zarifti. Zindanda, son saati gelip de saçları kesilerek idam gömleği giydirildiği zaman gülümsiyerek dedi ki: «İşte, oldukça kaba eller tarafından yapılmış bir ölüm tuvaleti... Fakat bu elbise insanı lâyemutluğa götürür!» Giyotinin kaypak basamaklarında gayet sağlam, mert adımlarla yükseldi; fakat cellât, boynunu meydana çıkarmak için göğsünü ve gerdanını örten şalı çekince biraz sonraki ölümden fazla çıplaklığından ürktü ve hicabından titredi. Sonra toplandı, eski vekarını, sükûnunu, âdeta neş'esini yeniden bulmuştu; kendi boynunu kendisi bıçağın altına koydu. Cellât yamağı, halkın hoşuna gitmek için bir elile bu mübarek başı tuttu, öbür elile yüzüne bir tokat attı. Ahali homurdandı ve satır indi.

Kraliçe Marie Antoinette de o basamakları şahane bir tavırla çıkmıştı. Zaten şahane bir güzeldi; geniş bir alın, yuvarlak omuz başları, berrak, uzun bir boyun; saçlar yumuşacık ve üzerlerine yaldız üflenmiş gibi açıklı koyulu hoş bir sarılıkta; gözleri gök mavisi, burun hafif mahmuzlu, burun delikleri geniş ve heyecana gelince titrek; pırıltılı dişler ve gösterişli, dolgun dudaklar... Umumî heyetinde tarif edilmez bir nur şaşaası var, bir nur ki bakışlarından, çehresinin akislerinden, hattâ gölgesinden serpiliyor.

İşte bu Kraliçe, giyotine çıktığı sırada dikkatsizlikle cellâdın ayağına basmış, herifi haykırtmıştı. Ona, vaktile nedimelerine, halayıklarına hitap ettiği sesle «affedersiniz!» demeyi unutmadı. Diz çöktü, bir dua mırıldandı, sonra kalktı, çocuklarının mahpus bulundukları Temple zindanına gözlerini çevirdi: «Babanıza kavuşmıya gidiyorum, yavrularım!» diye seslendi. Yüzünde insanlara karşı istihfaf ve ölüme atılmıya sabırsızlık okunuyordu. Cellât ise Kraliçeden fazla heyecanlandı; satır düştü ve cellât yamağı bu kanlı güzel başı halka doğru uzattı. Lamartine'in dediği gibi ihtilâl, intikamını aldım sanıyordu, halbuki şerefini kaybetmişti.

XV inci Louis'nin metresi meşhur Madam Du Barry'ye gelince, ihtilâl devri ortalarında İngiltereye gidebilmişti, hayatı

emniyetteydi; fakat servetinin büyük bir kısmını Fransadaki şatosunun bahçesine gömüp bıraktığı için, para hırsile memlekete tekrar girdi, zenci uşağının gammazlığına uğrıyarak yakalandı, defineyi aldılar ve sahibini idama mahkûm ettiler. Bu kadında, o sırada geçkin olmakla beraber henüz mihrap yerinde idi, cazibeliydi; ölüm yolunda hâlâ hüsnünün kudretine güveniyor, ikide bir başını sallıyarak yüzüne dökülen kâkülleri geriye atıyor, çehresinin sihirli güzelliğile halkın merhametini çekmiye çalışıyordu. Bir taraftan da en zelil şekilde yalvarıyor, ağlıyor, çırpınıyor, «yaşamak isterim. Hayat, hayat isterim, diye bağırıyordu, bana hayatımı bağışlayınız, bütün malımı, mülkümü millete vereceğim. Nedamet getirmek için yaşıyacağım!»

Halk gülüyor veya omuzlarını silkiyordu. Giyotin merdivenini böyle haykırarak, yırtılıp dövünerek, yerlere kapanarak, sürüklenerek çıktı; bıçağın altında bile bağırıyordu. Öylece, idam edilen bütün ihtilâl devri kadınlarından başka ruhta, sefilce öldü. Zira gene Lamartine'in dediği gibi, ne bir fikir, ne bir fazilet, ne bir aşk uğrunda ölüyordu; servetine, hırsına kurban gidiyordu. Fransa tahtının namusunu berbat ettiği gibi, idam kürsüsünün haysiyetini de bir paralık etmişti!

Işık Hakkında

Gœthe'nin ölüm döşeğinde, pencere perdelerinin açılmasını işaret ederek, son sözleri şu olmuştu:

— «Mehr Licht!»

Yani «Işık! Fazla ışık!»... Bugün Gœthe memleketinin ve o yüzden bütün dünyanın tek feryadı ise -ne ayıp, ne yazık ki- budur:

— Karanlık! Daha fazla karanlık!

Şüphesiz, büyük şair can çekişirken gözlerinin feri sönmiye, ebedî zulmete dalmıya başladığı için, humma içinde bunalmış bir adamın su istemesi gibi, ancak fiziyolojik bir ihtiyaçla aydınlık dilemişti. Edebiyat o sözlere rümüzlü bin mana verdi; gûya «Mehr licht» demekle hüsün ve san'at imanına hasrettiği hayatını kasdetmişti; o cümle eserlerinin hülâsası idi ve eserlerinin başına bu sözler bir taç gibi yaraşmıştı. Birinci ihtimale ben inanayım; ikincisine edebiyat âşıkları ve şairin müritleri inansın!

Din edebiyatında da gene aydınlıkla alâkası bulunan mühim bir söz daha vardır:

— «Fiat lux!»

Tabiî bu cümleyi, lüks cinsinden Fiat markalı bir otomobil anlıyacak kadar içimizde cahil kimse yoktur, sanırım. Tevrat'a göre tekvin, yani dünyanın yaratılışı esnasında Tanrı:

— Aydınlık olsun!

Buyurmuş ve zulmetler derhal nura garkolmuş. Yirminci asırda ise -dünya tekrar batıyormuş gibi- verilen emir tamamen aksidir:

— Karanlık olsun!

Diyorlar ve nurlar hemen loşluğa boğuluyor. Yukarıdaki «lux» tenvir fennine ait bir kelimedir. Lüks lâmbalarına da

isim oradan gelir. Gösteriş, şatafat, lüzumsuz masraf manasına olan öbür «luksse» bambaşka asıldandır ve frenkçede imlâları da farklıdır.

Türkçede ziya ve nur manasına gelen kelime pek çoktur; yalnız ışık ve aydınlık sanılmasın. Fakat çoğunu bırakmışız: Yarka, yaktı, yal gibi.. parlaklığı gösteren bir çok başka kelimeler de hep «ya» aslından çıkar: Yaldız, yalabuk, yaraşıklı, yakışıklı, yalın, yalı, yalçın, hattâ yarın dediğimiz gelecek ilk gün bile... Şimdi herkesin ağzında dolaşan, edebiyatta yer tutan, söylenmesi kaba görünmiyen «ışık» ı benim çocukluğumda İstanbulda hiçbirimiz bilmez ve bilenlerimiz de nezakete uygun görmediğimizden, kullanmazdık. Pek iyi hatırlarım, daha doğrusu, hiç unutamam: Akrabamızdan bir hanımla evlenen Kastamonu vilâyetinden bir zat, düğün gecesi, evin üst katından aşağıdaki hizmetçiye, birdenbire:

— Işşugu getür!

Diye sesleniverince hepimizi bir dehşet kaplamış ve anacığımın, gelini kasdederek «yazık oldu kızcağıza!» diye de gözleri sulanmıştı. Halbuki hafif telâffuzile «ışık» ne lâtif, ne aydınlık bir sözdür; hususile «ışıldama» kelimesinde âdeta bir fosforlaşma, için için bir dalgalı nurlanma sezilmektedir. «Işıldak», «ışıklı ve ateşböceği demek olan «ışılböceği» de güzeldir; şimşeğe de bazı yerlerde «ışın» denir ki atılacak, unutulacak kelime değildir.

Doğduğumdanberi ben aydınlanma vasıtalarından yeni icat olarak ancak elektriği biliyorum, babam ispermeçet mumunu, havagazini, petrolu ve elektriği, yani en esaslı ve modern tenvir unsurlarını derece derece idrak etmişti; ondan evvelki nesiller ise kalûbelâdanberi sadece yağ kandilini, neden sonra da yağ mumunu tanırdı. Zira sun'î ışık hususunda dünya, pek uzun süren bir durgunluk, bir yerinde sayma devri geçirmiş, terakkiye birdenbire kavuşmuştur. Yağı çanaklardan, kandillerden kurtararak çifte cereyanlı ve şişeli bir âlete, yani lâmbaya ko-

yup parlakça yakabilmek, bu ilk ilerleyiş yüz elli senelik bir iştir. Arkasından havagazı, sonra petrol ve elektrik icat edilmiştir. Dikkat ediniz, havagazı -boruları, deposu, teşkilât ve tesisatile- daha modern görünmekle beraber, basit petrol lâmbasından yaşlıdır. Petrolün keşfinden, çanaklarda yakılmasından henüz 82 sene geçmiştir. Lonra şehri ise 135 sene evvel havagazile aydınlatılıyordu; elektriğe gelince Pariste bu tenvir usulü 61 seneliktir.

Tek mum ışığı, siyah elifli titrek, anemik, kararsız alevile, kilise kokusile, sıcak gözyaşları ve gölge halkalarile, eski hoş manada pek şairanedir. Hakikî mumlarla aydınlanmış büyük bir avize ise hakikaten şahanedir, hattâ gök yüzü kadar, azamet ve haşmetin ta kendisidir. Bunu mum taklidi ampulcüklerle süslediniz mi yalancı çiçek buketi kadar üzenti ve avizenin küçüğünü ve kıymetsizini evine sokmak, efendisini celbedemeyip uşağını baş köşeye oturtmak derecesinde gülünç olur.

Ayna önündeki ayaklı petrol lâmbaları, terziye prova yapmıya gelmiş göbekli züppeler kadar tuhaftırlar. Şimdi bana bunlar bir hasta uzvu bulmak için rontgen makinesine tutulmuş şiş ve illetli karınları hatırlatıyor. Cam abajurlu asma lâmbaların yumşak ziyasını ve onunla yemek masaları aydınlanmış küçük aile odacıkları sever, bunda bir mahremiyet sezer, bir çok frenk romanlarını ve roman resimlerini zihnimde canlandırarak kendimden geçerdim.

Matemli zeytinyağı kendili ölüm yolunu göstermek için tutulmuş bir sonseyahat ışığından başka nedir? O, etrafından ziyade içimizdeki ahiret duygularına kapı açan yosunlu, yeşil dehlizleri aydınlatır. Hatırlattıkları hep, bu dünyadakilerden türbe, tabut, kefen ve öbür dünyadakilerden kıyamet günü, Sırat köprüsü ve cehennemdir. Lüks lâmbası ziyaların gevezesi ve hiddete gelmişidir; aydınlık onun içinden bir öfke halinde fırlar!

Meşale, kızılı uçlarına doğru gittikçe siyahlaşan gür saçlı, coşkun bir ihtilâlci ziyadır. Bütün eski tarihin kanlı inkılâplarını ben bir meşalede görürüm ve tatlı hayatını da bir Roma

veya Arap kandilinde yaşarım. Meşale zihnimde darağaçlarını, katliamları, zırh ve miğfer giymiş muhafız alaylarını, külâhlı ve baltalı cellâtları, uğultulu sokak ve meydan kalabalıklarını aydınlatır. El ayası biçimi kandiller ise heybetli ortaçağ şatolarının loş koridorlarına, merdiven sahanlıklarına asılıdır; altından lepiska saçları beyaz gecelik entarileri üzerine dökülmüş ürkek genç kızları beli hançerli zalimler kollarından çekerek bodrum katlarına sürüklerler.

Elektrikte mazi ve tarih yoktur: O, ışıkların Amerikalısıdır.

Hatay Yaylâlarında

Bir sıcak memleket şehrinden yaylâya göçmekle İstanbulda yazlığa taşınmak arasındaki fark büyüktür. Sayfiyenin zevki, fakat yaylânın sarhoşluğu var. Yazlığa çıkış bir yorguna içirilen bol köpüklü kahve keyfini verir, yaylâ ise sancılı bir hastaya morfin! Sayfiyenizde ancak dinlenmek ve muhit değiştirmek zevkini duyarsınız; yaylâda bir nekahet devrinde gibi yeniden hayata kavuşmak ve daha güzel bir dünyaya girmek saadetini bulursunuz.

Mevsim gelip de yakıcı ve bunaltıcı yad beldelerden Hatay yaylâlarına çıktığım zaman yüreğimde gurbet acısı dinerdi. Diyebilirim ki bu yaylâlarda geçen mahdut ayları sürgünlüğümden tarhetmek lâzımdır. Filvaki o devirde Hatay henüz geri dönmemişti; yabancı bayrakların mil çekiyormuş gibi gözü yaktığı, neşterlediği, gözümüz olan bir ülke idi. Hergün «ne zaman rengini bulacak?» diye bakar, düşünür, bekler, üzülürdük. Sanki o bayraklar sihirli bir nebatın çiçekleriydi; bir an gelecekti, çok çeşitli, karışık, yorucu boyalarını atıp sadece kırmızı zemin üstünde beyaz tahrirli hoş bir renk bağlıyacaklar, kemale ereceklerdi!

Sıcak bir Arap şehrinden kurtulup yaylâların sıralandığı uzak, dumanlı ve bulutlu dağlara doğru gidişin zevkini, o şehirde bunalanlara ve böyle bir ümitli sefere çıkanlara sorunuz. Mecnun, Leylânın randevusuna gidiyor; hasretile yandığı çehreyi görecek, sesini işitecek, göğsüne başını koyacak... Yeşillik görecek, çam fısıltıları işitecek, pınara başını iğecek! Mümin hacca, belki de ona yakın bir sevinçle, yol ezasına iman kuvvetile katlanarak gider; Kâbenin gölgesinde ruh dinlenmesine kavuşacağım diye...

Ben de öyle olurdum, yanık ovada, güneşin cenderesinden

gözlerim cıvalanarak sıyrılmıya çalışırken birkaç saat sonra eşiğine ayak basacağım yaylânın yeşilliğini düşünür, çektiği azabın mükâfatını göreceğine inananların tahammülünü bulurdum. Yarı yolda içime çınar gölgesi iner, çağlıyan serpintisi düşer, ardıç tütsüsü sinerdi; iman huzuru duyardım.

Derken ilk yokuşlar, ilk çeşmeler, ilk yamaçlar ve yamaçlarda ilk çamlar... Artık yüksektesiniz; sislenen güneş, pınarda yıkanmış bir billûr kadeh gibi buğulu ışığiyle insana ne serin, ne temiz, nekadar dinlendirici ve hararet kesici görünüyor! Elbiseniz kuru ot ve deriniz gergin tef sertliğini ve hışırtısını kaybetmiştir, pus altında gecelemiş bir çiçek yumuşaklığı almıştır; sürünmekten zevk alıyorsunuz. Çölü geçen bir at, nasıl ilk rastladığı çeşme yalağına kafasını uzatır, kenarına dokunmadan, ta ortasında süze süze, gırtlağı düğümlene düğümlene ve gözleri lezzetinden süzüle süzüle içer, emer, sümürürse ben de, şimdi nemli yaylâ havasını, otomobilin penceresinden başımı çıkardım, kana kana içiyorum, hepsini içime çekmek istiyorum. Hattâ bu bile kâfi gelmiyor; o havayı, ayrıca, bir çilek, bir şeftali gibi damağımda ezmek, daha maddî şekilde dişlerimin arasında, usareli ve rayihalı, çiğnemek istiyorum.

Yeni biçilmiş yonca, yağmur yemiş toprak ve yüksek dağ kokusu... Keşke bunlar, bir tek tatlı, zarif, hoş renkli meyvaya girebilseydi...

* * *

Çerden çöpten evler, çınar ve çam altları, pınar başları ve yosunlu kaya gölgeleri. İşte bir yaylâdayız. Çölde ve çöl şehirlerinde bunların biri yoktur; gözleriniz orada bir boyasız plân ve kroki seyreder gibi basitlikten, renksizlikten, şiirsizlik ve birteviyelikten bezmiş, şevkini kaybetmişti; şimdi bir maket karşısındasınız, girdisini, çıktısını, enini boyunu, açığını kuytusunu, hakikate uygunluğunu görüyorsunuz, yaşatıyor, yaşıyorsunuz.

* * *

Hatay yaylâlarında rendesiz çam tahtalarından yapılmış ba-

raka oteller, kerpiç köy evleri ve meşe dallarından kurulmuş dağ çardakları vardı. Barakalarda reçine kokusu duyar, evlerde horoz seslerile uyanır, çardaklarda kuru yaprak hışırtılarını dinlerdiniz. Akçıl taşları fırın gibi ısınmış, ağaçsız, tabiat seslerinden ve rayihasından mahrum Suriye şehirlerinden kurtulup gelenlere ne mutlu! (Soğukoluk) sırtlarından deniz görünürdü: Kaynaması henüz bitmiş, dumanı tüten, yarı yerleşmiş bir lâv tabakası gibi... Çam gölgesinde serin serin oturup uzaktaki bu kızgın manzaraya bakmak, sıcak bir sinema salonunda karlı dağların ve kayak eğlencelerinin resimlerini seyretmek gibi bir şeydi; haddinden fazla zevk ve teselli verici idi; ayni zamanda bir his karışıklığına, tuhaf bir yadırgamıya da sebep olurdu: Gördüğünüz mü doğrudur, yoksa duyduğunuz mu?

Herkesten derin, taşkın bir keyif, nargilesine kavuşmuş bir tiryaki, rakı masasının başına geçmiş bir içki meraklısı, sevgilisinin dizine yatmış bir âşık, anasının memesine ağzını uzatmış bir bebek, oyuncaklarını önüne yığmış bir çocuk neş'esi, muradına ermişliği göze çarpardı. Hepsi düşünürdü: «Şimdi çöller ve ovalar nasıl yanar, ne azaplıdır! Halbuki burası ne serin, nekadar zevkli!» Cehennemde ceza müddetini bitirip cennete nakledilmiş az suçlu bahtiyarların ülkesindesiniz. Muhite biraz da kazadan henüz kurtulmuşların ölçüsüz ve hesapsız hareketi senli benliliği, lâubaliliği, hayattan nasip almak ve terbiye sıkıntısına bir müddet olsun girmemek arzusu hâkimdir. Dostluk çabuk kuruluyor; çabuk anlaşıyor, en kısa yoldan giderek en kısa zamanda biribirinizin arkadaşı veya sevgilisi oluyorsunuz. Hür tabiat, zehirsiz hava, kuytuluklar ve gölgelikler manevî ve maddî yardımcılarınızdır.

Bu yaylâların bazısında dağ gezintileri yapmaktan bıkarsanız karlı sularını yaban gülleri, zakkumlar, yabani naneler ve su tereleri üzerinden süzerek ve atlet göğüslü kayaların birinden birine çarparak ayağınıza kadar yarı ılık, tertemiz, dökülmüş ve durulmuş getiren berrak çaylar bulursunuz; (Karaçay) gibi... Başınızın üzerinden korkunç, iri kayalıkların iğilip baktığı, ikı tarafı dağlarla çevrilmiş bu çay yataklarında yıkanırken kendinizi iyi kalpli devlerin nezareti altında bir esaret hayatı geçi-

ren sevimli, neş'eli cüceler farzedersiniz; öyle ufak görürsünüz, ufak gördükçe de çocuklaşırsınız...

Sıcak iklim yaylâlarında bizim yazlıklarımızda bulamadığınız bir çocukluğa dönüş ihtiyacı, bu hal, bu ruhî hâlet vardır. Çoğu defa büyükleri bırakıp çocuk kafilelerinin arasına katılır, beraberce koşar, güler; köşe kapmaca, körebe, «elele, kolkola» oynardım. Siz de olsanız öyle yapardınız; hayata yeniden başlamışa dönerdiniz.

Nihayet mevsim sona erdi.

Böylece her yıl, Türk ili olan Hatay yaylâlarında üç ay kadar kendi kendimi affeder, dilime, yurduma kavuşur; fakat - büyük halâs günüme kadar yaşıyabilmek mecburiyetile - tekrar, süngüsü düşük, kös kös, sürgünlüğümün yolunu tutardım.

Muharrirliğe Nasıl Başladım?

Tam doğrusunu söylemek lâzımsa, bende muharrirlik istidadı pek çocukken, henüz on bir, on iki yaşlarında kendisini gösterdi; hem de çoğu kimsede olduğu gibi, başlangıçta şiir şeklinde...

İlk manzumem, hiç unutmam, çiçek, kelebek, böcek, ipek, hattâ inek kafiyeli bir bahar tasviriydi; bilmiyerek, rastgele vezinli düşmediyse yeni şiirler gibiydi; ne «aruz», ne parmak hesabı ile alâkası vardı. Bu sıkıntılı şairlik devrem, bereket, uzun sürmedi; hemen nesre atıldım ve bir rahat nefes aldım.

İlk yazılarımla doldurduğum sarı kâğıtlı mektep defterim, hâlâ gözümün önündedir. Kabının üzerinde irili ufaklı bir sürü saat resmi vardı; gûya bunlar, şöyle sağa, sola acele acele kımıldatılırsa işler gibi görünürlermiş. Epeyce uğraşmış, ben o gözbağcılığını bir türlü yapamamıştım. Şimdi kanaatim şudur ki, kimse de yapamazdı. Bu, çocuk psikolojisini bilen Yahudi kâğıtçının satışını temin için başvurduğu madrabazlıktan başka bir şey değildi.

Hikâyelerimden birisinin mevzuunu iyice hatırlamaktayım. Bir mürebbiye, yani zamanın tarifine göre evde çocuklara frenkçe öğreten ecnebi kadın, sevdiği erkeği Haydarpaşa garından Konyaya müteveccihen hareket eder görünce dayanamıyor ve yanındaki emanet yavrucuğu sipsivri bırakınca âşıkının arkasından vagona atlıyor! O esnada bizim de Yahudi bir mürebbiyemiz vardı, hikâyenin zeminini ilham eden de o idi; zira beraberce, yazın akşam gezmesi için, Erenköy istasyonuna çıktığımız vakit, başmemurla uzaktan gülüşüp göz kaş ettiklerinin farkına varır, trene atlayıp kaçmalarından ve rıhtım üstünde tek başıma bırakılmaktan korkardım. Bilirdim ki, ne olsa, tanıdıklar beni eve götürürlerdi; buna adi manada bir korkudan

ziyade mürebbiyesi tarafından bırakılmış bir çocuk vaziyetine düşmek endişesi demekliğim lâzım; daha doğrusu izzetinefis yarası ve kıskançlık... Eser, samimî bir duygunun, realist bir görüşün ifadesiydi ama bu meziyetlerine rağmen kimbilir ne berbat bir şeydi! Hikâye olarak ilk kıraat kitabımdaki «Şefkati maderane» başlıklı bir yazıdan başka ne okumuştum ki? Dağa, odun kesmeğe giden bir ana, kurdun hücumuna uğrıyan yavrusunu, baltasını ve bıçağını kullanarak nasıl mertçe kurtarıyor... İşte muharrirliğimin tek modeli henüz mevzuunu unutamadığım bu heyecanlı vak'anın «idi, idi» lerle dolu basit ve bozuk hikâyesidir.

Defterimi ancak anama okuyabilmiştim. Başka kabahatlerimizi de zaten ona itiraf etmekle hayata başlamaz mıyız? Beni bir gün yanına aldı, civarda oturan ilim ve irfanile tanınmış ahbaplardan bir gence götürdü ve defteri tetkikine arzetti. Bu zat eserlerime şöyle bir göz gezdirmiş ve anladım ki beğenmemişti. Hatır için yarım ağız birkaç takdir kelimesi sarfettikten sonra derslerime devamım hakkında nasihatler verdi. Kös kös eve döndüm.

Bahsettiğim bu kıymetli genç sonradan bir, iki tercüme eserle matbuat âlemine atıldı; galiba meb'us da oldu; belki el'an da meb'ustur. Fakat inkâr edilemez ki o gün nezdine getirilen kısa pantalonlu ufak çocuğun muharrirlikte ve şöhrette kendisini fersah fersah geçeceğine kat'iyen hükmedememişti.

Zaten, bir müddet ,ben de yazıyı bırakmış, ne bulursam, abur cubur okumıya dalmıştım. Muharrirliğe Galatasaray sultanisinin orta sınıflarında yeniden başladım; benim de «şairler» denilen zümre arasında ismim geçerdi. Mektepte, bilirsiniz, şair, muhakkak surette şiir yazan demek değildir; her edebiyat meraklısı şair sayılır. Bizimkinde iki şiir grupu vardı: Yukarı sınıflarda Ahmet Haşim, Emin Bülent, İzzet Melih... Aşağı sınıflarda Müfit Ratip, ben ve fakülte profesörlüğünde ölen İzzet, İki grup arasında dostluğunu idame eden en hararetli edebiyatçı ise Abdülhak Şinasi idi.

Böylece seneler geçti, hukuk mektebinde iken meşrutiyet ilân edildi, bir meslek arzusuna kapıldım ve Maliye Nezaretin-

deki kalem efendiliğini bıraktım. Herkes ticaret ve komisyonculuk merakına düşmüştü; büyük kardeşim de beni öyle bir işe teşvik ediyordu; günün birinde karar verdi: Büyük bir İngiliz komisyoncusunun yazıhanesine devama başlıyacaktım, tüccar olacaktım. Tüccar ve komisyoncu Refik Halit? Şüphesiz ki şimdi bu isim, o mesleğe yaraşmıyor gibi görünüyor; Emin olunuz ki muvaffak olsaydım alışırdık ve yaraşmış bulurduk.

Nihayet yazıhaneye gideceğimiz gün geldi, çattı; hazırlanmış, evde kardeşimi bekliyordum. Fakat tesadüfe bakınız ki İngiliz komisyoncu Londradan bir telgraf almış ve o gün, acele yola çıkmıştı; seyahati bir iki ay sürecekti, benim işe başlamamı da avdetine bırakmıştı.

İki ay boş durmama razı olamıyan büyük kardeşim, ayni gün beni Babıâli karşısındaki Servetifünun matbaasına soktu. Ahmet İhsan aile dostuydu; kendisini en küçük yaşımdanberi, başardığı işlerden, hür mesleğinden ve tok sözlerinden dolayı beğenirdim ve severdim. O tarihte Servetifünun bir de gündelik akşam nüshası çıkardığı için önümdeki iki aylık bekleme devresini bu gazetede çalışarak geçirecek, boş durmamış olacaktım.

Müdürün odasına girdik. Kendisi gayet telâşlı bir halde idi; onu çağırıyor, berikine haykırıyor; sağ odaya seğirtiyor, sol tarafa koşuyor; gülüyor, kızıyor, şakalaşıyor, azarlıyor, hulâsa yerinde durup rahat dört kelime konuşmıya vakit bulamıyordu. Şimdi Amerikan filmlerinde gördüğümüz gürültücü, fazla hareketli; kahkaha ile gülerken bunu yarıda bırakıp hiddetlenen ve hiddetini birdenbire kesip tekrar gülmeğe başlıyan sevimli ve kinsiz direktör tiplerinden biri... Nihayet telâşının sebebini anlıyabildik: İngiliz komisyoncu gibi Servetifünun sahibi de o gün Avrupa seyahatine çıkıyormuş.

— Pekâlâ, pekâlâ, dedi, haydi, geç içeriye, otur masaya, işine başla!

O gitti, kardeşim de gitti; ben tahrir heyeti odasında tanımadığım dört kişi ile yapayalnız kaldım: Mütercim Bedrettin, muharrir İsmail Suphi, bir Ermenice mütercimi, bir de zabit... Önüme fransızca bir telgraf ajansı kâğıdı uzattılar, «Tercüme ediniz!» dediler. Yazdım, çizdim; tekrar dizdim, tekrar boz-

dum; ezildim, büzüldüm, kan ter içinde kaldım; yine de tam bir marifet gösteremedim.

Fakat bir hafta sonra alıştım. Hem mütercimlik, hem muhbirlik, hem musahhihlik, hulâsa isimsiz gazetecilere mahsus ne iş varsa hepsini yapıyordum. Henüz adım, sanım malûm değildi ve imzamı da gazetede görememiştim; belki de, birçokları gibi hiç de görmiyecektim. Acaba nefsim için bu daha hayırlı mı olurdu? Hususiyle İngiliz komisyoncu seyahate çıkmamış olsaydı da matbuat yerine ticarete girmiş bulunsaydım hayatımı daha rahat, daha emin, refahlı ve belâsız mı geçirirdim? Belki... Amma ne yapalım ki olan oldu ve ilk makalem intişar etti.

Buna makale demek mübalâgalı oluyor. Başlığını söylesem yetişir: «Guano gübreleri».

Guano gübreleri de nedir? Onu ne ben söyliyeyim, ne siz sorunuz. Zahir, matbuat âlemine gübre ile girdiğim için olacak ki benden evvelkilerden kimsenin yerine göz dikmeden, hiçbir muharririn çekilmesini istemeden, hiçbir liste hazırlamadan pek çabuk, birdenbire kendimi tanıttım; dal budak sardım, meyve ve mahsul verdim; eski bir tabirle «taazzuv» ettim. O ufacık makalenin altında, kısaca iki harf vardı: R. H. Bu iki harf, iki ay geçmedi, iki isme kalboldu; gazeteden gazeteye, mecmuadan mecmuaya atladı; yetişmedi bile.. «Kirpi» ve «Aydede» gibi iki ayrı baş bile verdi.

Hulâsa, Servetifünun'un bir kenarından ortaya, günün birinde, iyi veya kötü, onu ben diyemem, fakat muhakka ki gürbüz, canlı, kökü çabuk kurumaz ve kolay sökülmez bir tahrir ağacı, kale duvarlarındaki incirler gibi rüzgârın ve kuşun getirdiği bir tohumla tutundu ve feyiz buldu.

Çiçekleri Tenkit

Uçan kalelerle üranium bombalarını ve onlara benziyen yeni hırdavatını bir yana bırakalım da eriştiğimiz baharın yüzü suyu hürmetine bu hafta -içinde bulunduğumuz mevsime uygun- zarif ve zararsız bir müsahabe mevzuu seçelim: Çiçeklerden bahsedelim.

Bazı şeyler vardır ki, insanlar yalnız kendi hisleri, zevkleri, meyilleri itibarile değil, umumun âdet, görenek, terbiye ve kökleşmiş itikatlarına kapılarak severler, beğenirler, överler, hattâ bunlara lâf söyletmezler; söyliyenlere de acayip acayip bakarlar ve «snob», «eksantrik», «münasebetsiz», «aklını beğenmiş» ten tutunuz da «zirzop», «deli» ye kadar dayanan sıfatlar verirler.

Meselâ grup, tülû, mehtap, onlarca muhakkak güzel sayılır. Muhakkak «Ah, demelisiniz, ne lâtif şu mehtap, şu fecir vakti, şu gün batışı!» Halbuki ben mor susam kadifeliğinde bir zemin üzerine çok yıldızlı, aysız ve aysız olduğu için de derin geceyi o taze ripolen boyalı mehtaplı gecelere tercih ederim. Mehtaplı gece, nedense, bana, eşyası nakledilmiş, yeni kiracı bekliyen badanası taze, bomboş, perdesiz, şıkır şıkır ve ayak seslerini büyültüp konuşma «ton» umuzun müvazenesini bozan boş apartman tesiri yapar. Hattâ fazla civcivli mehtapların, üzerine mavi rıh dökülmüş eski zaman mektupları kadar, şayet elim sürülürse dişlerimi gıcırdatacakmış kadar beni sinirlendirdiği bile olur!

Seher vaktini de pek sevmem. O, ne derece lâtif olsa yine az çok esniyerek, yarı sersem seyredilen ve geçirilecek uzun günü düşündüren bir manzaradır; başa çekilip çiy ışığı, maskeliyen ılık yorganın hasretini ikide bir hissettirir ve «keşki kalkmasaydım!» dedirtir!

Çiçekler de böyledir; tenkidine mesağ yoktur.

Çiçek denince muhakkak beğenmek lâzımdır.

Çiçekleri ben de severim; fakat coşkuncasına, delicesine, tenkitsiz ve itirazsız değil! Kendi kabahatleri olmamakla beraber itiraf etmeliyiz ki, çiçeklerin çoğu fazla süslü, lüzumsuzca, zevksizce makiyajlı, hem renk, hem şekil hususunda müsrif, âdeta «sonradan görme», «yeni zengin» dirler; haykırıcı ve yorucu bir şımarıklık arzederler. Takmış takıştırmış, çekmiş çekiştirmiş, iki dirhem, bir çekirdek, hoppa ve hasba bir halleri vardır.

Bence hakikaten güzel ve zarif olan çiçekler tek renklileri veya tek renk üzerine yine ayni renkten açıklı koyulu olanlarıdır. Leylâk, mor salkım, menekşe, elyotrop, vapur dumanı, ortanca, erguvan gibileri...

Erguvan, Boğazici yamaçlarında, güneş çekildikten sonra batı tarafından bir değirmi bulut kopmuş da yere inmiş ve bir fidana sarılmışa benzer. Sanırım ki, o çiçek, ışıklı ve renkli bir buğu gibi, kısa bir zaman geçince eriyip boşlukta kaybolacak!

Leylak dalında bir hüzün vardır, taze bir dul kadın hüznü ve hattâ rayihası...

Morsalkım'a bayılırım: Taneleri bir meyva gibi dolgundur, eti diri, kokusu nâmuslu, rengi vakarlıdır. Zaten o, bir çiçek salkımıdır; üzüm salkımının sihirli bir elde çiçek oluvermişi... Mor salkımı şöyle kaldırıp ağzıma yakın tutacağım, dudaklarımla taneleri koparıp yiyeceğim bile gelir, hattâ, niçin gizliyeyim, bunu birkaç kere yapmışımdır, tadını almışımdır.

Menekşe, bütün dünyanın ve her seviyedeki insanın sevmesine, en bayağı şiirlerde ve aşk mektuplarında isminin geçmesine rağmen bir türlü pespayeleşemiyen tek kibar çiçektir. Sanki tabiat onu münhasıran kadın göğsü üzerinde mevki almak için yaratmıştır. Menekşe rayihası, ten kokusu ve ipek temasiyle ne derece uyuşur! Göğüs, menekşenin ikinci fideliğidir.

Ortanca, filvaki fazla iri kafalıdır, çiçeklerin «megalocéphale» idir; bu sebepten de oldukça bön duruşludur; lâkin iri başlı çocuklar gibi hoş bir saflık, sevimlilik gösterir; ay çiçeğindeki gibi hem ahmak, hem küstah, hem liyakatsiz, hem de liyakatlilerin tepesine çıkmıya teşne, hulâsa haddini bilmez değildir.

Hercai menekşe'yi güzel bulan var mıdır, bilmem. Ayrı ayrı bakılırsa, evet, onlar ne parlak renklerdir, ne kadife tenlerdir, nasıl da kaprisli benekler, zıt boyalar, kelebek gibi süslü şeylerdir. Fakat, sade tumturaklı kelimeler bir araya getirilerek yazılmış eski gazeller gibi nasıl da sarfedilen emeğe değmez, cebrî tabiatle vücut bulmuş, boş, fikirsiz, özenti, lüzumsuz marifetlerdir. Ne zaman bir hercai menekşe tarhına baksam kendi kendime şöyle derim: «Aman, hep birden canlanıverseler de kanatlarını açıp uçsalar, gökyüzüne dağılıp gözümün önünden defolsalar!».

Zaten bazı çiçekler tarlalarında ve fidanlarında o derece kelebeğe, kuşa benzerler ki, bir kedi veya bir köpek aralarına daldığı zaman ürkerek yerlerinden kalkıp sürü halinde uçmadıklarına, ufkun bir tarafında kaybolmadıklarına şaşarım!

Siklamen, çiçeklerin en fazla kuşa benzeyenidir. Amma ayağından ökseye tutulmuş, minimini, hoş bir Hindistan serçesi... Hep uçma vaziyetinde ve arzusundadır; rüzgâr vurursa telâşı bile sezilir. O haline baktıkça koparıp zavallıyı boş bir ümitten kurtarmak isterim.

Yıldız çiçeği, sıra sıra delikleriyle hoş bir peteğe benzer ve bana şöyle dedirtir: «haniya içinde bunun balı?»

Nerkis, bir zamanlar mahbube gözüne benzetildiği için kıymetli imiş; bugün artık kâle alınmıyor. Zira şimdi gözde aradığımız, şekil ve renkten ziyade mânadır, fikirdir. Nerkis çiçeğinde ise göz, vitrinlerde gördüğümüz armut sapı belli, kurabiye kalçalı modern tip mankenlerin cam gözleri kadar, güzellikleri nisbetinde cansız, ruhsuz ve cereyansızdır.

Akasya çiçeği zariftir amma çok verimlidir, çamaşır leğeninden taşan sabun köpüğü gibi dallarından sarkar. Ayrıca mübarek çiçek arıların imarethanesidir. Bana öyle gelir ki, bu çiçek, göbeğine konup balını emen arıdan dolayı değil, kendiliğinden sesli, vızıltılı ve hareketlidir!

«Aslan ağzı», «Kale çiçeği», «Anasına babasına pay veren» gibi muhtelif isimlerle anılan çiçeklerin hercai menekşelerle renk müşabeheti ve bolluğu bakımından bir karabetleri olsa gerek-

tir; hercailer göz, bunlar ağızdır. Çocukluğumdan kalan bir alışkanlıkla, nerede bulsam gırtlaklarına basarak ağızlarını açtırıp kapatmaktan kendimi hâlâ, bu yşımda menedemediğimi söylersem ne buyurursunuz? «Anasına, babasına pay verenler», o acayip şekillerinden ve isimlerinden dolayı bana biraz da yeni şiirleri hatırlatırlar.

Lâle, tarihimizde meşhur bir devir yaşamıştır. Fakat şöhretine rağmen, beni tamamiyle kayitsiz bırakır. Mermer, kumaş ve demir üzerinde motif ve örnöman olarak çok işe yarıyan bu çiçek, yaprakları yarı kapalı iken bir derece hoşa giderse de açılınca öyle bayağılaşır, aptallaşır, bir paralık olur ki...

Gül'e lâf söyletmezler; fakat çeşidinden bana bıkkınlık gelmiştir. Menekşe gülünden tutunuz da şakayıka kadar irili ufaklı, boy boy, renk renk, biçim biçim kaç nev'i mevcuttur, Allahım! Bunun kültürüne sarfedilen emekle beşeriyet, herhalde, daha mükemmel bir kültüre sahip olurdu. Bütün gül isimlerini yazayım desem gazetemizin bir nüshası, sanırım kifayet etmez.

Karanfil'i pek severim; fakat onu da insanlar, çalışa çabalıya öyle uygunsuz renklere sokmuşlar, öyle pespayeleştirmişler ki... Karanfilin koyu renklileri, koyu renk tuvaletlere bürünmüşleri hoştur; ciddî rayihasına bu hal yakışır. Bu hanım hanımcık çiçeği tutup da sarı, pembe, ille karma karışık çiy renklere bulamak, hoppa kıyafetlere sokmak ne yazık! Bazı çiçekçi camekânlarında gördüğüm çividî boyalı, toz pembeleri beni âdeta mahzun ediyor. Namuslu, haysiyetli aile kızlarının bar sahnelerine ve iskemlelerine düşmesi, kepazeleşmesi gibi bir şey!

Pek iğri büğrü, çengelli kıskaçlı, ağızlı burunlu, gözlü kaşlı, boru veya zil şekilli, hokkabaz edevatına benziyen çiçekleri de sevmem.

Asıl güzel olan çiçekler insan elinin ıslahına çalışmadığı çiçekler, bilhassa meyve ağaçlarının çiçekleridir.

Elma çiçeği bunlar arasında da birinciliği kazanır. Tam mevsimindeyiz. elinize düşer, dikkatle bakınız: O yalın kat yaprakların sadef hâreli ne mükemmel bir teni, ne uçuk bir pembeliği, sonra, ortalarında uçları minimini topuzlu daha koyu bir pem-

belikte yumuşacık, fakat yine de dipdiri ne sevimli kirpikleri vardır. Ya rayihası? Belli belirsizdir; pek hassas iseniz ateşte yanan elma kabuğunun eşsiz kokusunu onda farkedebilirsiniz.

Zaten doğrusunu isterseniz, gül gibi, yasemin, fulya, zambak, manolya gibi insanın burnuna, birdenbire fiske atan kokularla benim başım hoş değildir. Bu çiçekler, insanın eline verilip de kapağını açınca içinden kukla, fare, yılan ve o cinsten münasebetsiz bir nesne fırlıyan sürprizli kutulara benzerler; burnunuza tuttunuz mu rayiha, genzinize yaylı bir âletten kopmuş gibi sıçrar, zevkinizi bozar. Bundan dolayıdır ki, meyva ağaçlariyle kır çiçeklerinin kokularını, bilhassa yonca ve çayır kokusunu deyme lüks bahçe çiçeklerinkine üstün bulurum.

Çadır çiçeği, kır çiçekleri arasında en fazla sevdiğimdir: Haniya, kupkuru tarlalara arşın arşın uzanan ve ötesinden, berisinden soluk mavi veya donuk beyaz, çadır biçimli çiçekler veren mahviyetli, sevimli ot... Çorak toprakların tebessümü!

Katır tırnağı'na da -çok keskin sarılığına rağmen- memleketimizin yamaçlarına yaraştığı, onlara bir hususiyet verdiği, gurbetlerde İstanbul sırtlarını düşündürerek renkli ve canlı, hayalimden geçtiği için- ayrı bir muhabbetim vardır. Ona bu münasebetsiz ismi veren kaba herifi -eski zaman hükümdarlarından olsaydım- muhakkak «kırk katır mı istersin, kırk satır mı?» diye müthiş bir cezaya çarptırmaklığım mümkündü. Teşbihte hata olmaz derler amma bunu katırlık derecesine çıkarmamak şartiyle...

Bir o hödüğe bakınız, bir de pek zarif, cidden müsemmasına uygun bir çiçeğe «hanımeli» ismini veren zevk sahibini düşününüz, siz de benim gibi birincisine hiddet etmez, ötekine ise rahmet okumaz mısınız?

«**Kadın tırnağı**» demesen bile «Kuzu tırnağı» desen ne olurdu be adam! Tabiatin nümunesini verdiği binlerce güzel hayvan arasında çiçeğe benzetmek için düşünüp taşınıp katırı seçmek ne tabiatsizlik!

"İstidat,, Bâhsinde Bir Hâtıra

Muharrirlik artık bir meslek şeklini, mahiyetini aldı; isimlerimiz kütüğe geçti; bundan sonra biz de kayıtlı ve sicilliyiz.

Okuyucularımızın çoğu, zannederim bu hadiseden habersizdirler; yazı yazmakla geçinenlere mahsus bir esnaf loncası kurulduğunu bilmiyorlar. Loncada kaydi bulunmıyarak gazetecilik edenlerden para cezası alınacak, böylelerine yazı yazdırılmıyacak. Şayet yine yazarlarsa ceza arttırılacak, meslek kapısı yüzlerine sımsıkı kapatılacak. Mükâfat kısmı da var; ceza kısmı kadar sarih değilse de hayli faydalı noktalara tesadüf ediliyor; memurlar gibi bazı istifadelerimiz olacakmış, ahir ömrümüzde aç, sefil kalmıyacakmışız. Hepsi âlâ, hepsi iyi düşünülmüş isabetli kararlar... Avarelikten kurtuluyoruz.

İşte bu teşkilâtın kurulması için muharrirlere birer varaka sunuldu, bir çok şeyler soruyorlar, bu arada şöyle bir sual de mevcut:

«— İlk yazınız hangi tarihte ve nerede çıktı?»

Mazisi uzak olan kodaman meslekdaşlar için bütün bir san'at hayatını gerisin geri giderek ta başladığı yolun hareket noktasına götüren düşündürücü bir sorgu... Ben ona sadece, kısaca:

— Meşrutiyetin ilânı tarihindenberi...

Cevabını verdim, kurtuldum. 1908 - 1939, tam otuz bir sene! Bu otuz bir senenin yalnız başlangıçta ve ortasında topu topu bir buçuk senelik memuriyet hayatım var; üst tarafını yalnız muharrir olarak geçirmişim, geçinmişim, muallim ve mebus bile olamamışım. Demek ki bu itibarla yüzde doksan dokuz üç çeyrek su katılmamış muharrir benim. Bravo! Memnunum.

Bu hususî ve mahrem sevinçten sonra ilk imzalı yazımı düşünmeğe koyuldum. Ne idi, nerede çıkmıştı? Nihayet buluyorum: «Ayşe'nin talii» başlıklı bir hikâye... Profesör Faik Sab-

rinin çıkardığı (Muhit) mecmuasında basılmış, 1909 tarihinde yani otuz sene evvel, yirmi yaşını doldurduğum ay içinde!

Asıl tuhafı o ilk acemilik yazım, şimdi, yeni harflerle basılmış olan (Memleket hikâyeleri) kitabımda mevcuttur; gayretli tabiim ve kitapçım Semih Lûtfi Erciyas antika meraklıları gibi aramış, taramış, nereden buldu ise bulmuş, kitaba eklemiş, iyi etmiş!

Mademki esnaf loncamızın kurulması münasebetile kendimden bahis yoluna düştüm, devam edeyim: Şöhreti bana, önce hikâye değil, mizahî makale getirdi; altına (Kirpi) imzasını attığım yazılar... Mizahî yazı yazmak nereden de aklıma gelmişti? Bu, bir hikâyedir.

Galatasarayın gece yatısı talebesinden olduğum için sıkıntıdan kendimi edebiyata vermiştim; hem okur, hem yazardım. Amma ciddî şeyler okur, ağır başlı yazılar yazardım. Edebiyatta mizah, o zaman yer tutmamıştı; «inşa» kitabı mizah bahsinde «şathıyyat» dan şiddetle «mücanebet» tavsiye ediyordu. Hoş, böyle bir tavsiyeye hacet ne? Biz «edebiyatı cedide» nin ohlarına, ahlarına, «heyhat» ve «efsus!» larına ağız uydurmuş, inim inim inliyor; züppe birer «mecnun» gibi upuzun saçlarımızı önümüze döküp iç çekiyor, ağlıyor; cüce Ferhad'lar misali kuru kafamıza kalemimizin küsküsünü vurup of çekiyorduk.

Bu nale ve efgan sırasında, neredense elime yırtık pırtık bir risale geçti; tatsız, tutsuz yazılarla dolu idi; acele acele sayfalarını çeviriyordum, birden, bir makaleye saplanıp kaldım. Avrupada yapılan zarif, minimini, cici, nikel anahtarlarla bizim yerli, iri, hantal, demirden ve kapkara anahtarların bir hoş mukayesesi... Altındaki imza; Düyunu Umumiye Direktörü Âli.

İşte bana ilk mizah zevkini veren ve bir mizah edebiyatı olduğunu öğreten yazı budur.

Diyebilirim ki Âli Beyin anahtarları benim dimağımda, kapalı bir hücreyi açtı; başımın karanlık bir köşesine ışık ve hararet saldı; mizah tohumumun filizlenmesine sebep oldu; fakat pek çabuk ve pek kolay değil.

Meşrutiyet ilân edilmişti, (Fecriâti) kurulmuştu, «Muhit) de,

bahsettiğim hikâye çıkmış, (Resimli Kitap) da bir sürü ufak nesir parçaları ve (Serveti Fünun) da çeşit çeşit yazılarım intişara başlamıştı; kendi aramızda tanınmış, belli başlılar arasına alınmıştım. Hattâ gündelik «Tercümanı Hakikat» a arasıra başmakale bile yazıyordum; lâf değil! Amma varakı mihri vefayı kim okur kim dinler?

O esnada «Kalem» in parlak devresi idi ve ona rakip olarak bir de «Âlem» diye taklit bir mizah mecmuası çıkıyordu. Bir gün, hiç unutmam, Rizapaşa yokuşunda mektep mubassırlarımdan Muhtar Beyle karşılaştım, dedi ki:

— «Âlem» i çıkaranlar benim arkadaşlarımdır. Şuna yardım etsene...

— Ne münasebet, diye itiraz ettim, o bir mizah gazetesi... Benim mizahla ne alâkam var?

— Hele bir tecrübe et, muvaffak olacağına eminim.

Acaba? Ertesi günü -yağmurlu, soğuk, berbat bir kış sabahı- havadan, çamurdan, yolsuzluktan şikâyet eden bir mizah makalesi yazdım; hoşça bir şey oluvermişti, oynak ve kıvrak bir musahabe...

Gazeteye götüreyim mi? Bir daha okudum, başımı salladım, dudağımı büktüm, düşündüm ve kâğıdı yırtıp sobaya attım.

Mizah benim işim değildi.

Meğerse işim imiş... İlk tuhaflık makalemi beğenmeyip ateşe fırlattıktan iki ay sonra (Kirpi) imzalı mizahî yazılar Türkiyede büyük bir rağbetle okunan muharrir bendim; bu müstear imzanın isim babası da Yakup Kadri idi.

Ben kendimin ne olduğunu bilmiyormuşum...

Onun içindir ki bugün acayip acayip şiirler, münasebetli münasebetsiz nesirler altında gördüğüm genç imzalara bakarken derim ki:

— Bunlar da ne olduklarını henüz bilmiyorlar, belki bir gün bir dirayetli mubassıra rasgelirler, veyahut bir anahtar ele geçirirler, hakikî istidatlarını keşfedip işletirler.

Haniya o günler?

SON

İçindeki yazılar

BİRİNCİ KISIM

Cihan Harbinin Son Senesinde Yazılanlar

	Sahife
İmrenmeğe, Yutkunmağa Dair	7
Üşümeğe, Ürpermeğe Dair	12
Kılığa, Kıyafete Dair	16
Alışverişe Dair	21
Kâğıt Paraya, Altın Akçeye Dair	25
Reçelsiz Ramazana, Şekersiz Bayrama Dair	29
İspanyolnezlesine Dair	33
Tembelliğe, Uyuşukluğa Dair	37
Talie, Kadere Dair	41
Ucuzluğa, Pahalılığa Dair	46
Gidiş Gelişe Dair	51

İKİNCİ KISIM

Mütareke Başlarında Yazılanlar

Efendiler Nereye?	56
Sakın Aldanma, İnanma, Kanma	59
Ortada Kabahatli Yok!	62
Doğrusunu Benden Dinleyin...	67
Artık Dönünüz, Gözlerimiz Yolda Kaldı	70
Tetkiki Seyyiat	77

ÜÇÜNCÜ KISIM

1938 Senesinden Sonrakiler

	Sahife
«Hatay» ı Hulâsa	82
«Hatay» ın Dört Kapısı	87
Fransız Edebiyatında «Antakya»	82
Tarihe Gömülü Antakya	95
Hocanın Fıkralarile Bir Sohbet	99
Cemaziyelevvelini Bilirim	104
Bazı Hoşça Fıkralar	110
Salnamei Devleti Osmaniye	115
Ufak Tefek Zahmetler	121
Evde Kalmak Zevkı	125
İnsanlarla Hayvanlar Arasında Benzeyişler	129
Satır Önünde Dört Kadın	134
Işık Hakkında	138
Hatay Yaylâlarında	142
Muharrirliğe Nasıl Başladım?	146
Çiçekleri Tenkit	150
İstidat Bahsinde Bir Hâtıra	155

Güven Basımevi - İstanbul

Fiatı 75 Kuruş

Refik Halid'in neşrolunan eserleri:

1 — YEZİDİN KIZI (Roman)
2 — BİR AVUÇ SAÇMA
3 — BİR İÇİM SU
4 — AGO PAŞANIN HATIRATI
5 — AY PEŞİNDE
6 — MEMLEKET HİKÂYELERİ
7 — İSTANBULUN BİR YÜZÜ (Roman)
8 — ÇETE (Roman)
9 — DELİ
10 — GUGUKLU SAAT
11 — KİRPİNİN DEDİKLERİ
12 — GURBET HİKÂYELERİ
13 — SÜRGÜN (Roman)
14 — TANIDIKLARIM
15 — SAKIN ALDANMA, İNANMA, KANMA
16 — İLK ADIM

BASILMAKTA OLANLAR:

17 — TANRIYA ŞİKÂYET
18 — MAKYAJLI KADIN
19 — ÜÇ NESİL - ÜÇ HAYAT

UNIVERSITY OF CALIFORNIA LIBRARY

Los Angeles

This book is DUE on the last date stamped below.

RECD LD-URL

APR 26 1973

APR 26 1973

Form L9–Series 4939

UNIVERSITY OF CALIFORNIA-LOS ANGELES
L 010 460 247 9